

श्रीकृष्णायमनः ॥ अथ भगवतो मथुराप्रवेशं वर्णयति ॥ अथेति-
गदेन ॥ अथ सः श्रीकृष्णः शनैःशनैः राजपथं मथुरासंबंधिनं रा-
जमार्गं अवजगाहे प्रविष्टोऽभूत् ॥ कीदृशः सः ॥ गोपद्विजैर्गोपा-
लबालकैः परिपूरितप्रांतभागः सर्वतोवेष्टितइत्यर्थः ॥ कीदृशैर्गो-
पद्विजैः ॥ विविधेति ॥ विविधान्यनेकविधान्यं वराणि वस्त्राणि मा-
ल्यानि मालाः ॥ माल्यं मालास्त्रजावित्यमरः ॥ आभरणान्यलं
काराश्व तेषां भरेण परिष्कृतैरलंकृतैः ॥ अतएव ॥ विजूंभितेति ॥
विजूंभितं प्रस्तुतं यदामोदयोर्द्वयं सौंगंध्यहर्षरूपं तेन परिकलि-
तैर्युक्तैः ॥ तथा ॥ परित्यक्तेति ॥ परित्यक्तः सुखदः गोपतेर्नदस्य
यो गोगणो धेनुसमूहस्तसंबंधी व्यापारश्वारणादिरूपो यैस्तैरपि ॥
सुखदेति ॥ सुखदो यो गोपतिगोनिचयस्तेनाऽभिमृष्टाः सृष्टाः
विघ्रहा येषां तैरिति विरोधाभासः ॥ परिहारस्तु सुखदः सायंका-
लिकत्वेन मंदत्वात्सुखदाना यो गोपते: सूर्यस्य गोनिचयः किर-
णसमूहस्तेनाऽभिमृष्टाः सृष्टाः विघ्रहा देहा येषां तैरिति ॥ खर्गेषु-
पशुवाग्वज्जादिङ्गेत्रघृणिभूजले ॥ लक्ष्यदृष्ट्या स्त्रियां पुंसि गौरित्य-
मरः ॥ शरीरं वर्ष्म विघ्रहृति च ॥ तथा ॥ श्रितेति ॥ श्रितः कृष्ण-
वर्त्मा अग्निर्यैस्तस्तथाविधैरपि तदवलोकनेन कृष्णवर्त्माऽवलो-
कनेन शीतलानि नयनानि त्वदयानि च येषां तैरिति विरोधा-
भासः ॥ परिहारस्तु श्रितमाश्रितं कृष्णस्य वर्त्म मार्गैर्यैस्तैः ॥ तस्य
श्रीकृष्णस्याऽवलोकनेन शीतलानि सुखितानि नयनानि त्वदया-
नि च येषां तैरिति ॥ तथा ॥ सर्वैरप्यशेषैरिति विरोधाभासः ॥
परिहारस्तु शेषेण शेषाऽवतारेण बलरामेणाऽन्वितैः अशेषैः संपूर्णे-

रिति ॥ पुनः कीदृशः सः ॥ सानुरागः अनुरागो दर्शनौत्सुक्यं त-
त्सहितः ॥ तथा ॥ यदुपुरसुंदरीभिः कर्त्रीभिः सस्मितेक्षणादिभिः
समंदहासाऽवलोकनादिभिः कृत्वा अंचितः पूजितः सल्लत इति
यावत् ॥ कीदृशीभिर्यदुपुरसुंदरीभिः ॥ सौधानां राजसदनानां
अद्वालानि शिरोगृहाणि हर्म्याणां धर्मिकगृहाणामयाणि च तेषु स-
माहृषाभिः ॥ सौधोऽस्त्री राजसदनं ॥ हर्म्यादि धर्मिनां वास इति
चाऽमरः ॥ तथा ॥ समुत्स्थैरेति ॥ समुत्स्थाः सदनसंबंधिनो गृ-
हसंबंधिनो व्यवसायाः संमार्जनोपलेपनाऽलंकरणाद्युद्योगा या-
भिस्ताभिरपि ॥ समदनमिति ॥ मदनेन कामेन सहितं यथा
स्यात्तथा तद्वदनदर्शने श्रीकृष्णमुखावलोकने विषये सव्यवसाया-
भिसोद्योगाभिः ॥ अत्रोत्स्थैर्व्यवसायत्वसव्यवसायत्वयोर्विरोधः ॥
विषयभेदेन परिहारः ॥ तथा ॥ समुदितेति ॥ समुदिता उत्पन्ना या
पर्युत्सुकता उत्कंठितत्वं उत्कंठेतियावत् ॥ तयाकृत्वा ॥ वस-
नानि वस्त्राणि च आकल्पा भूषणानि च अंजनं च एतदादीनां या
रचना तद्विषये अप्रगत्त्वाभिर्भगवद्वर्णनैकतानदत्तित्वादसमर्था-
भिरपि ॥ रसेति ॥ रसस्य शंगारस्य रीतौ कटाक्षाऽवलोकनादि-
परिपाठ्यां प्रगत्त्वाभिः ॥ अत्रापि विरोधपरिहारौ पूर्ववत् ॥ पुनः
कीदृशः सः ॥ तत्रत्येत्यादि ॥ तत्र मथुरायां भवानि तत्रत्यानि
अनल्पानि बहूनि यानि शिल्पानि गृहादिनिर्माणकौशलानि तेषु
कल्पिता आसंजिता दृष्टिर्येनसः ॥ तथा ॥ अखिलेति ॥ अखि-
लाः संतः साधवो ये पौरजनास्तेषु कृता कृपेक्षणरूपा कृपाऽव-
लोकनरूपा सुधादृष्टिर्येन स तथाविधः ॥ कंसादिव्यादृत्ये स-
दिति विशेषणं ॥ १ ॥

प० ॥ मथुरामत्तकाशिन्यो धन्या नाऽन्याः क्षितौ
यतः ॥ तं लावण्यसुधाऽभोधि स्वनेत्रचषकैः पुः
॥ १ ॥

भगवद्वलोकनेन मथुरासंबंधिस्त्रीणां धन्यत्वमाह ॥ मथुरेति ॥
क्षितौ पृथ्व्यां मथुरासंबंधिन्यो मत्तकाशिन्यो वनिताःधन्याः
अन्या वनिता न धन्याः ॥ कुत इत्यत आह ॥ यतइति ॥ यतो
हेतोः ॥ लावण्येति ॥ लावण्यं सौंदर्यमेव सुधा तस्या अंभोधिरिव
उत्पत्तिस्थानं निरवधिकसौंदर्यशालिनमित्यर्थः ॥ लावण्यलक्षणं
तु मुक्ताफलेषु च्छायायास्तरलत्वमिवाऽतरा ॥ प्रतिभाति यदंगेषु
तङ्गावण्यमिहोच्यतइति ॥ तं श्रीकृष्णं स्वनेत्रचषकैः स्वनेत्रहृपैश्च
षकैः पानपात्रैः पुः ॥ यद्वा क्षितौ इत्यस्य पुरुरित्यनेन संबंधः ॥
सादरमवलोकयन्ति स्मेत्यर्थः ॥ १ ॥

ग० ॥ तदात्वे तद्वत्तांतनितांतपरिचिच्चीषया पृच्छं
तीं सर्वीं काऽप्येवमवदत् ॥ २ ॥

तदात्वेइति ॥ तदात्वे तत्काले काऽपि स्त्री ॥ तद्वत्तांतेति ॥ तस्य
श्रीकृष्णस्य यो वृत्तांतो वार्ता तस्य नितांतमत्यन्तं या परिचिच्ची-
षा परिचेतुमिच्छा तया ॥ वृत्तांतःप्रक्रियायां स्यात् कात्स्यै वा-
र्ताप्रभेदयोरितिमेदिनी ॥ पृच्छतीं सर्वीं प्रति एवं वक्ष्यमाणप्रका-
रेण अवदत् ॥ २ ॥

प० ॥ सुमाराऽनंददाताऽपि कुमाराऽनंददायकः ॥
श्रीमन्नंदकुमारोऽस्ति श्रीमन्नंदकुमारकः ॥ २ ॥

तदाह ॥ सुमारेति ॥ अयं श्रीमन्नंदकुमारः अस्ति ॥ कीदृशः ॥
सुमाराऽनंददाता सुषून्तमो यो मारस्य मदनस्य संबंधी आनंद-
स्यस्य दाताऽपि ॥ कुमारेति ॥ कुत्सितो मारसंबंधी य आनंदस्य-
दायकोदातेति विरोधाभासः ॥ परिहारस्तु कुमाराणां सन-
कादीनां आनंददायकइति ॥ एतेन साक्षात्प्रब्रह्मत्वं सूचितं ॥
यद्वा कुः पृथ्वी मा लक्ष्मीः रोऽग्निः एतेषामानंददायकः ॥ तत्र
भारहरणेन पृथ्व्या यज्ञादिनाऽग्नेश्वाऽनंददातृत्वं लक्ष्म्यास्तु प्रि-
याऽचरणेनेत्यर्थः ॥ यद्वा कोः पृथ्व्याः मारस्य कामस्य उत्पाद-
नपूर्वकं सांगत्वसंपादनेनाऽनंददायकइति ॥ तथा ॥ श्रीमतो नं-
दस्य कुमाराणां गोपानां च कं सुखं यस्मात्सः ॥ २ ॥

ग० ॥ तत्र स तावन्निजराजाऽन्ववायाऽवतंसो
ऽयमिति धियेव द्विजवैदैरमंदाऽनंदैस्तत्रतत्र पूजि
तोनंदनंदनो घंटापथपथिकं सानुगं कंसाऽनुगं रं
जकमप्यरंजकमुपेत्येत्यंकारं गिरं सस्मितं परिस
सर्ज ॥ ३ ॥

तत्रेति ॥ तत्र तावत् राजमार्गेऽव ॥ तावद्वधारणे ॥ स नंदनंदनः सा-
नुगं अनुगैरनुचरैः सहितं कंसाऽनुगं कंसाऽनुचरं रंजकं उपेत्य स-
स्मितं यथा स्यात्तथा इत्थंकारं वक्ष्यमाणप्रकारेण गिरं वाणीं प-
रिससर्ज ॥ उक्तवानित्यर्थः ॥ कीदृशोनंदनंदनः ॥ निजेत्यादि ॥ निजेत्यने
न द्विजाः निजराजस्य द्विजराजस्य चंद्रस्य योऽन्ववायो वंशस्त-
स्याऽवतंस इव शिरोभूषणमिवेति निजराजाऽन्ववायाऽवतंसश्च-
द्ववंशशिरोमणिरित्यर्थः ॥ इति धियेव अमंदानंदैः अमंदो ऽनल्य

आनंदो येषां तैर्द्विजवैदैर्बात्मणसमूहैस्ततत्र स्थले स्थले पूजितः॥
कीदृशं कंसानुगं ॥ घंटापथपथिकं राजमार्गगमिनं ॥ घंटापथः
संसरणमित्यमरः ॥ तथा रंजकमपि रंजयत्यनुरागमुत्पादयतीति
रंजकस्तमपि अरंजकमिति विरोधाऽभासः ॥ परिहारस्तु रंजकं
रंगकारं अरंजकं कंसपक्षपातित्वेन निष्ठुरभाषित्वादनुरागाऽनुत्पा-
दकमिति ॥ ननु रंजकं कंचिदायांतमित्युक्त्या रंजकमित्यपेक्षिते
कथं रंजकमित्युक्तमितिचेत्सत्यं ॥ रंगकारं गदायज इत्युत्तरत्र
कथनादेकस्य तस्यैवोभयविधकार्यकारित्वादुभयविधव्यपदेशः ॥
व्याख्यातं चैतत्श्रीधरस्यामिभिः ॥ रंजको वस्त्रनिर्णेजकः ॥ स
एव वस्त्राणां रंगमपि कुर्वन् रंगकार इति ॥ ३ ॥

प० ॥ पृथ्व्याः क्षालनकर्ता जलदोऽपि स्वांऽवर
स्य न त्वं तु ॥ तत्क्षालनेऽसि दक्षः श्रेष्ठस्तानि प्र
यन्त्र तद्रागात् ॥ ३ ॥

किमुक्तवानित्याशंक्य तदाह ॥ पृथ्व्याइति ॥ जलदः स्वतो जल-
दाता मेघः पृथ्व्याः क्षालनकर्ता स्त्रीयजलमोचनेन धावयिता
सन्नपि स्वांऽवरस्य स्वाऽधारभूतस्यांऽवरस्य क्षालयिता न प्रत्युत
मालिन्यप्रदः त्वं तु तत्क्षालने स्वांऽवरक्षालने दक्षश्वतुरः ॥ अत्रां-
ऽवरशब्दः श्लेषेण वस्त्राऽकाशयोर्वाचिकः अतः श्रेष्ठोऽसि तत्त-
स्मात्तान्यंवराणि रागात् प्रेमणा प्रयन्त देहिः ॥ अस्मभ्यमिति
शेषः ॥ ३ ॥

ग० ॥ तदानीं श्रवणसुक्ष्मतचाटुतद्वचनाज्यमि
श्रणसमुद्भूतत्वद्यकुंडाऽधिष्ठितक्रोधज्वलनज्वाला

मिव स्ववदनविलाद्विरमेवं स समुज्जगार ॥ ४ ॥

तदानीमिति ॥ श्रीकृष्णयाचनावसरे स रंजकः स्ववदनविलात्
एवं वक्ष्यमाणप्रकारां गिरं वाणीं समुज्जगार उक्तवानित्यर्थः ॥
वदनस्य विलत्वकथनेन तन्निःस्ताया वाचः सर्पवन्मर्मवेधकत्व-
प्रयोजकत्वं सूचितं ॥ उत्सेक्षते ॥ श्रवणेत्यादि ॥ श्रवणमेव क-
र्णएव सुक् तस्याः सुतं गलितं चाटु श्लाघं यत्तस्य श्रीकृष्ण-
स्य वचनं तदेवाऽज्यं तस्य मिश्रणेन समुद्रूतः प्रकटः प्रदीप इति
यावत् एवंविधः त्वदयमेव कुंडं अर्थाद्रंजकस्य तस्मिन्नाधिष्ठितो
यः क्रोधएव ज्वलनोऽग्निस्तस्य ज्वालामिव ॥ ४ ॥

प० ॥ कंबलघर्षितविग्रह कंबलमाश्रित्य राज
वस्त्राणि ॥ इच्छसि परिधातुं त्वं रेरे कथयाऽशु
नेत्रघृष्टकर ॥ ४ ॥

तामेवाह ॥ कंबलेति ॥ हेकंबलघर्षितविग्रह कंबलेन घर्षितो वि-
ग्रहः शरीरं यस्य तत्संबुद्धिः ॥ एतेन गोपबालकस्य तव सदा
कंबलधारित्वादेतद्वस्त्रपरिधानयोग्यता नाऽस्तीति सूचितं ॥ तथा ॥ ने-
त्रेति ॥ रेरे नेत्रैर्गवां बंधनार्थाभी रज्जुभिर्मर्थरज्जुभिर्वा घृष्टौ करौ
यस्य तत्संबुद्धिः ॥ एतेन कठोरकरत्वात् सूक्ष्मवस्त्रस्पर्शोऽप्यनर्हत्वं
सूचितं ॥ नेत्रं मंथगुणे वस्त्रभेदे इति मेदिनी ॥ त्वं बलं बलवंतं
कं पुरुषमाश्रित्य रंजवस्त्राणि परिधातुं इच्छसि आशु कथय ॥
बलं गंधरसे रूपे स्थामनि स्थौल्यसैन्ययोः ॥ पुमान् हलायुधे
दैत्यप्रभेदे वायसेऽपिच ॥ बलयुक्ते अन्यालिगः स्यादिति मेदिनी ॥
॥ ४ ॥

न समर्थस्तिनेत्रोऽपि नेत्रं धारयितुं यतः ॥ नेत्रसं
वेष्टनेच्छा चेन्नेत्रमावेष्यतां प्रभो ॥ ५ ॥

ननु स्वं बलमाश्रित्यैवेच्छामीति चेत्तत्राह ॥ नेति ॥ यतः त्रिने-
त्रोऽपि साक्षाच्छंकरोऽपि प्रभोः कंसस्य नेत्रं वस्त्रं धारयितुं सम-
र्थो न अन्येषां का कथेत्यर्थः ॥ तस्मात् ते इति शेषः ॥ नेत्रेति ॥
नेत्रेण भवदीयेनैव मंथगुणेन यत्सम्यग्वेष्टनं तस्येच्छा रज्वा स्व-
शरीरबंधनेच्छेत्यर्थः ॥ अस्ति चेन्नेत्रं राजवस्त्रं आवेष्यतां ॥
एतद्वस्त्रपरिधाने राजा त्वां रज्जुभिर्बन्धीयात् इति भावः ॥ ५ ॥

ग० ॥ एवं तद्वदनविलवर्तिरसनापन्नगीसमुच्छ
दितवाग्विषपकलुषितांतःकरणः शशिकुलाभर
णः सः इत्थमाच्चक्षे ॥ ५ ॥

एवमिति ॥ एवं पूर्वोक्तप्रकारेण ॥ तदिति ॥ तस्य रंजकस्य यद्व-
दनमेव विलं तद्वर्तिनी या रसना जिह्वैव पन्नगी सर्पिणी तया
सम्यगुच्छादितं वांतं यद्वागेव विषं तेन कलुषितमंतःकरणं यस्यै-
वंभूतः ॥ शशीति ॥ आविभर्ति पोषयतीत्याभरणः ॥ नंद्यादित्वा
ल्युः ॥ शशिकुलस्य चंद्रकुलस्य आभरणः पोषकः ॥ भूषणवा-
चकत्वे तु नित्यनुपुंसकत्वादाभरणमिति स्यात् ॥ एतेनाऽमृतम-
यचंद्रवंशोत्पन्नत्वात्तद्वंशपोषकत्वाच्च पूर्वोक्तविषोपद्रवराहित्यं सू-
चितं ॥ सः श्रीकृष्णः इत्थं वक्ष्यमाणप्रकारेण आच्चक्षे ऊचे ॥
॥ ५ ॥

प० ॥ गुणिन रसुरंजितांस्त्वं वहसे शुचिभूतपट

चयान्यदपि ॥ तदपि च तद्विपरीतं विपरीतं विप-
रिणामिनं कुर्याम् ॥ ६ ॥

तदाह ॥ गुणिनइति ॥ हेरंजक त्वं गुणिनः गुणास्तंतवः संति ये-
षु तान् अथच गुणवतः पुरुषान् अपिच सुरंजितान् शुचिभूत
पटचयान् शुद्धवस्त्रसमूहान् यदपि वहसे तदपि तथापि तद्विपरीतं
उक्तविशेषणविशिष्टपटचयाऽपेक्षया विपरीतं अगुणिनं अरं-
जितं अशुचिभूतं तथा विपरिणामिनं विरुद्धकर्मविपाकवंतं ॥
एतादृग्विरुद्धभाषित्वान्भरणोन्मुखमित्यर्थः ॥ वेरायूहूपस्य काल-
स्य यः परिणामो वसानं तद्वंतं मरणोन्मुखमिति यावदितिवा
त्वां विपरीतं विभिः मांसाशिभिः काकगृधादिभिः पक्षिभिः प-
रीतं वेष्टितं कुर्याहन्यामित्यर्थः ॥ अहमिति शेषः ॥ ६ ॥

सद्य एवं निगद्य ॥ रंगे गजेंद्रमहेंद्रवाधा नो भ
विता धुना ॥ इति रोषाद्वुतं कृष्णो रंगकारं समा-
पयत् ॥ ७ ॥

सद्यइति ॥ उत्तरान्वयि ॥ रंगेऽति ॥ कृष्णः एवं निगद्य उक्ता
सद्यः तत्कालं रंगकारं रंजकं द्वुतं शीघ्रं समापयत् समापितवान्
मारयति स्मेत्यर्थः ॥ अत्रोत्येक्षते ॥ रंगइत्यादि ॥ रंगे महुक्रीडा-
स्थाने नोऽस्माकं ॥ गजेंद्रेति ॥ गजेंद्रः कुवलयाऽपीडः महेंद्रा-
श्वाणूरादयस्तेषां बाधा अधुना भविता इति रोषादिव चेति गम्यो-
त्येक्षा ॥ रंगे बाधोदयो भावीति पूर्वमेव रंगकर्त्ताऽयमवश्यं हंतव्यो-
ऽन्यथा अनेकरंगोत्पत्तिसंभवादितिरोषादिवेति भावः ॥ ७ ॥

ग० ॥ ततःपरं क्षितिधरश्वसनाऽशनदर्शनसंजात

साध्वसतया पलायमानान् स्वस्वामिप्राणश्वस
नान् शीघ्रं परिग्रहीतुमिव तदनुजीविनस्तदवलो
कनभयबंधुरैः स्वस्वामिप्राणसमीरपि समीरि
ता इव द्रुतरमात्तगंधतया पलायनमूरीचकुः ॥
॥ ६ ॥

ततइति ॥ ततः परं रंगकारहननानंतरं तदनुजीविनस्तस्य रंगकारस्या-
नुजीविनोऽनुचराः द्रुतरमतिशीघ्रं आत्तगंधतया भग्नदर्पत्वेन प-
लायनमूरीचकुरंगीकुर्वति स्म ॥ तद्व्यात्पलायनं कुर्वति स्मेत्यर्थः ॥
आत्तगंधोऽभिभूतः स्यादित्यमरः ॥ उत्पेक्षते ॥ क्षितिधरेत्यादि ॥ क्षिति-
धरः पृथ्वीधारको यः श्वसनाशनः पवनाशनः शेषस्तदवतारो बल-
रामस्तस्य यद्वर्णं तेन संजातं साध्वसं भयं येषां ते तथाविधास्ते-
षां भावस्तत्ता तया हेतुना पलायमानान् ॥ स्वेति ॥ स्वस्वामिनो
रंजकस्य ये प्राणश्वसनाः प्राणवायवस्तान् शीघ्रं परिग्रहीतुमिव ॥
तथा ॥ तदिति ॥ तस्य बलरामस्याऽवलोकनाद्यद्वयं तेन बंधुरैर्यु-
क्तैरित्यर्थः ॥ स्वस्वामिप्राणसमीरपि समीरिताइव प्रेरिताइव ॥
अत्र क्षितिधरेति विशेषणात्सर्वदा समयधरणिधारणप्रयुक्ताऽया-
सवशेनाऽत्युद्दीपितक्षुद्वाडवतया सर्वनेवाऽस्मत्याणवायूनपि भक्ष-
येदिति पलायनहेतुभूतं भयं सूचितं ॥ ६ ॥

प० ॥ नानावर्णान्यंवराण्यत्रधृत्वा मुक्तिं दत्वा शी
घ्रमस्मै मुकुंदः ॥ कांतं कर्तुं तादृशायाऽगताय

तत्राऽत्मानं वायकायाऽप्यभास्तः ॥ ८ ॥

नानेति ॥ सः प्रसिद्धः मुकुंदो मुकुं मुक्तिं ददातीति मुकुंद इत्य-
न्वर्थनामा श्रीकृष्णः अत्र रजकहननस्थाने नानावर्णान्यंवराणि
वस्त्राणि धृत्वा अस्मै रंगकराय शीघ्रं मुक्तिं दत्वा आत्मानं कांतं
अनुरूपवस्त्राऽलंकारायर्पणे रमणीयं कर्तुं तत्राऽगताय तादृशा-
य कांताय ॥ अत्र ककारोऽते यस्य स कांत इत्यर्थो बोत्थ्यः ॥
वायकायापि तंतुवायायाऽपि शीघ्रं मुक्तिं सारूप्यलक्षणां दत्वा
अभात् शोभते स्म ॥ तदुक्तं श्रीमद्वागवते ॥ तस्य प्रसन्नो भगवा-
न् प्रादात् सारूप्यमात्मन इति ॥ शालिनी वृत्तं ॥ ८ ॥

ततः परं मालाकारस्य ॥ नेत्रयुगे च पदे मेशौरि
र्मत्वेति पुष्पवत्वं वै ॥ साधयितुं सतथात्वं कंठो
रसि संविवेश तस्य गृहं ॥ ९ ॥

ततइत्यादि ॥ उत्तरान्वयि ॥ नेत्रेति ॥ ततः परं वायकोद्धरणाऽनं-
तरं सः शौरि: श्रीकृष्णः तस्य परमभक्त्वेन प्रसिद्धस्य माला-
कारस्य गृहं संविवेश सम्यक् प्रविष्टः ॥ सम्यक्त्वं च तदुद्धरणे-
स्त्वापूर्वकत्वात् बोत्थ्यं ॥ अत्रोत्पेक्षते ॥ नेत्रेत्यादि ॥ वै निश्चयै ॥
मे मम नेत्रयुगे च परं पदे चरणे पुष्पवत्वं एकयोक्त्या पुष्पवंतौ
दिवाकरनिशाकरावित्यमरात् सूर्यचंद्रहूपत्वं अथव सामुद्रिकरे-
खारूपकमलारव्यपुष्पयुक्तत्वं अस्ति इति मत्वा निश्चित्य कंठोर-
सि कंठे वक्षस्थले च तथात्वं पुष्पवत्वं मालाधारणे पुष्पविशि-
ष्टत्वं साधयितुमिवेति गम्योत्पेक्षा ॥ ९ ॥

ग० ॥ तद्वसरेऽतिसुखदतदाऽगमनवर्षतुर्संजा
ततद्वर्णनसुधाऽसारसारेणाऽशयकासारसमुद्रि-
क्तभक्तिरसनिर्जरैरिव नयनसलिलैः पथविषक्तर-
जःकणांश्चरणाभ्यां परिमार्घमिव तदुपरि कृतप्र-
णामाय स्वनामाऽन्वर्थनसमर्थनपरतया सुमनः
सुदामविरचिताऽर्चनाय तस्मै स्वभक्ताय सुदामे
यदुपरिवृद्धः स्वस्मिन् भावस्थितिमदात् ॥ ७ ॥

तद्वसरइति ॥ यदुपरिवृद्धः यदूनां यादवानां परिवृद्धः प्रभुः श्री-
कृष्णः ॥ प्रभुः परिवृद्धोऽधिप इत्यमरः ॥ स्वभक्ताय तस्मै सुदामे
एतन्नामे मालाकाराय स्वस्मिन् विषये भावस्थितिं भावस्य प्रे-
मलक्षणाया भक्तेरवस्थितिं अदात् ददाति स्म ॥ कीदृशाय सुदामे ॥
तदुपरि भगवच्चरणोपरि कृतप्रणामाय ॥ अत्रोत्तेक्षते ॥ तद्वसरइत्या-
दि ॥ तद्वसरे स्वगृहे श्रीकृष्णप्रवेशसमये ॥ अतीति ॥ अतिसुख-
दं यत्तदाऽगमनं श्रीकृष्णाऽगमनं तदेव वर्षतुर्स्तेन कृत्वा संजात-
स्तद्वर्णनस्तपायाः सुधाया आसारो वृष्टिस्तस्याः सारेण बलेन ॥
अथवा सारेण सरणेन प्राप्येति यावत् ॥ सारो बले स्थिरांश्चे
चेत्यमरः ॥ आशयेति ॥ आशयोऽतःकरणं स एव कासारः सरस्त-
स्मात्समुद्रिक्ता अंतःपूरणेनाऽवकाशाभावाद्विरुच्छलिता ये भ-
क्तिरसस्य निर्जरा: प्रवाहास्तैरिवेत्युलेक्षा ॥ नयनसलिलैरानंदा-
शुभिः करणैः ॥ पथेति ॥ पथे मार्गे विषक्ता गमनवशात् संलग्ना
ये रजसां धूलीनां कणास्तान् चरणाभ्यां सकाशात् परिमार्घमिव
क्षालयितुमिव ॥ पुनः कीदृशाय ॥ स्वनामेति ॥ स्वस्य यन्नाम

सुदामेति तस्य यदन्वर्थनं सुषु दामानि माला यस्येत्यनुगतार्थत्व-
करणं तस्य यस्मर्थनं अनुभवगोचरीकरणं तद्विषये परस्तत्परस्तस्य
भावस्तत्त्वा तया हेतुना ॥ सुमनइति ॥ सुमनसां पुष्पाणां यानि
सुदामानि उत्तममालास्तैर्विरचितं पूजनं येन तस्मै ॥ ७ ॥

यतः ॥ प० ॥ द्विजसंघैः संयुक्तं सिक्तं दानांऽबुना
निशं भवनं ॥ यद्यपि तदत्र सुखिभिर्दृष्टं भावस्थि-
तिं विना हेयं ॥ १० ॥

भावस्थितेरेव श्रैष्ट्यं श्लेषभंग्या दर्शयति ॥ यतइति ॥ श्लोकेन्वे-
ति ॥ द्विजसंघैरिति ॥ अत्र लोके यद्यपि एहं भवनं अनिशं नि-
रंतरं दानांऽबुना दानं वितरणं तत्संबंधि यदंबूदकं तेन सिक्तं अत-
एव द्विजसंघैर्ब्राह्मणस्मूहैः संयुक्तं अस्ति तदपि इति शेषः भा-
वस्थितिं विना भावस्य भगवद्वक्तः स्थितिं विना दृष्टं चेत् भगव-
द्वावरहितं दृष्टं चेदित्यर्थः ॥ सुखिभिरात्मसुखवद्विः साधुभि-
र्यतः हेयं त्याज्यमेव ॥ अथच श्लेषेण भावस्थितिं विना भस्य
भकारस्य अवस्थितिं विना भकारस्थितिरहितं दृष्टं भवनं वनमि-
त्यर्थः ॥ यद्यपि द्विजसंघैः पक्षिस्मूहैः संयुक्तं तथा दानांऽबुना वन्य-
गजदानोदकेन अनिशं नित्यं सिक्तं तथापि सुखिभिः सुखाऽभिः-
लाषिभिर्गृहस्थैर्यतो हेयमेव अतस्तस्मै भावस्थितिमदादिति पूर्वे-
णाऽन्वयः ॥ १० ॥

सुदामसदने युक्तं सुदामा ऽभूद्विरस्त्वगात् ॥ माला
कारस्य संपर्काद्मालाकारतां कथं ॥ ११ ॥

सुदामेति॥हरिः सुदामसदने सुदामाख्यमालाकारगृहे सुदामा सुषु-
दामानि माला यस्य स सुदामा अभूत् युक्तमेतत् तु परंतु माला-
ऽकारस्य मालाविशिष्ट आकारो यस्य स तस्य संपर्कात् संसर्गात्
अमालाऽकारतां मालाविशिष्टाऽकारराहित्यं कथमगात् ॥ आ-
श्र्वयमेतदिति भावः ॥ वस्तुतस्तु मालाकारस्य मालिकस्य संस-
र्गात् अकारो वासुदेवः स्यादित्येकाक्षरात् अश्वाऽसौ मालकारो
मालाविशिष्टाकारश्च तस्य जावस्तत्ता तामगात् ॥ अत्र यद्यपि
उपसर्जनसंज्ञाया अन्वर्थत्वेन मालाकारशब्दस्यैव पूर्वनिपातः
प्राप्तस्तथाऽपि विशेषणं विशेष्येण बहुलमिति बहुलयहणादशब्द-
स्य पूर्वप्रयोगः ॥ ११ ॥

किंच॥स्त्रीजननेत्रोदीपेष्विह मालिन्यस्य पुष्पवत्त्वं
वै॥हेतुस्तथाऽपि चित्रं तत्त्वे ऽस्याऽसीत्तथावि-
धस्य न तत् ॥ १२ ॥

किंचेति ॥ स्त्रीजनेति ॥ इह लोके स्त्रीजनाश्च नेत्राणि च उद्दीपा
उत्कृष्टदीपाश्च तेषु मालिन्यस्य मलिनत्वस्य हेतुः कारणं पुष्प-
वत्त्वं अस्ति वै निश्चये ॥ स्त्रीणां पुष्पवत्त्वमार्तवं नेत्राणां पुष्पा-
ख्योनेत्ररोगः दीपेषु कज्जलगोलको मालिन्यहेतुः ॥ दीपायवर्ति-
कज्जलगोलके पुष्पमिति व्यवहारो लोकप्रसिद्धः ॥ तथाऽपि
तथाविधस्य स्त्रीजननेत्रोदीपस्य अस्य श्रीकृष्णस्य ॥ अत्र स्त्री-
जनानां यानि नेत्राणि तान्युद्दीपयत्युद्गासयतीति स्त्रीजनने-
त्रोदीपैत्यर्थोबोत्थः ॥ तत्त्वे सत्यपि मालाधारणेन पुष्पवत्त्वे स-
त्यपि तत् मालिन्यं नासीत् प्रत्युत मालाधारणेन विशिष्टशोभा-

वत्त्वेव ॥ चित्रमेतत् ॥ एतत् चित्रं श्लेषमूलकं बोत्थं ॥ १२ ॥
हरिः पुष्पवान् पुष्पमालाधरत्वात्तदास्तां तथाऽ
स्ति प्रसिद्धं हि लोके ॥ रसाँखीन् सुनेत्रे विलोक्या
ऽपि तस्मिन् सुखं पुष्पवत्त्वं वदंतीतिचित्रम् ॥ १३ ॥

हरिरिति॥हरिः श्रीकृष्णः पुष्पमालाधरत्वाद्वेतोः पुष्पवान्पुष्पवि-
शिष्टः अभूत् तदास्तां ॥ हि यस्मात्तथा पुष्पमालाधरस्य पुष्प-
वत्त्वं लोके प्रसिद्धं अस्ति तस्मादिदं युक्तमिति भावः ॥ सुनेत्रे
भगवतः सुंदरे लोचने त्रीन् रसान् कृष्णश्वेतरक्तवर्णरूपेण शंगार-
हास्यवीराख्यान् ॥ शंगारहास्यवीराणां कृष्णश्वेतरक्तवर्णत्वं सा-
हित्यदर्पणे प्रतिपादितं ॥ सुखं यथा स्यात्तथा विलोक्याऽपि लो-
काइति शेषः तस्मिन् सुनेत्रे पुष्पवत्त्वं नेत्ररोगवत्त्वं वदंतीति चि-
त्रं ॥ वस्तुतस्तु एकयोक्त्या पुष्पवत्तौ दिवाकरनिशाकरावित्यमरात्
पुष्पवत्त्वं सूर्यचंद्ररूपत्वं ॥ भुजंगप्रयातं दत्तं ॥ भुजंगप्रयातं भवेद्यै-
श्वतुर्भिरिति तल्लक्षणात् ॥ १३ ॥

ग० ॥ तदनु तत्सदनतः कृताऽवस्पदनो राजवर्त्म-
नि विचरंतीं तद्विरितभरन्युज्जीभूताऽगलतिकां रा-
जलक्ष्मीमिव कुञ्जामालोक्य सखायमेवमवोच-
त् ॥ ८ ॥

अथकुञ्जाऽनुयहलीलामुपक्रमते ॥ तदन्विति ॥ तदनु मालाकारा-
नुयहाऽनंतरं तत्सदनतः मालाकारगृहात् कृताऽवस्पदनः कृतानेर्ग-
मनः नंदनंदनः श्रीकृष्णः राजवर्त्मनि विचरंतीं कुञ्जामालोक्य

सखायं प्रति एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवोचत् ॥ कुञ्जत्वे हेतूद्वा-
वनपूर्वकमुत्येक्षते ॥ तदित्यादि ॥ तस्य कंसस्य दुरितभरेण पापभ-
रेण न्युञ्जीभूता कुञ्जीभूता अंगलतिका यस्यास्तथाविधां ॥ न्युञ्जं
कुञ्जे कुशे सुचीतिहैमः ॥ राजलक्ष्मीमिव ॥ ९ ॥

प० ॥ लावण्यमिष्टरसतो न्युञ्जीभूतेव भाति कु
ञ्जेयम् ॥ शार्कररससंमग्ना मृद्धीका रसिकसुखदेव
॥ १४ ॥

यदवोचत्तदाह ॥ लावण्येति ॥ अयि सखे इयं कुञ्जा लावण्यमेव
मिष्टो मधुरो यो रसस्तस्मादिति लावण्यमिष्टरसतइत्युत्येक्षा ॥
न्युञ्जीभूता कुञ्जीभूता अतएव रसिकसुखदा भाति ॥ कुञ्जत्वं स्थंग-
संकोचमंतरा न भवतीति लावण्याख्यमधुररससंबंधादंगसंकोचे-
नेव कुञ्जा भातीति भावः ॥ मधुररससंबंधेन वस्तुसंकोचमुपमया
बोधयति ॥ शार्करेति ॥ शर्कराया अयं शार्करः ॥ तस्येदमित्य-
ण् ॥ यो रसस्तस्मिन् संमग्ना मृद्धीकेव द्राक्षेव ॥ परिपक्षरक्षरार-
समध्ये निक्षिप्ता द्राक्षा यथा वयवसंकोचद्वारा वक्रतामापद्यते
रसज्जानां सुखदा च भवति तद्वदिति भावः ॥ पथ्याऽर्थां वृत्तं ॥
॥ १४ ॥

तदनंतरमसौ ॥ अलकभूसंवीक्षणवक्रत्वस्पर्धया
तथाभूतैः ॥ त्रिस्थानैरुपलक्ष्यां संप्राप्याऽहं प्रि
यंवदः कृष्णः ॥ १५ ॥

तदनंतरमित्यादि ॥ उत्तराऽन्वयि ॥ अलकेति ॥ तदनंतरं भाषणा-
नंतरं प्रियंवदः असौ कृष्णः तामिति शेषः तां कुञ्जां संप्राप्य आ-

गत्याह ॥ कीटर्णीं तां ॥ अलकेत्यादि ॥ अलकाः केशाश्व भुवौ
च संवीक्षणं च तेषां यद्वक्रत्वं कुटिलत्वं तस्य या स्पर्धा तयेवेति
गम्योत्येक्षा ॥ तथाभूतैर्वक्रीभूतैः त्रिस्थानैः उपलक्ष्यां ज्ञेयां चि-
वकामित्यर्थः ॥ १५ ॥

त्वदयेक्षणकरतलमयि मत्वा रागाऽन्वितं मया
प्राप्तं ॥ देय रसएव सुंदरि तापहराऽसावामोददस्त्वया
श्लाघ्यः ॥ १६ ॥

तदाह ॥ त्वदयेक्षणेति ॥ यत इति शेषः ॥ अयि कुञ्जे त्वदयं च
ईक्षणे च करतलं च त्वदयेक्षणकरतलं ॥ प्राप्त्यंगत्वादेकत्वं ॥ अ-
र्थात्तव रागाऽन्वितं यथासंख्यं प्रेम्णा रक्तत्वेन पात्रसंभृतांग-
रागेणच अन्वितं युक्तं मत्वा मया प्राप्तं आगतं ॥ नपुंसके भावे-
क्तः ॥ ततोहेतोः हेसुंदरि तापहरश्वाऽसावामोददः सौगंध्यप्रदो ह-
र्षप्रदश्व वा तापहराऽमोददः अतएव श्लाघ्यः स्तुत्यः सएव रागएव
देयः ममिति शेषः ॥ अत्र रागशब्देन रंजनवाचिनांगरागो ल-
क्ष्यते ॥ १६ ॥

तदानीं ॥ श्रुत्वा वचनमाधुर्यमरागाऽपि सराग
तां ॥ आश्रित्य चक्रे माधुर्यं तादृक्षं सावलाऽन्वि-
तं ॥ १७ ॥

तदानीमिति ॥ अंगरागयाचनाऽवसरे ॥ श्रुतेति ॥ सा कुञ्जा वच-
नमाधुर्यं श्रीकृष्णवचनसंबंधि माधुर्यं श्रुत्वा ॥ माधुर्यश्रवणं चो-
पनीतभानवत् वचनद्वारकं भीर्यः श्रूयते इति वदौपचा-
रिकं वा बोत्थ्यम् ॥ अरागा प्रेमरहिताऽपि सरागतामाश्रित्येति

विरोधाऽभासः ॥ परिहारस्तु रागो मात्सर्यं तद्रहिता ननु रंगका-
रवन्मात्सर्यवती ॥ यद्वा ए भगवति वासुदेवे कृष्णे रागः प्रेम य-
स्याः सा ॥ सरागतां वैषयिकाऽनुरागवत्त्वं कामाऽविभाविवशाद्र-
क्तवर्णविशिष्टत्वं वेति ॥ बलाऽन्वितं बलरामसहितं माधुर्यं माया
लक्ष्म्याः धुर्यं पति श्रीकृष्णं तादृक्षं सरागं अंगरागसहितमिति या-
वत् तदर्पणेन स्वविषयप्रेमवंतं च चक्रे कृतवती ॥ १७ ॥

ग० ॥ तत्समय समस्तस्याख्निवक्राया सर्वैष्वप्यं
गेषु निजतनयस्य कुसुमशरस्य व्याप्तिं विलोक्य
तस्मिन्नपि वक्रत्वं संपद्येतेतिशंक्या शबलाऽ
शय इव शीघ्रं स्वकरकमलांगुलिधृतचिबुकां तां
कांतां समामकरोत् ॥ साऽपि तच्चादुतरवचनप्र
बोधजागृहकेण हृच्छयेन तत्करेदीवरसंस्पर्शसं
छालनद्विगुणितेन तत्तनयेनाऽनुमोदितेव समो
दं स्वसद्य तनेतुं शयांचलेन तत्पीतवसनांचलं
चंचला समाचकर्ष चैवमवोचत् ॥ १ ॥

तत्समयइति ॥ तत्समये अंगरागाऽर्पणसमये समः मया लक्ष्म्या-
सहितः समः श्रीकृष्णः अथव च समः समानः सरलइति यावत्
अतएव तां कांतां कुञ्जां शीघ्रं समां समानां सरलांगीमिति या-
वत् अकरोत् ॥ शैघ्र्येणवंकरणे हेतुमुखेक्षते ॥ तस्याइत्यादि ॥ त-
स्याख्निवक्राया: सर्वैष्वप्यंगेषु निजतनयस्य स्वपुन्नस्य कुसुमशर-

स्य कामस्य व्याप्तिं विलोक्य तस्मिन्कामे ऽपि वक्रत्वं वक्रकुञ्जां-
ग्नसंपर्कात्कुठिलत्वं संपद्येत प्रामुख्यादिति शंक्या शबलाऽशय
इव व्याप्तांतःकरणइव ॥ कीदृशीं कांतां ॥ स्वकरेति ॥ स्वकरक
मलांगुलिभिर्धृतं चिबुकं अधराऽधरभागो यस्यास्तां ॥ अत्र
स्वशब्देन कृष्णः ॥ साऽपीति ॥ साऽपि कुञ्जाऽपि चंचला कामा-
ऽविभाववशादितिरलासती तं श्रीकृष्णं स्वसद्य स्वगृहं नेतुं तत्पी-
तवसनांचलं तस्य श्रीकृष्णस्य यत्पीतवसनं पीमांबरं तस्यांचलं
पल्लवं शयांचलेन कराऽयेण समोदं सहर्षं यथा स्यात्तथा समा-
चकर्ष च परं एवं वक्ष्यमाणप्रकारेणाऽबोचत् ॥ कीदृशीव सा ॥
तच्चादुतरेत्यादि ॥ तस्य श्रीकृष्णस्य चादुतराणि रम्यतराणि या-
नि वचनानि तैः कृत्वा यः प्रबोधः प्रकर्षेण बोधनं तेन जागृ-
केण ॥ तत्करेति ॥ तस्य श्रीकृष्णस्य यत्करेदीवरं करकमलं तस्य
यः सम्यक् स्पर्शस्तेन कृत्वा यत्सम्यक् लालनं तेन द्विगुणितो
द्विगुण्यरूपाऽतिशयं प्राप्तस्तेन तत्तनयेन श्रीकृष्णतनयेन हृच्छये-
न कामेनाऽनुमोदितेव बलांचलं धृत्वा गृहं नयेति दत्ताऽनुमोद-
नेवेत्युखेक्षा ॥ अत्र तत्तनयेनेति विशेषणं लालनौचित्यबोधना-
य ॥ स्वपित्रादिरन्यत्रकचिद्रुतं प्रवृत्तश्वेद्वालेन वस्त्रादौ धृत्वा आ-
कृष्यते इति प्रसिद्ध्यनुरोधेन मदनस्य स्वतोऽनंगत्वात्स्वकरेणाऽक-
र्षणाऽसंभवात् कुञ्जाहृच्छयः सन् तां प्रेरितवानिति तया तथाऽ-
कृष्टइति भावः ॥ १ ॥

प० ॥ माराऽतपसंतपामधराऽमृतसेचनेन कुरु
शीघ्रम् ॥ एहि गृहं प्रेमरसैः प्रिय ननु मां शीतलां
जलदनील ॥ १८ ॥

यदुक्तवती तदाह ॥ मारेति ॥ नन्वित्यनुनये ॥ हे जलदनील मेघ-
श्याम ॥ एतेन प्रार्थ्यमानतापहरणयोग्यत्वं ध्वनितं ॥ हेप्रिय श्री-
कृष्ण ॥ एतेन स्वगृहाऽगमनप्रार्थनौचित्यं ध्वनितं ॥ त्वमिति
शेषः गृहं मदीयं एहि अथच मारस्य कामस्य संबंधी य आत-
पस्तेन सम्यक् तप्तां मां प्रेमरसैः स्मैहरसैः कृत्वा अधराऽमृतसेच-
नेन शीघ्रं शीतलां कुरु ॥ अथवा प्रेमरसैः प्रेमाख्यैर्जलैः अधरा-
ऽमृतसेचनेन शीघ्रं शीतलां कुरु ॥ १८ ॥

ग० ॥ तदा किल मुदा स्ववचननिपुणिमनेत्रसंवे-
ष्टिनिजदर्शनमंदरेण मारेण निर्मथ्यमानात्तदा
शयपथःपयोधे: स्कंदमानां तद्वदनकलधौतविम
लकलशगलितां ललितां तद्वाक्सुधां श्रोत्रपुटका
भ्यांनिपीय सुमनोऽचितः प्रभुः प्रहसन् प्रत्युत्तर
मेवंप्रादात् ॥ १० ॥

तदेति ॥ तदाकिल तत्त्वार्थनासमये सुमनोऽचितः सुमनोभिर्देवैरं-
चितः पूजितः कुञ्जया शोभनेन मनसा अंचित इति वा माला-
कारेण पुष्पैरंचित इति वा ॥ एवंविधः प्रभुः श्रीकृष्णः प्रहसन्
मुदा हर्षेण एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण प्रत्युत्तरं प्रादात् ॥ किंकृत्वा ॥
स्ववचनेत्यादि ॥ स्ववचनसंबंधी यो निपुणिमा नैपुण्यं ॥ अत्र स्व-
शब्देन कृष्णो गृह्णते ॥ स एव नेत्रं मंथगुणस्तेन संवेष्टितो निजद-
र्शनमेव मंदरस्तेन कृत्वा मारेण मदनेन कर्त्ता नितरां मथ्यमानात् ॥
तदाशयेति ॥ तस्याः कुञ्जया य आशयोऽतःकरणं स एव पयः
पयोधिः क्षीरसमुद्रस्तस्मात्स्कंदमानां उद्भूत्वां तद्वच्छंतीं ॥ स्कंदतेर्गत्यर्थ-

स्य भौवादिकस्याऽलनेपदिनो रूपं ॥ तद्वदनेति ॥ तस्याः कुञ्जा-
या वदनमेव कलधौतस्य सुवर्णस्य विमलः कलशस्तद्रलितां ल-
लितां रमणीयां तद्वाक्सुधां तस्याः कुञ्जायाः वागेव सुधा तां श्रो-
त्रपुटकाभ्यां निपीय सादरं श्रुतेत्यर्थः ॥ १० ॥

प० ॥ खलं खलीननिर्मुक्तं स्वस्थं कृत्वा खलु प्रि-
ये ॥ एष्यामि सदनं तूर्णं पूर्णं मदनमोददम् ॥ ११ ॥

तदाह ॥ खलमिति ॥ हेप्रिये अहं खलीननिर्मुक्तं खलीनाहृक्ष-
णया निर्बंधान्निर्मुक्तं विशृंखलमिति यावत् एवंविधं खलं कंस-
स्वस्थं स्वर्गस्थं कृत्वा मारयित्वेत्यर्थः ॥ तवेति शेषः ॥ तव पूर्णं
सकलवस्तुपरिपूर्णं मदनमोददं कामाऽनंददायकं सदनं गृहं प्रति
तूर्णं एष्यामि खलु निश्वये ॥ ११ ॥

ग० ॥ ततः परमरुचिरतरफलजनकं वचनं तत्
श्रुत्वाऽत्युच्छ्रितात् रुच्छ्रात्तदीयदेहो वक्ततयेव त
या समुत्सृष्टः स्ववदनाऽद्वृतचंद्राऽवलोकनचको
रायमाणचेतोभिः सर्वायलावण्यपीयूषप्रवाहं न
यनचपकैः संपिवद्विर्मधुपुरपौरैरभिनंद्यमानः
सवलःशौरिनंदनः ॥ ११ ॥

अथ भगवतो धनुःप्रदेशगमनमुखेक्षापूर्वकं वर्णयति ॥ ततइत्या-
दिग्येन औपस्थेति श्लोकसहितेन ॥ तत्र गद्येन शौरिनंदनं
विशिनष्टि ॥ परमेत्यादि ॥ ततः आगमनसंकेतकरणाऽनंतरं तया
कुञ्जया परममुत्कृष्टं रुचिरतरस्य सुंदरतरस्य फलस्य वासनापू-

तिलक्षणस्य जनकं तद्वचनं श्रीकृष्णवाक्यं श्रुत्वा अत्युच्छ्रितात्
महतः कृच्छ्रात् संकटात् संकटं प्राप्येत्यर्थः ॥ समुत्सृष्टः ॥ कथा
कइव ॥ वक्तया कुटिलतया कन्त्या तदीयदेहइवं कुञ्जाशरीर-
मिव ॥ तथा ॥ मधुपुरपौर्मथुरासंबंधिभिर्जनैः अभिनन्दयमानः
स्तूयमानः ॥ कीदृशैर्मधुपुरपौरैः ॥ स्वेति ॥ स्वशब्देनकृष्णः स्वव-
दनमेवाऽद्वृतचंद्रस्तस्याऽवलोकनविषये चकोरायमाणानि चको-
रवदाचरंति चेतांसि येषां तैः ॥ पुनः कीदृशैः ॥ स्वीयेत्यादि ॥ अ-
न्नाऽपि स्वशब्देन कृष्णः स्वीयं स्वसंबंधि यह्नावण्यं तदेवपीयूष-
ममृतं तस्य प्रवाहं नयनचषकैर्लोचनरूपैः पानपात्रैः सम्यक् पि-
बद्धिः ॥ पुनः कीदृशैः ॥ सबलः बलरामसहितः शारीरादिबलस-
हितो वा ॥ ११ ॥

प०॥ औग्रस्य चंडधनुषः कदनेन पूर्वं प्राप्ता प्रिया
ससहजेन तथा ऽधुनाऽपि ॥ प्राप्स्यामि किं न जन
काऽधिकृते पुरे ऽस्मिन्मत्वेव तत्यतिययौ गुरुणोप
नीतः ॥ २० ॥

औग्रस्येति ॥ गदस्थं शौरिनंदनइति पदमत्र कर्तृत्वेनाऽन्वेति ॥
शौरिनंदनः पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टो वसुदेवतनयः श्रीकृष्णः इति
मत्वेव तच्छंकरदत्तं धनुः प्रतिययौ ॥ इति किं ॥ पूर्वं रामाऽव-
तारे जनकाऽधिकृते जनकेन विदेहेनाऽधिकृते अधिष्ठिते पुरे
मिथिलायां औग्रस्य उग्रस्य शंकरस्येदमौयं तस्य ॥ उयः कपर्दी
श्रीकंठ इत्यमरः ॥ चंडस्य धनुषः कदनेन भंगेन कृत्वा ससहजेन
सहजेन भ्रात्रा लक्षणेन सहितेन ॥ समानोदर्यसोदर्यसगर्भ्यसहजाः

समा इत्यमरः ॥ गुरुणा विश्वामित्रेणोपनीतेनेति विभक्तिविपरि-
णामेनाऽत्रापि योजनीयं ॥ मयेतिशेषः प्रिया प्राप्ता ॥ अधुनाऽपि
तथा कंसनिहितोयधनुर्भंगेन प्रकारेण जनकाऽधिकृते जनकेन
स्वपित्रा वसुदेवेनाऽधिकृते अस्मिन् पुरे मथुरायां गुरुणाऽकूरेणो-
पनीतः सहजेन भ्रात्रा बलरामेण सहितः अहमिति शेषः प्रियां
न प्राप्स्यामि किमपितु प्राप्स्याम्येवेति ॥ वसंततिलका वत्तं ॥
॥ २० ॥

ग० ॥ तत्र खलु कौतुकाऽवलोकनपर्युत्सुकैर्नार्गरि
कैः परिवार्यमाणः शार्ङ्गपाणिः प्रचंडं मृदस्य कोदं
डंडं समवलोक्य ॥ १२ ॥

तत्रेति ॥ तत्र धनुः स्थाने ॥ खलु वाक्याऽलंकारे ॥ मृदस्य शंक-
रस्य ॥ शार्ङ्गपाणिरित्यनेनैतावत्यर्थं धनुर्विद्याऽभ्यासाऽभावेऽपि
धनुः सज्जीकरणादावतिनैपुण्यं ध्वनितं ॥ शेषं स्फुटं ॥ १२ ॥

प० ॥ भूदंडस्य विडंबनं प्रकुरुते कोदंडमेतत्सदा
पाखंडप्रचुरप्रश्वारणपरस्येदं प्रटंड्यं तदा ॥ दोर्दंड
प्रभवप्रतापसमरे योग्यं विचिंत्येव यत् कंसस्य प्र
बभंज साऽग्रजहरिः खंड्यं वलैरादत्म् ॥ २१ ॥

भूदंडस्येति ॥ साऽग्रजहरिः अग्रजेन बलरामेण सहितः सचाऽ-
सौ हरिश्च साग्रजहरिः तदा इति विचिंत्येवेत्युल्पेक्षा ॥ कंसस्य
कोदंडं धनुः प्रबभंजेत्यन्वयः ॥ इति किं ॥ एतत् धनुः यत् यस्मा-
त् सदा सर्वदा भूदंडस्य अर्थान्ममेति योग्यं ॥ विडंबनमनुकरणं

प्रकुरुते ॥ तथा ॥ दोर्देति ॥ दोर्दंशभवो यः प्रतापस्तद्विशिष्टे
समरे संयामे योग्यं अस्ति ॥ अत इदं प्रदंड्यं प्रकर्षेण दंडार्हमि-
ति ॥ कीदृशस्य कंसस्य ॥ पाखंडेति ॥ पाखंडस्य वेदविरुद्धाऽ-
चरणस्य प्रचुरं यत्तचारणं तत्परस्य ॥ देवद्विजबालकादिविधाता-
दिरुपवेदविरुद्धकर्माऽवलंबादेतस्य तत्त्वं ॥ इदमपि धनुर्भंगे हेतुग-
ंभं विशेषणं बोत्थ्यं ॥ कीदृशं कोदंडं ॥ बलैः सैन्यैरावृत्तं ॥ अतए-
व खंड्यं खंडनार्हं ॥ कोदंडखंडनेन रोषाऽवेशादापतितस्य तद्र-
क्षकसैन्यस्याऽपि हननमनायासैनैव भविष्यतीत्यतः खंडनयो-
ग्यमित्यर्थः ॥ यद्वा बलैरावृतमित्यनेन स्वनिष्ठसबलत्वविडंबनम-
पि खंडनहेतुरितिबोत्थ्यं ॥ शार्दूलविक्रीडितं वृत्तं ॥ २१ ॥

भोजो स्मरारे जनकेन तस्य संप्रापितोऽहं तु दशा
मिमांद्राक् ॥ चुक्रोश किं रावमिषेण चापः प्रभ
ज्यमानोऽद्वृतचंडशब्दः ॥ २२ ॥

धनुः स्वंडनजन्यध्वनिमुखेक्षापूर्वकं वर्णयति ॥ भोजोइति ॥ प्र-
भज्यमानोऽतएव अद्वृतश्वंडो भयंकरः शब्दो भंजनजन्यो
ध्वनिर्यस्यैवंभूतश्वापो धनुः एवं बभासे शुशुभे ॥ एवं कथमित्या-
कांक्षायामपन्हुतिगर्भोत्पेक्षापूर्वकमाह ॥ भोजोइत्यादि ॥ रा-
वमिषेण शब्दच्छ्लेन ॥ भोजो स्मरारे मदनारे शंकर अहं तु तस्य
स्मरस्य जनकेन कृष्णेन इमां दशां द्राक् इटिति संप्रापितः अ-
स्मि इति चुक्रोश किमिति संज्वनायां ॥ उपजातिर्वृत्तं ॥ २२ ॥

ग० ॥ ततः परमतिभीषणतन्निध्वानश्रवणप्रक्षु-
प्त्यैः कंकटादिपरिकरसन्नद्दैः करहृदधृतस्तस्तु खद्वप्र

स्तुमरकिरणधोरणीभिः प्रतिकुभं विद्युच्छटा
श्रांतिमुत्पाद्यद्विर्निजपदोऽद्वृतधूलिनिकुरंवैदुर्दिं
नसंभावनोद्भावने निपुणैः स्वीयक्षेत्राव्याजेन स्त
नितशंकाप्रवर्धकैरतिरभसचलनसमुद्भूतघमौघे
न वर्षतुकरणे प्रगल्भैः पौरजनताऽतिकलकलमु-
खरितेषु काष्ठांतरेषु सत्सु तैर्घनै राजभटैरनुधाव्य
मानः कृष्णः सभयतयेव तत्पदप्रपीडनेन प्रचल
क्षोणीतलमावेक्ष्य घृणाऽवधूर्णित इव तूर्णं तान्
सबलः स धनुः शकलाभ्यां कीनाशपुटभैदनकुटुं
वितामनैषीत् ॥ १३ ॥

ततइति ॥ ततःपरं धनुर्भंगानंतरं सबलः सः श्रीकृष्णः तान् चापर-
क्षिणो राजभटान् धनुः शकलाभ्यां चापखंडाभ्यां तूर्णं शीघ्रं ॥ की-
नाशेति ॥ कृतांते पुंसि कीनाश इत्यमरात् कीनाशो यमस्तस्य यत्पु-
टभैदनं संयमिनीनामकं पत्तनं तत्संबंधिकुटुंवितां तन्निवासित्व-
मिति यावत् अनैषीत् प्रापितवात् ॥ तान् सर्वान्मारितवानित्यर्थः ॥
उत्पेक्षते ॥ सभयतयेव राजभटसंचरणजन्यजयवत्त्वेनेव ॥ तदिति ॥
तेषां राजभटानां यानि प्रपदानि पादायाणि तैः कृत्वा यत्पीडनं
तेन प्रचलत् प्रकर्षेणचंचलं एवंविधं क्षोणीतलं पृथ्वीतलं आवेक्ष्य
सर्वतोऽवलोक्य घृणाऽवधूर्णित इव जुगुप्साकरुणे घृणे इत्यमरात्
घृणा करुणा तयाऽवधूर्णितः व्यापद्व ॥ कीदृशः कृष्णः ॥ का-
ष्टांतरेषु काष्ठोत्कर्षे स्थितौ दिशीत्यमरात् दिगंतरेषु ॥ पौरेति ॥ पु

रे भवा पौरी सा चाऽसौ जनता जनसमूहस्तस्या अतिकलकले-
न मुख्यरितेषु शब्दायमानेषु सत्सु तैश्वापरक्षणनियुक्तैर्घनैर्दृढैः पक्षे
मेघस्त्रैः राजभैरुधाव्यमानः कृतानुधावनः ॥ कीदृशैराजभ-
टैः ॥ अतिभीषणेति ॥ अतिभीषणोऽतिभयंकरो यस्तस्य धनुषो
निधानस्तस्य श्रवणेन प्रक्षुब्धैः ॥ तथा ॥ कंकटादीति ॥ सन्नाहो
वर्म कंकट इति हैमात् कंकटः कवचं आदिर्यस्मिन्नेवंविधो यः
परिकरो युद्धोपकरणसामयी तेन सन्दृढैः सज्जैः ॥ तथा ॥ करे-
ति ॥ करैर्दृढं यथा स्यात्तथा धृताः त्सर्वो मुष्टयो येषां ते च ते
खड्गश्च तेभ्यः प्रस्तुमराः प्रसरंत्यो याः किरणधोरण्यः किरणपरं-
परास्ताभिः कृत्वा प्रतिककुञ्जं प्रतिदिशं ॥ इयद्विति इयंतादव्य-
यीभावाद्वच् ॥ विद्युच्छटाभ्रांतिं उत्पादयद्विद्विः ॥ तथा ॥ निजेति ॥
निजानि स्वकीयानि यानि पदानि तैरुद्धूता ये धूलिनिकुरंबा
रजः समूहस्तैः दुर्दिनस्य मेघच्छन्दिवस्तस्य या संभावना द्रष्ट-
लोककर्तृका तस्या उद्भावने विषये निपुणैः ॥ तथा ॥ स्वीयेति ॥
स्वीया याः क्षेडाक्रीडाः सिहनादलीलास्तासां व्याजेन मिषेण
स्तनितस्य मेघगर्जितस्य या शंका तस्याः प्रवर्धकैः ॥ तथा ॥
अतीति ॥ अतिरभसेनाऽतिवेगेन यच्चलनं गमनं तेन समुद्धूतो यो
घर्मोघः स्वेदसमूहस्तेन वर्षतेर्यत्करणं तद्विषये प्रगल्मैः ॥ १३ ॥

ननु चापशकलप्रदर्शनव्याजेन शिक्षितमिदं प्रभु
णा ॥ प० ॥ सगुणः सुवंशजः खलु पूज्योऽपि श्रीयुत
स्यबलयुक्तः ॥ तदपि हि निर्व्यापारो भंगमुपैति क्ष

णात् कुसंगवशात् ॥ २३ ॥

नन्विति ॥ प्रभुणा श्रीकृष्णेन चापशकलप्रदर्शनव्याजेन करधृ-
तचापरवंडप्रदर्शनमिषेण इदं वक्ष्यमाणं शिक्षितं ननु लोकान्
प्रतीत्यर्थः ॥ तदाह ॥ सगुणेति ॥ यद्यपीति शेषः ॥ सगुणः गु-
णैः सहितः सुवंशजः उत्तमवंशोत्पन्नः पूज्यः श्रीयुतस्य श्रीमतो
बलयुक्तः एवंविधोऽपि कश्चिदिति शेषः अस्ति खलु तदपि त-
थापि यदि निर्व्यापारः व्यापाररहितस्तिष्ठेत्तर्हि कुसंगवशात् कु-
त्सितसंगवशात् क्षणात् अविलंबेनेत्यर्थः ॥ भंगं पराभवमुपैति ॥ हि
प्रसिद्धं ॥ चापोऽपि यद्यपि सगुणः मौर्वीसहितः सुवंशजः उत्त-
मवेणुजन्यः यतः श्रीयुतस्य विषयुक्तस्य शंकरस्य संबंधी अतः
पूज्यः पूजार्हः बलयुक्तो दृढः सैन्ययुक्तो वा अस्ति तथापि यतो
निर्व्यापारः अतः कुसंगवशात्सर्वदा पूजार्थं पृथ्वीनिहितत्वेन त-
त्संगवशात् कुत्सितस्य कंसस्य संगवशाद्वा क्षणमात्रेण भंगं छेदं
प्राप्तवान् ॥ एवंच भगवतैतादृक्चापभंजनेन पूर्वोक्तविधस्य पु-
रुषस्यैवमेव भंगो भवेदितिलोकान् प्रति शिक्षितमिति भावः ॥
॥ २३ ॥

ग० ॥ तदनंतरं निजभुजदंडप्रचंडप्रतापाऽनलप्ररो
हैरिव प्रदीपांऽकुरैरोजायमानेषु यदुनगरलयनेषु
सत्सु तदागामिशोभाभरलज्जावशादिव पश्चिमा
र्णवे कृतनिमज्जने ऽर्णोजबंधौ कृतनिजस्थानग
मनमतिं यदुपर्ति प्रति हलायुधः पुरश्रियमालो
क्य दीपमुद्दिश्यैवं गिरमुद्दीपयांचकार ॥ १४ ॥

नदनंतरमिति ॥ तदनंतरं धनुर्भूगाऽनंतरं हलायुधो बलदेवः पुर-
श्रियमालोक्य कृतनिजस्थानगमनमति यदुपर्ति श्रीकृष्णं प्रति-
लक्षीकृत्य दीपमुद्दिश्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारां गिरं वाणीं उद्दीपयां-
चकार प्रकाशितवान् उक्तवानित्यर्थात्यन्वयः ॥ कस्मिन् सति ॥
यदुनगरलयनेषु लीयंते जना येषु तानि लयनानि गृहाणि ॥ अ-
धिकरणे ल्युद् ॥ यदुनगरसंबंधीनि यानि लयनानि तेषु प्रदीपां-
कुरैरोजायमानेषु ओजस्त्विवदाचरत्सु सत्सु ॥ कर्तुः क्यद्ग् सलो-
पश्चेति क्याङ्गि ततः शानचि रूपं ॥ ओजः शब्दस्य वृत्तिविषये
तद्वत्परत्वं ॥ ओजो दीप्तौ बले इत्यमरः ॥ दीपेषूत्येक्षते ॥ निजे-
ति ॥ निजभुजदंडसंबंधी यः प्रचंडः प्रतापएवाऽनलोऽग्निस्तस्य-
प्ररोहैरुक्तैरिव ॥ तथा ॥ तदागामीति ॥ तैर्दीपैः कृत्वा आगा-
मी आगमिष्यन् यः शोभाभरस्तेजस्त्विप्रयुक्तप्रकाशरोभाति-
शयस्तेन या लज्जा तद्वशादिव अर्णोजबंधौ सूर्ये पश्चिमार्णवे
पश्चिमसमुद्रे कृतनिमज्जने सति अस्तं गते सतीति यावत् ॥ १४॥

प० ॥ स्त्रिग्धः सदूणवानपि तमोविनाशात्परप्रका-
शपरः ॥ श्रितसत्पात्रो दीपः सञ्चय इव कृष्णकर्मा-
णपि ॥ २४॥

यदुक्तवांस्तदाह ॥ स्त्रिग्धइति ॥ अयिकृष्ण दीपः कृष्णकर्मा कृ-
ष्णं लक्षणया कज्जलं तज्जनकं कर्म यस्य स तथाविधः ॥ श्ले-
षेण कृष्णं कृष्णवर्णं पापजनकत्वात् एवंविधं कर्म यस्य स
तथाविधः पापकर्मत्यर्थः ॥ एवंविधोऽपि सञ्चय इव साधुसमुदा-
य इव अस्तीति शेषः ॥ कीदृशो दीपः सञ्चयश्च ॥ स्त्रिग्धः स्ले-

हविशिष्टः तैलपूर्ण इति यावत् ॥ पक्षे सर्वभूतसुहृद् ॥ तथा ॥
सदूणवान् संत उत्तमा ये गुणस्तंतवो वर्तिष्ठपासद्वान् ॥
पक्षे दयादाक्षिण्यादिगुणवान् ॥ तथा ॥ तमोविनाशात् अं-
धकारनाशाद्वेतोः परप्रकाशपरः परेषामन्येषांप्रकाशो परस्तत्परः
अथवा उक्तप्रकाशतत्परः पक्षे अज्ञाननाशात्परस्य ब्रह्मणः प्र-
काशो परस्तत्परः यद्वा परेषां प्रकाशो तद्वृणवर्णनादिना ऽतिप्रसिद्धौ
तत्परः ॥ तथा ॥ श्रितेति ॥ श्रितं सदुत्तमं पात्रं येन स तथाविधः ॥
पक्षे श्रितं सत्पात्रं दानाद्यर्थं येन स तथाविधः ॥ २४॥

ततःपरम् ॥ पौरांतःकरणैरिव गोपाऽर्जैः संदृतः स्व-
वासभुवं ॥ सोऽगान्निद्राऽपि द्राभुक्तवतोऽस्येक्ष-
णां बुजे सुखदा ॥ २५ ॥

ततःपरमिति ॥ उत्तरान्वयि ॥ पौरांतःकरणैरिति ॥ ततः परं बलरा-
मवाक्यश्रवणाऽनंतरं पुरशोभाऽवलोकनाऽनंतरंवा ॥ सः श्रीकृ-
ष्णः पौरांतःकरणैः पौराणां पुरसंबंधिजनानां यान्यतःकरणानि
स्वदर्शनप्रभावात् स्वस्मिन् संसक्तानि मनांसि तैरिव गोपाऽर्जैः
गोपबालैः संदृतः सन् स्ववासभुवं अगात् ॥ सुखदा निद्राऽपि
भुक्तवतः कृतभोजनस्याऽस्य श्रीकृष्णां बुजे नेत्रकम-
ले द्राक् शीघ्रं अगात् ॥ स्ववासं गत्वा क्षीरोपसेचनं भुक्ता सुखेन
सुप्रवानित्यर्थः ॥ २५ ॥

इतःपरम् ॥ पुष्करमिव पुष्करजं पुष्करदेशे विलो-
क्य पुष्करपे ॥ कुर्वति करप्रसारं ग्लानिप्रदइति स
सर्पतेषां सः ॥ २६ ॥

इतःपरमिति ॥ उत्तरान्वयि ॥ पुष्करमिति ॥ इतःपरं निद्राऽनुभ-
वाऽनंतरं निशाऽवसाने इति यावत् पुष्करपे पुष्कराणि पद्मानि
पातीति पुष्करपः सूर्यस्तस्मिन् पुष्करदेशे आकाशदेशे अथच ज-
लदेशे पुष्करजं पुष्करे जले जातः पुष्करजस्तं जलजं चंद्रं पुष्क-
रमिव प्रदमिव विलोक्य ॥ पुष्करं खेऽबुपद्मयोरितिमेदिनी ॥ क-
रप्रसारं किरणप्रसारं कुर्वति सति सः चंद्रः अहं तेषां कमलानां
ग्लानिप्रदोऽस्मि इति विचार्येवेति गम्योत्पेक्षा ॥ सप्तर्षं भयेन दूरं
गतवान् ॥ अस्तं गतवानित्यर्थः ॥ २६ ॥

ग० ॥ तदात्वे दनुजमनुजेशाय देयां दीर्घनिद्रां द्रा-
गाकारयितुं यदुनंदनेन कृताऽभ्यनुज्ञेव निशया स-
मं सरागमपि तन्नयनकमलयमलमरागेव समु-
त्सृज्य निद्रा द्रुतं निर्जगाम ॥ १५ ॥

तदात्वेइति ॥ तदात्वे निशावसानसमये निद्रा अरागेव प्रेमरहिते-
व सरागमपि प्रेमसहितमपि अथच निद्राविघटनप्रयुक्तरक्तिम्बा-
सहितं एवंविधमपि तन्नयनकमलयमलं श्रीकृष्णनेत्रकमलयुग्मं
समुत्सृज्य निशया रात्र्या समं सह द्रुतं शीघ्रं निर्जगाम ॥ अत्रो-
त्प्रेक्षते ॥ दनुजेत्यादि ॥ यदुनंदनेन कृष्णेन दनुजो दैत्यरूपो यो-
मनुजेशः कंसस्तस्मै देयां दीर्घनिद्रां द्राकू शीघ्रं आकारयितुं कृ-
ताऽभ्यनुज्ञेव ॥ १५ ॥

तदानीं तत्सामयिकरामणीयकमवलोक्य यदुम-
णिः सीरपाणिमेवं वाणीमभाणीत् ॥ १६ ॥

तदानीमिति ॥ प्रातःकाले यदुमणिः श्रीकृष्णः ॥ तत्सामयिकेति ॥
स समयः प्राप्तोऽस्य तत्सामयिकं ॥ समयस्तद्यस्य प्राप्तमिति ठ-
क् ॥ शिवभागवतादिवद्युगपद्मनिद्वयं ॥ एवंविधं यद्रामणीयकं
तत् प्रातःकालिकीं शोभामिति यावत् अवलोक्य सीरपाणिं ब-
लरामं प्रति एवं वक्ष्यमाणप्रकारां वाणीं अभाणीत् उक्तवानि-
त्यर्थः ॥ १६ ॥

प० ॥ सवितारं सोद्योगं स्पर्शं मत्वा करैरपससारा ॥
रात्रिभर्तरि मलिने याते त्यक्तां ऽवरं सती युक्तं ॥
॥ २७ ॥

सवितारमिति ॥ रात्रिः मलिने हीनतेजसि भर्तरि चंद्रे याते गते
सतीति यावत् ॥ अहो आश्र्वये सवितारमपि सूर्यमपि श्लेषेण
पितरमपि करैः किरणैः अथच हस्तैः कृत्वा स्पर्शं विषये सोद्योगं
विपरीतभावनया शरीरस्पर्शं कर्तुं कृतोद्योगं मत्वेवेति गम्योत्पे-
क्षा ॥ अंबरं आकाशं अथच वस्त्रं त्यक्ता ॥ त्यक्तलज्जोऽयं सवि-
ता कदाचिद्वस्त्रं धृत्वा बलात्कारेण शरीरस्पर्शं कुर्यादिति विचार्य-
झटिति निर्गमनाय वस्त्रमपि विहायेत्यर्थः ॥ अपससार गतवती
युक्तमेतत् ॥ कुत इत्यत आह ॥ यतः सती पतिव्रताः पतिव्रतानां
पत्युरसन्निधाने प्राप्ताया आपदो येन केनाऽपि प्रकारेण निवार-
णं कृत्वा पत्यनुसरणस्यैव धर्म्यत्वाद्युक्तमेतदिति भावः ॥ २७ ॥

किंच ॥ पार्श्वेऽग्रावीशाने प्राची सत्यपि निरंतरं चि-
त्रं ॥ स्वस्थे भर्तरि रागामित्रकरा ऽमृश्यतां समन्
भवति ॥ २८ ॥

किंचेति॥पार्श्वैइति॥प्राची दिक् भर्तरि इंद्रे स्वस्थे स्वर्गस्थे सति श्लेषेण भर्तरि पत्यौ स्वस्थे सुखिते सति पार्श्वे पार्श्वभागे अग्नौ आग्नेयधिपतौ तथा ईशाने ईशान्यधिपतौ निरंतरं सत्यपि विद्यमाने-उपि रागात् प्रेम्णा ननु बलात्कारेण॥मित्रेति॥मित्रस्य सूर्यस्य करैरामृश्यतां सूर्यस्त्वं श्लेषेण सख्युः करेणाऽसूर्यतां सख्या साकं रमणमिति यावत् सम्यक् अनुभवति चित्रमेतत्॥भर्तरि सुखिते सत्यप्यग्रीशानयोश्च निरंतरं पार्श्ववर्तित्वेऽपि प्रेम्णा मित्रकरसूर्यस्त्वमनुभवतीति श्लेषमूलकं चित्रमिति भावः ॥ २८ ॥

ततः प्रथमतः प्रीत्या प्रभुः प्रावर्तताऽनुगैः॥ निर्वर्तनीयसुविधौ विधौ मोदप्रवर्तकः॥ २९॥

ततइति॥एवं भाषणाऽनंतरं सूर्योदयाऽनंतरं वा प्रभुः श्रीकृष्णः प्रथमतः अनुगैर्गोपैस्सह प्रीत्या निर्वर्तनीयसुविधौ निर्वर्तनीयः संपादनीयोऽयः सुविधिः प्रातस्तनस्मानादिविधिस्तस्मिन् प्रावर्तत प्रदत्तोऽभूता॥प्रीत्येत्यनेन करिष्यमाणकं सहननस्य सुकरत्वं सूचितं॥कीदृशः प्रभुः॥विधौ स्वकुलकूटस्थे चंद्रे देवानां कार्यकरणाद्रूपाणि वा मोदप्रवर्तकः हर्षप्रदायकः ॥ २९ ॥

ग० ॥ अथ तत्र तावद्जस्तपरुषरोषाऽनलशबला ऽशयनिजप्रबलबलयोधकुलं कोदंडशकलाभ्यां कृतशकलं समाकर्ण्य साध्वसाऽतिचकितः कुणपादकुनाथ आगामिमहासुषुप्तिभयेनेव स्वीकृतकां दिशीकतया सुषुप्त्या परित्यक्तस्या गमनोत्सुक

या पुरःप्रेषितैरनुचरैरिव दुःस्वमैः समाकुलत्वद्देशः कंसः शयनात्समुत्थाय सकाशमुपगताननुगान्प्रतीत्यंगामुत्थापयांबभूव ॥ १७ ॥

अथेति॥अथ चापरक्षकवधाऽनंतरं॥अर्थाऽतरोपक्रमे वा इथशब्दः॥ तत्र तावत् प्रातःकाले कंसः शयनात्समुत्थाय सकाशं स्वसमीपं उपगतान् प्राप्तान् अनुगान् अनुचरान् प्रतिलक्षीकृत्य इत्थं वक्ष्यमाणप्रकारां गां वाणीं उत्थापयांबभूवा॥आज्ञमवानित्यर्थः॥कीदृशः कंसः॥अजस्तेत्यादि॥अजस्तं निरंतरं परुषाः कूराः रोषः क्रोध एवा-ऽनलोऽग्निस्तेन शबला युक्ता आशया अंतःकरणानि येषां ते तथाविधाश्च ये निजस्य स्वकीयस्य प्रबलस्य बलस्य सैन्यस्य संबंधिनो योधाश्चापरक्षिणो भटास्तेषां यत्कुलं समूहस्तत् कोदं-डशकलाभ्यां धनुःखंडाभ्यां कृतशकलं कृतखंडं नाशितमिति यावत् अर्थात्कृष्णोन एवंविधं सम्यक् आकर्ण्य श्रुत्वा साध्वसेन भयेन अतिचकितः अतिरांकितः यद्वा अतिचकितः प्रतिहतः ॥ चकतृमौ प्रतीघातेच॥तथा॥कुणपादानां दैत्यानां कुनाथः पृथ्वी-पतिः राजा कुत्सितो नाथ इति वा ॥ तथा ॥ आगामीति ॥ आगामिनी या महासुषुप्तिः दीर्घनिद्रा तस्या भयेनेव ॥ स्त्री-कृतेति ॥ स्त्रीकृता अंगीकृता कांदिशीकृता भयद्रुतता यथैवंविधया सुषुप्त्या निद्रया परित्यक्तः ॥ तथा ॥ आगमनविषये उत्सुकया तथा दीर्घनिद्रया पुरः अये प्रेषितैरनुचरैरिव दुःस्वमैः समाकुलत्वद्देशः ॥ १७ ॥

प० ॥ आदूयंतां सुमद्धाः प्रबलतलर्वैर्नादियंतो दि

गंतान् सज्जंतां रंगमंचास्तदुपरि ससुखं पौरवर्गाः
स्वमुख्याः ॥ तिष्ठतु रक्नदानप्रस्तृतकरटसुस्तिं
सिंदूरबिंदू रक्तांगो द्राक्षरींद्रो मदबलविकलो द्वारि
केलिं करोतु ॥ ३० ॥

तमेवाऽज्ञाप्रकारमाह ॥ आहूयंतामिति ॥ हे अनुचराः भवद्विरिति-
शेषः सुमहाश्वाणूरादय आहूयंतां आकारणीयाः ॥ कीदृशाः
सुमहाः ॥ प्रबलतलरवैः प्रबला महांतो ये तलानां चपेटानां रवाः
शब्दास्तैर्दिगंतान् नादयंतः ॥ तथा रंगमंचाः रंगस्य मलुकीडा-
स्थानस्य संबंधिनो मंचाः सज्जंतां सज्जा भवंतु ॥ तदुपरि मंचो-
परि स्वमुख्याः स्वस्यजातिमुख्याः पौरवर्गाः ससुखं यथा स्यात्-
था तिष्ठतु ॥ तथा ॥ स्कन्नानि गलितानि यानि दानानि मदो-
दकानि तैः कल्वा प्रस्ताः करटसंबंधिनोंगडं संबंधिनसुस्तिं
सिंदूरबिंदवो यस्य स तथाविधः ॥ अतएव रक्तांगः मदबलेनोन्मा-
दप्रभावेण विकलः प्रकृतिवैपरीत्यशाली करींद्रः कुवलयाऽपी-
डास्यो गजश्चेष्टः द्राक् शीशं द्वारि रंगद्वारे केलिं कीडां करोतु ॥
द्वारि रोधनार्थं कुवलयाऽपीडो गजः स्थापनीयइत्यर्थः ॥ ३० ॥

ग० ॥ तदनंतरं विविधाऽनर्थरत्नसंघधृष्टिप्रसरकि
मीरितदिगंतरोत्तुंगभूमिभर्त्स्वर्णसिंहासनं परि
तोऽनेकपंचमंचचयरमणीयं विशदमंकुरायमाण
मणिभित्तिद्विगुणितसमग्रवस्तुजातं पुरतः पाटी

रनीरसेचनसौरभमृदुलरेणुनिचयसुखदेन रंग
स्थलेन ल्वद्यं पृथुलाऽवलग्नघनलग्नकञ्जानां बला
ऽवलेपाऽसवक्षीवानां सुप्रबलमलमहानां मृदु
धूल्युद्धूलनधूसरविपुलदोर्दाऽस्फोटैर्वाचाटिं
विशदचलत्कर्णतालोधूतशिरः कुंभविषक्तसिंदूर
दूरप्रसरेण तदवसरेऽपि संध्याऽभ्रभ्रममुत्पादय
तः रथूलशुंडादंडपुष्करेऽर्थातरं सार्थकयितुमिव
फूत्कारशब्देन सह सलीलं सलिलसीकरांस्तस्मा
द्वर्षतः सद्यो हरिकरस्पर्शान्मम संसारशृंखलोत्सृष्टि
भविष्यतीति सूचयत इव विराविणीमयः शृंखलां
पुनः पुनः करायेणोत्सृजतस्तीक्ष्णदृढसृष्टिकलित
करांचलेनाऽवषेनाऽधिष्ठितकंधराप्रदेशस्य मत्त
मातंगस्य बूंहितघंटाघणत्काराभ्यामपि परिपुष्टा
ऽवकाशं कौतुकाऽवलोकनाऽगतनागरिककल
कलाऽवकलितं किल सभास्थलं समासाय वज्ज
गारुत्मतेऽनीलसुवर्णदुर्वर्णवेत्रधरैरितस्ततो नि
वार्यमाणेषु जनेषु सकलैः सभ्यैरभ्युथानादिभिः
कृतसत्कारश्चितारोषदूषितल्वदयः कंसो निरवका
शतया शयदेशादतिप्रबलपरिपुष्ट्या तया वहि
निः सार्यमाणमिवाऽतिभीषणभ्रुकुटिभंगभयान

काभ्यां द्वकुहराभ्यां कूरं क्रोधाऽग्निमुद्वमस्तस्थौ ॥
॥ १८ ॥

अथ कंसस्य सभाप्रवेशमाह ॥ तदनंतरमित्यादिग्येन ॥ तदनंतरं स्वाऽज्ञानुरूपरंगसज्जीकरणाद्यनंतरं कंसः सभास्थलमासाद्य प्राप्य तस्थौ इत्यन्वयः॥कस्मिन्सति॥वज्रेति॥वज्राणि हीरकाः गारुलतानि मरकतानि इंद्रनीलाश्च सुवर्णं च दुर्वर्णं रजतं च एतेषां द्वंद्वे एतैर्निर्मितानि यानि वेत्राणि यष्ट्यस्तेषां धरा धारकास्तैः॥अथवा वज्रगारुलतेंद्रनीलखचितानि यानि सुवर्णदुर्वर्णनिर्मितानि वेत्राणि तेषां धरास्तैः वेत्रधारिभिः पुरुषैः जनेषु लोकेषु इतस्तो निवार्यमाणेषु सत्सु ॥ कीदृशः कंसः ॥ सकलैरित्यादिकृतसत्कारदत्यंतं ॥ स्फुटं ॥ पुनःकी०॥ चितेति ॥ स्पष्टं ॥ तथा ॥ अतिभीषणेति ॥ अतिभीषणे ये भ्रुकुटी तयोर्भगो वक्रीकरणं तेन भयानकाभ्यां द्वकुहराभ्यां दृशौ दृष्टी एव कुहरे विले ताभ्यां कूरं क्रोधाऽग्निमुद्वमन् अतिक्रोधवशादारक्तनयनइत्यर्थः॥एतेन दृष्ट्योदुर्दर्शत्वं सूचितं ॥ अत्रोत्प्रेक्षते॥अतिप्रबलपरिपुष्टया अतिप्रबला चाऽसौ परिपुष्टा धनुर्भगादिनापुष्टिप्राप्ता तयैवंविधया तया चितया कर्त्त्या आशयेदेशात् लृदयेदेशात् सकाशात् निरवकाशतया स्वपूरणेनेतरनिवेशाऽवकाशराहित्येन हेतुना बहिर्निस्सार्यमाणमिव ॥ किल प्रसिद्धौ ॥ कीदृशं सभास्थलं ॥ विविधेति ॥ विविधान्यनेकजातीयानि अनर्थाणि अमूल्यानि यानि रत्नानि तेषां यः संघस्तसंबंधी यो घृष्टप्रसरः किरणप्रसरणं तेन किर्मिरितानि चित्रितानि दिगंतराणि येनैवंविधं उत्तुंगं उच्चं च भूमिभर्तुः राज्ञः कंसस्य स्वर्णसिंहासनं यर्त्स्मस्तत् ॥ तथा ॥ परितः भूप-

तिर्सिंहासनस्य सर्वतः ॥ अनेकेति ॥ अनेके पंचा विस्तृता ये मंचास्तेषां चयेन रमणीयं ॥ तथा ॥ विशदेत्यादि ॥ विशदा निर्मला ये मंकुरा दर्पणास्तद्वदाचरंत्यो या मणिजिन्नयस्ताभिर्द्विगुणितं प्रतिबिववशात् द्वैगुण्यं प्रापितं समयवस्तुनां जातं समूहो यस्मिन्नेवंविधं ॥ मंकुरशब्दस्तु दर्पणे मुकुरादर्शावित्यमरव्याख्यायां मंकुरइत्यपीत्यादिना दर्शितः॥ जातं व्यक्त्योघजन्मस्तिमोदिनी॥ तथा ॥ पुरतः प्रथमं मंचमंडलाऽप्यभागे वा ॥ पाटीरेति ॥ पाटीरनीरस्य चंदनवारिणः सेचनेन ससौरभः सौंगध्यसहितो मृदुलो यो रेणुनिचयस्तेन कल्वा सुखदेन रंगस्थलेन मङ्गलीडास्थानेन लृद्यं ॥ तादृशरेणुनिचये क्रीडया निपतनेऽपि तूलराशाविव सुखोदयात् रंगस्थलस्य सुखदत्वं बोत्थ्यं ॥ तथा॥पृथुलेत्यादिवाचाटितमित्यंतं॥पृथुलानि महांति यान्यवलभानि मध्यभागास्तेषु घनं दृढं यथा तथा लग्नाः कच्छाः परिधानांचला येषां तेषां ॥ परिधानांचले कच्छ इति क्षिप्तच्छांतवर्गे ऽमरः ॥ बलावलेप एव बलवर्गएवाऽसवोमयं तेन क्षीबानां मत्तानां सुतरामत्यंतं प्रबलाये मङ्गलमङ्गः प्रशस्तमङ्गास्तेषां॥मृद्विति॥मृद्वीया धूलिस्तस्या उत्थूलनेन धूसराः विपुलाश्च ये दोर्देङास्तेषामार्फोटैस्तलताङ्गैः वाचाटितं शब्दायमानं कृतं ॥ तथा॥ मत्तमातंगस्य द्वारदेशाऽधिष्ठितस्य कुवलयाऽपीडस्य ॥ वृंहितेति ॥ वृंहितं गर्जितं धंटानां घणत्कारः शब्दश्वं ताभ्यां परिपुष्टाऽवकाशं ॥ कीदृशस्य मत्तमातंगस्य ॥ विशदेति ॥ विशदो निर्मलः चलत्कर्णितालाभ्यामुत्थूत उच्छलितः एवंविधः शिरःसंवंधिनोः कुंभयोः पिंडयोर्विषक्तः संबद्धो यः सिदूरस्तस्य दूरप्रसरेण ऊर्ध्वंगमनेन ॥ कुंभौ तु पिंडौ शि-

रस इत्यमरः ॥ तद्वसरे प्रातः प्रहराऽधिककाले इषि संध्याभ्रभ्रमं संध्याकालीनानामभ्राणां मेघानां भ्रमं संध्याकालीनाऽकाशभ्र-मं वा उत्पादयतः ॥ सर्वतो रक्तीकरणादिति भावः ॥ तथा ॥ स्थू-लेति ॥ स्थूलो यः शुंडादंडस्तत्संबंधि यत्पुष्करं अग्रभागस्तस्मिन् अर्थाऽतरं अन्योऽर्थं इत्यर्थाऽतरं आकाशरूपं सार्थकयितुं यथा-र्थीकर्तुमिव ॥ तस्मात् पुष्करात् फूल्कारशब्देन सह सलीलं सकी-डं यथा तथा सलिलसीकरान् जलकणान् वर्षतः ॥ सशब्दजल-दृष्टेराकाशादेव भवनादेवमुक्तिः ॥ तथा ॥ हरिकरस्पर्शान्मम सं-सारश्शंखलोत्स्थिः संसारश्शंखलाया उत्सर्गः उच्छेद इति यावत् सद्यो भविष्यतीति सूचयतइवेत्युत्येक्षा ॥ विराविणीं सशब्दां अयःश्शंखलां लोहश्शंखलां कराऽग्रेण शुंडाग्रेण पुनःपुनर्वर्त्वारं उत्सज्जतःक्षिपतः ॥ गजः स्वशुंडादंडे दीयमानां लोहश्शंखलां त्य-जति पुनर्गृण्हातीति तज्जातिस्वभावः ॥ तथा ॥ तीक्ष्णेति ॥ ती-क्षणो दृढश्श यः स्त्रियंकुशस्तेन कलितं युक्तं करांचलं यस्य तेन तथाविधेनाऽवष्टेन एतदभिस्वयेन हस्तिपकेन अधिष्ठितः कंधरा-प्रदेशो धीवाप्रदेशो यस्य तस्य ॥ पुनःकीदृशं सभास्थानं ॥ कौ-तुकेत्यादि ॥ कौतुकेनाऽवलोकनार्थमागता ये नागरिका नगरसं-बंधिनो जनास्तेषां कलकलेन अवकलितं व्याप्तं ॥ १८ ॥

प० ॥ दृक्कादृक्कारमिश्रं प्रबलतररवं दुंदुभीनां तदानीं प्रत्याशं नव्यमेघस्तनितसखमहो केकिनस्तं निश-म्य ॥ चक्रः कोलाहलं ते रुचिरहरिरुचा ॥ क्षिप्तचि-

त्ताः सशीघ्रं गंतुं रामेण शौरीरिपुन्तपसविधं मल्लरंगे मर्ति च ॥ ३१ ॥

ढकेति ॥ तदानीं कंसस्य सभाप्रवेशाऽवसरे ते उपवनस्थाः केकि-नोमयूराः ढकानां यशः पटहानां यो ढकारः शब्दविशेषस्तेन मिश्रं युक्तं ॥ तथा ॥ दुंदुभीनां भेरीणां ॥ नव्येति ॥ नव्या नवी-ना वर्षार्ंभकालिका ये मेघस्तेषां यत् स्तनितं गर्जितं तस्य स-खा सदृश इति नव्यमेघस्तनितसखस्तं ॥ राजाहः सरिवभ्य इति टच् ॥ तथाविधं ॥ तं रंगस्थानसंभूतं प्रबलतररवं प्रत्याशं प्रति-दिशं निशम्य ॥ रुचिरेति ॥ रुचिरा या हरेः श्रीकृष्णस्य रुक् नी-लमेघसदृशी कांतिस्तया आक्षिप्तचित्ताः आक्षिप्तं मेघभ्रांत्या विचलितं चित्तं येषां ते तथाविधाः संतः कोलाहलं चक्रः ॥ अ-हो आश्रये ॥ स च शौरिः श्रीकृष्णः रामेण सह मल्लरंगे रिपुन्त-पसविधं कंससमीपे शीघ्रं गंतुं मर्ति चक्रे ॥ स्नग्धरा दृत्तम् ॥ ३१ ॥

ग० अनंतरमसौ दृढतरनिवद्मल्लपरिकरो घुस्तण मिश्रणमस्त्रणाऽगुरुपंकचर्चितविग्रहः सबलः प्रबलबल्लवबालककुलसंकुलपार्वप्रदेशो वजेशोऽत्युत्साहमुद्धन् शनैः शनैः राजपथेन राजसदनद्वा रमाससाद् ॥ १९ ॥

अनंतरमिति ॥ गमनबुद्धिकरणानंतरं असौ सबलो बलदेवसहि-तो वजेशः श्रीकृष्णः अत्युत्साहं उद्धन् सन् शनैः शनैः राजपथेन राजसदनद्वारमाससाद् प्राप्तवानित्यन्वयः ॥ कीदृशो वजेशः ॥ दृढतरेति ॥ दृढतरं यथा तथा निबद्धो मल्लानां परिकरइव परिक-

रः कटिबंधादिरूपो येन स तथाविधः ॥ भवेत्परिकरो व्राते पर्यं-
कपरिवारयोः ॥ प्रगाढगात्रिकाबंधे विवेकारंभयोरपीति विश्वः ॥
तथा ॥ घुस्तेनि ॥ घुस्तेन स्य कुंकुमस्य मिश्रेन मस्तेन श्विक-
णो यो द्गुरुपंकस्तेन चर्चितो विषयो देहो यस्य स तथाविधः ॥
चिक्रणं मस्तेन स्त्रियमित्यमरः ॥ तथा ॥ प्रबलेति ॥ स्पष्टं ॥ १९ ॥

तत्र ॥ प० ॥ स्तंवेरमं वीक्ष्य नृपेद्रकक्षाकीडं तमेतं
यमराजधान्याः ॥ वने तथाभूतमिमं विधातुं मनो
दधे सन्निदधे क्षणात्सः ॥ ३२ ॥

स्तंवेरमिति ॥ तत्र राजद्वारे सः श्रीकृष्णः नृपेद्रस्य कंसस्य कक्षा-
यां बास्तवितर्दिकायां कीडा यस्य तं ॥ एतं समीपवर्तिनं तं
स्तंवेरमं कुबलयापीडनामानं गजं वीक्ष्य इमं गजं यमराजधा-
न्याः वने तथाभूतं कीडंतं विधातुं कर्तुं हंतुमित्यर्थः ॥ मनो दधे
धृतवान् क्षणात्सन्निदधे च समीपं प्राप ॥ उपजातिर्दत्तं ॥ ३२ ॥

प्रहसन् प्रभुः प्राह चेदम् ॥ अंबष्टां बष्टुशिष्टानां रो
धोनकाऽपि विश्रुतः ॥ कष्टं स्पष्टो नृपद्वारि दृष्टोऽयं
दिष्टतो मया ॥ ३३ ॥

प्रहसन्निति ॥ स्पष्टं ॥ अंबष्टेति ॥ हे अंबष्टअंबष्ट ॥ संभ्रमे द्विभां-
वः ॥ यद्यपीति शेषः शिष्टानां रोधो रोधनं काऽपि न विश्रुतो-
विश्व्यातोऽस्ति तथापि अयं शिष्टरोधः मया दिष्टतो दैवेन वस्तुत-
स्तु मरणपर्यवसायिना त्वदद्देन नृपद्वारि स्पष्टो दृष्टः कष्टमेतत् ॥
॥ ३३ ॥

नामा वारणमेतं भत्वात्वं वारणं त्यधो कुरु मा ॥

मार्गस्य नो नु नो चेदस्माभिर्वारणं क्षणाद्विता ॥
॥ ३४ ॥

नामेति ॥ अथो हे अधवन् अंबष्ट एतं कुबलयाऽपीडास्यं गजं
नामा वारणं वारयतीति वारणस्तं तथाविधं मत्वा त्वं नः मार्गस्य
वारणं निवारणं माकुरु ॥ नोचेत् निवारणाजावो न चेत् अस्मा-
निवारयिष्यसि चेत् अनु पश्चात् अस्माभिः सह क्षणात् रणं वा
युद्धमेव भविता भविष्यति वा एवाऽर्थे ॥ वाइत्यस्य भवितेत्यन-
तरं वा योजना ॥ भवितैवेत्यर्थः ॥ अस्त्रियां समराऽनीकरणा इ-
त्यमरः ॥ नः अनु इति च्छेदः ॥ ३४ ॥

ग० ॥ इत्थंविधप्रभुक्षुरप्रवचनप्रकरेधनसंधुक्षि-
तकूरधनंजयेनाऽनुमोदितोऽबष्टः प्रचंडं शुंडालं
स्त्रिणिधातेन द्रुतं प्रणोदयामास ॥ २० ॥

इत्थमिति ॥ अंबष्टः प्रचंडं कूरं शुंडालं गजं स्त्रिणिधातेनाऽकुश-
प्रहारेण द्रुतं शीघ्रं प्रणोदयामास प्रेरितवान् ॥ कीटशोऽबष्टः ॥ इ-
त्थंविधेति ॥ इत्थंविधः पूर्वोक्तप्रकारो यः प्रभोः श्रीकृष्णस्य क्षु-
रप्रो बाणविशेषसदृशस्तीक्ष्ण इति यावत् एवंविधो यो वचनप्र-
कारः वचनसमूहः स एवेंधनं तेन संधुक्षितः प्रज्वालितो यः
कूरकोधएव धनंजयोऽग्निस्तेनाऽनुमोदितः ॥ भगवद्वचनश्रवणज-
नितकोधाऽवेशेन युक्त इत्यर्थः ॥ २० ॥

तदानीं ॥ प० ॥ करपुष्करलभ्योऽसौ पुष्करनेत्रस्तथा

विधैर्हि जनैः ॥ इति तत्प्रसारमकरोत्तं कर्तुं तादृशं
स मातंगः ॥ ३५ ॥

तदानीमिति ॥ प्रेरणसंमये ॥ करेति ॥ स मातंगः कुवलयाऽपी-
डाऽत्य्यो गजः पुष्करनेत्रः करकमलनयनः असौ श्रीकृष्णः तथा-
विधैर्हि पुष्करसदृशैरेव अतिकोमलैर्गोपिकादिभिरेवेत्यर्थः ॥ जनैः
करपुष्करलभ्यः करपुष्करेण करकमलेन लभ्यः अस्ति इति वि-
चार्येव तं श्रीकृष्णं तादृशं करपुष्करलभ्यं कर्तुं तत्प्रसारं करपुष्क-
रप्रसारं अकरोत् ॥ अत्र करस्य शुंडादंडस्य संबंधि पुष्करमयभा-
ग इत्यर्थो बोत्थ्यः ॥ पुष्करं करिहस्ताऽथवाद्यभांडमुखे जले ॥
व्योम्नि खड़फले पद्मे तीर्थैषधिविशेषयोरित्यमरः ॥ अतिमृदु-
जनस्य करपुष्करलभ्यते महतो मम करपुष्करलभ्यः कथं न
स्यादिति विचार्य तत्प्रसारमकरोदिति भावः ॥ ३५ ॥

ग० ॥ एतदंतरे सरभसद्गुतकरींद्रकरसंवलितल
लितविग्रहेण कृष्णोन चंचलेन वंचयित्वा पंचपदां
तरसरण्या निर्गत्य खरतरतनूरुहदुर्ग्रात्ये लांगूले
करकमलेन परिगृहीतस्तरसा सुदूरमाकृष्यमाणो
ऽयं ततो वंचनप्रपञ्चसंचितरोषसमाऽचिरुदित्वर
त्वरः परिवृत्य ॥ २९ ॥ प० ॥ नागोऽप्यगाऽभिरूप्य
या ऽसौ प्रख्यातः प्राद्रवद्धरिम् ॥ चित्रं सुदर्शनं क
र्तुं कुदर्शनमथ क्षणात् ॥ ३६ ॥

अथ स्वकरवेष्टनसमये कृष्णकृतवंचनप्रयुक्तरोषपूर्वकं कुवलया-
पीडस्य श्रीकृष्णं प्रति धावनप्रकारमाह ॥ एतदंतरइत्यादिना ग-
चेन नागोऽपीत्यादिश्लोकसहितेन ॥ अथाऽयमसौकुवलयापीडः
परिवृत्य पश्चात्परावृत्य हरिं प्रति क्षणात् क्षणमात्रेण प्राद्रवत् ॥
किंकर्तुं ॥ सुदर्शनं शोभनं दर्शनं यस्य स सुदर्शनस्तमपि कुद-
र्शनं कर्तुमिति चित्रमेतत् ॥ श्लेषण कौ पृथिव्यां दर्शनं पातन-
हेतुकमवलोकनं यस्य तथाविधं कर्तुं ॥ कीदृशोऽसौ ॥ एतदंतरे-
इत्यादि ॥ एतदंतरे पुष्करप्रसारसमये ॥ सरभसेति ॥ सरभसं सवे-
गं द्रुतो यः करीद्रस्तस्य करेण शुंडादंडेन संवलितः संवेष्टितो ल-
लितो रम्यो विग्रहो देहो यस्यैवंविधेन चंचलेन चपलेन कृष्णेन
कर्त्रा वंचयित्वा ॥ अर्थाद्रजमिति योज्यं ॥ पंचेति ॥ पंचा विस्तृ-
ता या पदांतरस्य पादमध्यस्य संबंधिनी सरणिमार्गस्तया निर्ग-
त्य तत्करवंधं मोचयित्वा बहिरागत्य ॥ खरतरेति ॥ खरतराणि
कठिनतराणि यानि तनूरुहाणि लोमानि तैः कृत्वा दुर्योग्ये यही-
तुमशक्ये लांगूले पुच्छे करकमलेन परिगृहीतः ॥ तथा ॥ ततो
यहणाऽनंतरं तरसा बलेन वेगेन वा सुदूरमाकृष्यमाणः ॥ तथा ॥
वंचनेति ॥ वंचनस्य यः प्रपञ्चो विस्तारस्तेन संचितसंवर्धितो
रोष एव कोध एव सप्ताऽर्चिरग्रियस्य स तथाविधः ॥ अतएव
उदित्वरा उदयशीला त्वरा पुनर्यहणसंभ्रमो यस्य स तथाविधः ॥
तथा ॥ नागोऽपि अगो नभवतीति नागः सोऽपि अगाऽभिरूप्यया
अगइत्यभिधानेन प्रख्यात इति विरोधाभासः ॥ परिहारस्तु ना-
गो गजः अगस्य पर्वतस्याऽभिरूप्यया उच्चत्वादिप्रयुक्तया शोभ-
या प्रख्यातः ॥ पर्वतसदृश इति यावत् ॥ २९ ॥ ३६ ॥

ग० ॥ ततः सरभसधावनसाध्वसप्रभुपतनभ्र
मेण मदाऽविलो दंतावलः किल मदविकलोऽति
वलेन भूतलं धवलतीक्ष्णाभ्यां दंतकुंताभ्यां त्यन
या प्रार्थितोऽयमरातिः प्रादुरभूदिति परुषरुषेव
प्रत्य तद्वलनोच्छलद्वलधूलिपटलेन निजप्रच
लक्षणतालवृत्तप्रभूतप्रभंजनप्रपञ्चप्रसरेण दिगं
तरे निरंतरे स पुनरुत्थाय द्राक् प्रभुं प्राद्रवत् ॥ २२ ॥
ततइति ॥ ततो धावनानंतरं मदाविलः मदेन दानोदकेनाऽविलो
व्याप्तः अतएव मदविकलः मदेनोन्मादेन विकलो व्याक्षिप्तचि-
त्तः सः कुवलयाऽपीडाऽभिधो दंतावलो गजः ॥ सरभसेति ॥
सरभसं सवेगं यद्वावनं अर्थात् श्रीकृष्णं प्रति तेन यत्साध्वसं प्रभु-
निष्ठंभयं तेन प्रभोः श्रीकृष्णस्य यत्पतनं तस्य यो भ्रमो भ्रां-
तिस्तेन हेतुना धवलतीक्ष्णाभ्यां दंतकुंताभ्यां दंतावेव कुंतौ प्रासौ
ताभ्यां भूतलं प्रति अतिवलेन प्रत्य तुनरुत्थाय द्राक् शीघ्रं प्र-
भुं श्रीकृष्णं प्रति प्राद्रवत् किल ॥ पतनभ्रमप्रयुक्तभूप्रहारे हेतु-
मुत्येक्षते ॥ अनयेत्यादि ॥ हि प्रसिद्धं अयमरातिः श्रीकृष्णः अ-
नया भूम्या प्रार्थितः सन् स्वभारहरणायाऽभ्यर्थितः सन् प्राऽदुर-
भूत् इति परुषरुषेव कठोरक्रोधेनेव ॥ कस्मिन् सति ॥ निजेति ॥
निजौ प्रचलंतौ यौ कर्णौ तावेव तालवृत्ते व्यजने ताभ्यां प्रभूत
उत्पन्नो यः प्रभंजनो वायुस्तस्य यः प्रपञ्चो विस्तारस्तेन प्रसरणं
संचरणं यस्य तेन तथाविधेन ॥ तद्वलनेति ॥ तस्याः पृथिव्या
यद्वलनं दंतप्रहारेण चूर्णनं तेनोच्छलदूर्ध्वं प्रसरयत्थूलिपटलं तेन

दिगंतरे निरंतरे परिपूर्णे व्याप्ते सतीति यावत् ॥ २२ ॥

तदंतरे ॥ प० ॥ कुवलयनिलयाऽधीशः कुवलयने
त्रः करेण कंसभृतम् ॥ इटिति कुवलयापीडं त्यव
धीयुक्तं स राजनीतिपरे ॥ ३७ ॥

तदंतरेइति ॥ उत्तराऽन्वयि ॥ कुवलयेति ॥ तदंतरे धावनाऽवसरे
कुवलयं कमलं निलयो गृहं यस्याः सा कुवलयनिलया लक्ष्मी-
स्तस्या अधीशः स्वामी कुवलयवत् कमलवन्नेत्रे यस्य स तथा-
विधः सः श्रीकृष्णः कंसभृतं कंसेन भृतं पोषितं कुवलयाऽपीड
एतनामकं गजं करेण स्वहस्तेन इटिति अवधीत् ॥ एतत् राज-
नीतिपरे रूप्णे युक्तं योग्यं ॥ श्लेषेण कुवलयं पृथ्वीमंडलं तदे-
वनिलयस्तस्याऽधीशः अतएव कुवलये भूमंडले नेत्रं रक्षणस-
मर्था दृष्टिरूप्यस्य स तथाविधः सः कुवलयमापीडयतीति कुवल-
याऽपीडसं तत्राऽपि कंसेन हिंसकेन भृतं पोषितं अतएवाऽवधी-
त् ॥ एवं च स्वपलीनिलयस्य स्वनेत्रमित्रस्य स्वपाल्यस्वनिलयस्य
च यः पीडकस्तस्य हननं राजनीतिपरस्य कृष्णस्य योग्यमेवेति
भावः ॥ यद्वा राजनीतिपरे राजा मृगांके क्षत्रियेऽपि चेऽत्यमरात्
राजश्वंद्रस्य या नीतिस्तत्परे ॥ चंद्रवंशाऽविभूतत्वाद्वगवतः ॥ ए-
तस्य गजस्य च भूवलयपीडकत्वेन तमः सदृशत्वात् करैस्तमोह-
ननवत् स्वकरेण गजहननं योग्यमिति भावः ॥ अस्मिन् पक्षे क-
रेणे त्यस्याऽपि सार्थक्यं भवति ॥ अथवा कुवलयं राज्ञिविका-
सिकमलं आपीडयतीति तथाविधस्तं अवधीत् ॥ इदं च चंद्रनी-
तिपरे भगवति योग्यमेव ॥ ३७ ॥

तद्वस्तः किल कंसराजकरिणं कालाऽलयस्थं तदा कृत्वा द्राक् कलिकालपंककलितान् राजन्यसंघान् पुनः ॥ सद्वक्तोच्चयरक्षणाऽर्जितयशः सर्वान् मुदा दर्शयन् रक्ताऽक्तं समधात्सतद्विजवरं तद्राज शुभ्रप्रभम् ॥ ३८ ॥

तद्वस्तइति ॥ तद्वस्तः श्रीकृष्णहस्तः कंसराजस्य करिणं गजं कुवलयापीडं तदा द्राक् शीघ्रं कालाऽलयस्थं यमगृहस्थितं कृत्वा मारयित्वेति यावत् ॥ पुनः मुदा हर्षेण ॥ कलीति ॥ कलिकाल-संबंधी यः पंकः पापं तेन कलितान् युक्तान् सर्वान् राजन्यसंघान् प्रति ॥ सद्वक्तेति ॥ सद्वक्तानां य उच्चयः समूहः तस्य यद्रक्षणं तेनाऽर्जितं संपादितं यद्यशः कीर्तिस्तत् दर्शयन् किलेत्युलेक्षायां ॥ रक्ताऽक्तं रुधिरयुक्तं ॥ तद्राजेति ॥ तेषां द्विजानां लक्षितलक्षणया ब्राह्मणानां राजा चंद्रसद्वच्छुभा प्रभा यस्य तं तथाविधं तद्विजवरं तस्य गजस्य द्विजवरं दंतश्रेष्ठं समधात् अधारयत् ॥ राजन्यसंघान् दर्शयन्त्यन्त्र दृशेश्वेति प्यंतावस्थायां कर्मत्वं ॥ दंतथारणेन शुभ्रत्वसाधम्यात् सद्वक्तरक्षणजन्ययशः प्रदर्शनं रक्तकस्य तस्य धारणेन भवतः सर्वानेवमेव हनिष्यामीति सर्वान् प्रति बोधनं च कृतवानिति भावः ॥ शार्दूलविक्रीडितं वृत्तं ॥ ३८ ॥

ग० ॥ तत्क्षणं गदाऽयुधोऽपि रदाऽयुधस्तथाविध हलाऽयुधाऽन्वित आधोरणधोरणीप्राणश्रेणि सिंधुरप्राणसरणिसंचारिणीं परिकल्प्य समुत्थूतधू

लिधूसरितांगः स्वेदसीकरप्रकरमद्विदुर्वदाऽ
चितवदनेन सौंदर्यसदनममंदमकरंदभरमिल
न्मिलिंदिंभदलकलितेंदीवरशोभां परिहरन् गजें
द्रशीक्षितां गतिं प्रदर्शयन्त्रिव नरेंद्रप्रघणाञ्छनैः
शनैरंगस्थलं समाविवेश ॥ २३ ॥

तत्क्षणामिति ॥ तत्क्षणं गजहननाऽनंतरक्षणे गदाऽयुधोऽपि इदा-
नीं रदाऽयुधः रदो गजदंतः आयुधं यस्य स तथाविधः ॥ तथा-
विधेति ॥ तथाविधो रदायुधो यो हलायुधो बलरामस्तेनाऽन्वितः ॥
समुद्धूतेति ॥ स्पष्टं ॥ तथा ॥ सौंदर्यसदनं सौंदर्यगृहं सः श्री-
कृष्णः ॥ गजेंद्रेति ॥ गजेंद्रात् शिक्षितां गति धीरगमनं प्रदर्शय-
न्त्रिव नरेंद्रप्रघणात् नरेंद्रस्य कंसस्य यः प्रघणो बहिर्द्वारप्रकोष्ठ-
स्तस्मात् ॥ प्रघणप्रघणाऽलिंदा बहिर्द्वारप्रकोष्ठकइत्यमरः ॥ श-
नैःशनैः रंगस्थलं समाविवेश प्रविष्टइत्यन्वयः ॥ किंकुर्वन् ॥ स्वेद-
स्य घर्मस्य ये सीकरा विद्वस्तेषां प्रकरः मद्विदूनां गजदानोद-
कपृष्ठतां दंदं च ताभ्यामान्वितं युक्तं यद्वदनं मुखं तेन ॥ अमदेति ॥
अमदोऽनल्पो यो मकरंदभरः मिलिंदिभां भ्रमरबाल-
का येष्वेवंविधानि यानि दलानि पत्राणि च तैः कलितं युक्तं
यदिंदीवरं नीलकमलं तस्य या शोभा तां परितः सर्वतो हरन्
सन् ॥ उक्तविधेन वदनैतादृशकमलशोभां पराकुर्वन्त्यर्थः ॥
अत्र स्वेदविदूनां मकरंदसादृशं मद्विदूनां च श्यामत्वाद्गुरुर्दिभ-
सादृशं बोत्थम् ॥ किंकृत्वा ॥ आधोरणेत्यादि ॥ आधोरणानां ह-
स्तिपकानां या धोरणी परंपरा तस्याः प्राणश्रेणि प्राणपरंपरां ॥

सिंधुरेति ॥ सिंधुरस्य कुवलयाऽपीडाऽख्यगजस्य ये प्राणास्तेषां
या सरणिमार्गस्तस्मिन् संचरतितच्छीलां परिकल्प्य कृत्वा ॥ ग-
जवदाधोरणानपि हत्वेत्यर्थः ॥ हस्ती महामृगः पीडुः सिंधुरो दी-
र्घमारुत इति त्रिकांडशेषः ॥ २३ ॥

तद्वसरे ॥ प० ॥ मत्वा वज्रधरोऽस्मानशैलानिंक
वा मुमोच निजशस्त्रम् ॥ इति चिंताऽकुलत्वदया
मल्ला आसन्विलोक्य तं कृष्णम् ॥ ३९ ॥

अथ मल्लानामशनिरित्यादिश्लोकोक्तान् बहुभिर्बहुधारुतान् कां-
शिद्वल्लेखान् प्रदर्शयति ॥ तद्वसरे इति ॥ उत्तराऽन्वयि ॥ मत्वे-
ति ॥ तद्वसरे रंगप्रवेशसमये मल्लाश्वाणूरप्रभृतयः तं हत्वकुवल-
याऽपीडं तद्वायुधं कृष्णं विलोक्य इति पूर्वोक्तप्रकारेण चिंता-
ऽकुलत्वदया आसन् ॥ इतिकिं ॥ वज्रधर इंद्रः अस्मान् शैलान्
स्थूलशरीरत्वेन सादृश्यात् पर्वतान् मत्वा निजशस्त्रं वा स्वकीयं
वज्राऽख्यमायुधमेव मुमोच किं ॥ वा एवार्थे ॥ अयं श्रीकृष्णो
न किन्तु अस्मान् पर्वतान् ज्ञात्वा ऽस्मद्भूननार्थमिद्रेण स्ववज्रमेव
क्षिप्तमित्येवं चिंताकुलत्वदया आसन्निति भावः ॥ एतेन मल्ला-
नामशनिरित्युल्लेखः ॥ ३९ ॥

सभाजनं तदा स्वीयमानंदस्य सभाजनम् ॥ चक्रे
चक्रधरश्चक्रं क्रव्यादानां प्रकंपयन् ॥ ४० ॥

सभाजनमिति ॥ तदा प्रवेशकाले स चक्रधरः श्रीकृष्णः क्रव्या-
दानामसुराणां चक्रं समूहं प्रकंपयन् सन् स्वीयं स्वपक्षपातिनं
सभाजनं सभासंबंधिनं लोकं आनंदस्य भाजनं पात्रं चक्रे ॥

सकलाऽसुरभयोत्पादनपूर्वकं सर्वान् स्वपक्ष्यानानंदयति स्मेति
भावः ॥ स्वीयं सभाजनमानंदस्य भाजनं चक्रे इत्यनेन गोपानां
स्वजनइति क्रव्यादचक्रं कंपयन्नित्यनेनाऽसतां शास्तेति स्वीयो-
तःपातित्वात्स्वपित्रोः शिशुरिति च उल्लेखवा ज्ञेयाः ॥ ४० ॥

हरकोदंडं भित्वा तत्त्वानुजाताऽननं स्मरश्च गजम् ॥
स्मृत्वा वैरं चिरतरमागतइति मेनिरे नार्यः ॥ ४१ ॥

हरकोदंडमिति ॥ नार्यो मथुरासंबंधिन्यः स्त्रियः तमिति शेषः तं
श्रीकृष्णं इति मेनिरे ॥ इति किं ॥ चिरतरं वैरं लक्षणया चिरका-
लभवं द्वेषं स्वत्वा अर्थाद्विरस्येति योज्यं ॥ हरकोदंडं कंसेन पू-
जार्थं स्थापितं शिवधनुः च परं तत्त्वानुजाताऽननं तस्य शंकर-
स्य तनुजातः पुत्रो गजाननस्तस्याऽननमिवाऽननं मुखं यस्य
तं तथाविधं गजं कुवलयाऽपीडं भित्वा आगतः स्मरः कामएवे-
ति ॥ अत्र इति शब्देन कर्मणोभिहितत्वात्स्मरइति प्रथमा ॥ क्र-
मादमुं नारद इत्यबोधि स इतिवत् ॥ अनेन स्त्रीणां स्मरो मूर्तिमा-
नित्युल्लेखो ज्ञेयः ॥ पथ्याऽर्या दृत्तं ॥ ४१ ॥

ग्राहयितुं मत्वाणानस्यान्वात्भक्षकेण समम् ॥
मृत्युः किमागतोऽसाविति मेनेतं सराममिह कं
सः ॥ ४२ ॥

ग्राहयितुमिति ॥ कंसः सरामं सबलभद्रं तं श्रीकृष्णं इति मेने ॥
इति किं ॥ असौ श्रीकृष्णः अस्यान्केनाऽपि स्पृष्टमनहर्न् अ-
पवित्रत्वादित्यर्थः ॥ मत्वाणान् मम प्राणवायून् ग्राहयितुं अर्था-
द्वाताऽशनैरिति योज्यं ॥ वातभक्षकेण वातस्य वायोर्भक्षकेण

शषाऽवतारेण बलरामेण समं सह इहाऽगतो मृत्युः किमिति ॥
अनेन भोजपतेर्मृत्युरित्युच्छेखोबोत्थ्यः ॥ ४२ ॥

ग० ॥ अथेत्थं कारमेकमप्यनेकधा सर्वैः परिकल्प्य
मानं बहुमानं तं तूर्यादिवीरत्व्यवायध्वनिभिर्द्वि
गुणगुणे उन्तचक्रवाले प्रदद्वमदपूरश्चाणूरः ॥
॥ २४ ॥ प० ॥ भोजो कृष्ण त्वमसि सबलो द्विप्रका
रश्च तस्मात्सोदर्यस्ते निखिलजगतां धारको राज
तुष्ट्यै ॥ मल्लक्रीडा विशदमनसा हर्षतो रंगभूमौ भा
व्येत्याह प्रबलजलदध्वानवाचा स धीरः ॥ ४३ ॥

अथ श्रीकृष्णं प्रति चाणूरस्योक्तिमाह ॥ अथेत्यादिगद्यसहितेन
भोजोकृष्णेत्यादिश्लोकेन ॥ अथ प्रवेशानंतरं प्रदद्वमदपूरः प्रद-
द्वगर्वभरः धीरः धैर्यवान् स चाणूरनामा मल्लविशेषः एकमपि
इत्थंकारं पूर्वोक्तप्रकारेण सर्वैर्मल्लादिभिर्बहुमानं बहुर्मानः सत्का-
रो यस्मिन्कर्मणि यथा तथा अनेकधा अनेकप्रकारेण परिक-
ल्प्यमानं उल्लिख्यमानं ॥ अथवा बहुर्मानः सत्कारो यस्य तं त-
थाविधं इति श्रीकृष्णविशेषणं ॥ यद्वा बहुर्मानश्चित्तसमुन्नतिः अ-
न्याऽपेक्षया स्वोत्कर्षचित्तनप्रयुक्ताऽहंतेति यावत् सायस्मिन्कर्म-
णि यथा स्यात्तथा प्रदद्वमदपूरः प्रदद्वः मदस्य हर्षस्य कृष्णेन
सह युद्धविषयस्य पूरो यस्यैवंविधि इत्यन्वयः ॥ मानश्चित्तसमु-
न्नतिः ॥ हर्षेऽप्यामोदवन्मदइति चामरः ॥ तं श्रीकृष्णं प्रति ॥ प्र-

बलेति ॥ प्रबलो यो जलदो मेघस्तस्य ध्वानद्वय ध्वनिरिव ध्वानो
यस्या एवंविधा या वाक् तया इति पूर्वोक्तप्रकारेणाह ॥ कस्मि-
न् सति ॥ तूर्यादीनि ॥ तूर्यादीनि वीराणां ल्यानि यानि वाद्या-
नि तेषां ध्वनिभिः अनंतचक्रवाले आकाशमङ्गले ॥ अनंतं सुरव-
र्त्म खं ॥ चक्रवालं तु मङ्गलमिति चामरः ॥ द्विगुणगुणे द्विगुणो
द्वैगुण्यरूपाऽतिशयं प्राप्तो गुणः शब्दाख्यो यस्य तथाविधे सति ॥
इति किं ॥ भोजो कृष्ण यस्मात्त्वं द्विप्रकारः सबलः शारीरबलस-
हितत्वबलरामसहितत्वरूपप्रकारद्वयवान् असि च परं ॥ ते सोद-
र्यो भ्राता बलदेवश्च निखिलजगतां धारकः अस्ति ॥ शेषावता-
रत्वात् ॥ एतेन हेतुद्वयेन मल्लक्रीडासमर्थत्वं बोधितं ॥ तस्माद्वेतोः
राजतुष्ट्यै कंसप्रसादाय रंगभूमौ मल्लक्रीडास्थाने विशदमनसा
भवतामस्माकं च राजकीयत्वेन परस्परं निर्मलेनांतःकरणेन ह-
र्षतो हर्षेण मल्लक्रीडा भाव्या भावयितुं योग्या इति ॥ अस्माभि-
रिति शेषः ॥ मंदाक्रांता वृत्तं ॥ २४ ॥ ४३ ॥

ग० ॥ ततो मल्लोत्तमस्य पुरुषोत्तमः किल वचश्चा
तुर्यं विलोच्य समयोचितमचिरादेवं वचनं रचया
मास ॥ २५ ॥

ततइति ॥ स्पष्टं ॥ विलोच्य दृष्ट्वा ज्ञात्वेत्यर्थः ॥ लोचृदर्शने ॥ अ-
ननुभूतराजरीतेवलस्याऽपि अचिरात्समयोचितप्रत्युत्तरदानवर्ण-
नेन कृष्णस्याऽपि परमचातुर्यं बोधितं ॥ २५ ॥

प० ॥ मल्लेद्रत्वं निखिलबलिनामग्रणी राजभृत्यः
पीनोत्तुंगः सुदृढवपुषा भीषणो दुर्जयःक ॥ बाल

क्रीडानिरत इह यत्स्वल्पकः कानने वै काङ्हं तस्मा
त्वबलविवलाऽयोधनं स्यात्कथं तु ॥ ४४ ॥

तदाह ॥ मल्लेद्रेति ॥ पूर्वार्द्धयोजना स्फुटा ॥ यद्यस्मात् कानने वै
अरण्ये एव ॥ वै निश्चये ॥ क्रीडानिरतः बालः अतएव स्वल्पकः
अहं क ॥ तस्माद्वेतोः इह राजनिकटे प्रबलः प्रकृष्टबलवान् विब-
लो दुर्बलश्च तयोरायोधनं युद्धं कथं तु स्यात् ॥ अनुचितत्वादि-
ति भावः ॥ युद्धमायोधनं जन्यमित्यमरः ॥ मंदाकांता वृत्तं ॥ ४४ ॥

ग ० ॥ अथेत्थं कथिते ३पतिथं भूतां स्वेषितफलजनि-
कां प्रार्थनां महुवर्यस्याऽपरिहार्यमनोरथस्य पाथो
जाऽन्ववायनाथस्तथेति स्वीकृत्य भुजाऽर्गलनिर-
गलनिर्गलत्तलस्वनस्तनितेन तीव्रजवोद्भौतैः शौर्य-
वंशांकुरैरिव रोमांकुरैः कंटकितसमग्रविग्रहस्तं
तादृक्षं परिगृह्य तदवयवैः स्वावयवानुद्धर्थ्य रंगच-
कवाले महुक्रीडां चक्रे ॥ २६ ॥

अथेति ॥ अथ ॥ पाथोजेति ॥ समुद्रोत्पन्नत्वात्पाथस उदकाज्ञात
उत्सन्धः पाथोजश्चंद्रस्तस्य योऽन्ववायो वंशस्तस्य नाथ ईश्वरः
श्रीकृष्णः इत्थं पूर्वोक्तप्रकारेण कथिते सत्यपि ॥ अपरीति ॥ अ-
परिहार्यो निवारयितुमशक्यो मनोरथो मल्लयुद्धविषयकोऽभि-
लाषो यस्यैवं भूतस्य महुवर्यस्य चाणूरस्य इत्थं भूतां पूर्वोक्तां ॥
स्वेषितेति ॥ स्वस्येषितमिष्टं यत्कलं कंसहननादि तस्य जनिकां
परंपरया संपादिकां ॥ इदं स्वीकारे हेतुगर्भं विशेषणं ॥ एवंविधां

प्रार्थनां ॥ तथेति यथा त्वं वदसि तथाऽस्त्विति स्वीकृत्यांगी-
कृत्य ॥ भुजार्गलेति ॥ भुजोर्गलमिवेति भुजार्गलं तस्मान्निर्गल-
मनिरुद्धं यथा स्यात्तथा निर्गलन् निर्गच्छन् यस्तलस्त्वनो भुज-
मूलाऽस्फालनजन्यो ध्वनि स्सएव स्तनितं गर्जितं तेन हेतुभूते-
न ॥ तीव्रेति ॥ तीव्रजवेनाऽतिवेगेन उद्भौतरुत्पन्नैः ॥ शौर्येति ॥
शौर्यमेव वंशो वेणुस्तस्यांकुरैरिवेत्युत्पेक्षा रोमांकुरैरोमांचैः ॥ मे-
घगर्जनाऽवसरे सहसैव वंशांकुरा उद्भवंतीति लोके प्रसिद्धं ॥
कंटकितेति ॥ कंटकितः संजातकंटकः समग्रः संपूर्णो विग्रहो दे-
हो यस्य स तथाविधः सन् तादृक्षं पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टं तं चा-
णूरं परिगृह्य प्रथमतो भुजाभ्यां धृत्वा तदवयवैश्वाणूरावयवैः स-
ह स्वाऽवयवान् उद्धर्थ्य परस्परं संघटयेत्यर्थः ॥ रंगचक्रवाले
रंगमंडले मल्लक्रीडां चक्रे ॥ २६ ॥

किंच ॥ पा ॥ ० उयोऽपि कामपालो यो बलोऽपि बल
इत्यसौ ॥ मुष्टिकं मुष्टिकं कर्तुं प्राऽद्रवद्रंगभूतले ॥
॥ ४५ ॥

किंचेति ॥ उयइति ॥ उयोऽपि शिवोऽपि यः कामपालः कामं य-
द्वनं पालयतीति कामपालइति तथा अबलोऽपि बलरहितोऽपि यो
बलः बलवान् इति रूप्यात इति शेषः ॥ एवंविरोधाभासः ॥ परिहार
स्तु उयः कूरः कामपालनामा ॥ कामपालो हलायुध इत्यमरः ॥
तथा ॥ अः वासुदेवो बलं यस्य सो ऽबलः यद्वा बवयोः सावण्यात्
न बलते युद्धादौ चलतीति अबलः युद्धादावचलइत्यर्थः ॥ बलो
बलनामाचेति ॥ असौ बलरामः रंगभूतले मुष्टिकं प्रति एतदास्यं

मह्लं प्रति प्राद्रवत् ॥ किं कर्तुं ॥ मुष्टिकं मुष्टौ कं मस्तकं यस्यैवं-
विधं कर्तुं मुष्टिना तच्छरो हर्तुमित्यर्थः ॥ यद्वा मुष्टिः के मस्तके
यस्य तं ॥ तन्मस्तके मुष्टिप्रहारं कर्तुमित्यर्थः ॥ ४५ ॥

ग० ॥ तत्र तावत्तल्लावण्यरसाऽभ्यासरसज्जैः सम-
ग्रसभ्यैर्द्वयतद्वृहत्येमचाराऽद्वृते तद्वृणगणभर-
तवरे दंतपटनेपथ्याऽवनद्ववदनरंगवलये रसना-
नर्तकीं नर्तयति सति तत्सामयिकतत्कामनीयक-
मणिशिखरिशिखरस्खलन्माव्यकरुणामृतप्रवाह-
कूलंकषांऽतःकरणकासारप्रणालप्रसाराऽद्वृद्वृद्वृ-
मूर्तिमत्सौंदर्यमिव सोदर्यद्वयं सुंदर्यस्ताः परिभूय-
मानं संवीक्ष्य परस्परमेवं वाणीं विसर्जयामासुः ॥
॥ २७ ॥

अथ समयसभ्येषु भगवद्वृणान् गायत्सु तत्रत्यस्त्रियोऽपि युत्थ्यन्तौ
रामकृष्णावालोक्य परस्परं वदन्ति स्मेत्येतदेव रूपकेण वर्णयति ॥
तत्रतावदिति ॥ तत्र रंगस्थाने तावत् युद्धवेलायां ताः सुंदर्यः
स्त्रियः मूर्तिमत् सौंदर्यमिव सोदर्यद्वयं भ्रातृयुग्मं श्रीकृष्णब-
लरामरूपं परिभूयमानं अर्थाच्चाणूरमुष्टिकाभ्यामितियोज्यं ॥
संवीक्ष्य परस्परमन्योन्यं एवं वक्ष्यमाणप्रकारेणवाणीं विसर्ज-
यामासुः ऊचुरित्यर्थः ॥ कस्मिन् सति ॥ तल्लावण्येति ॥ तस्य
सोदर्यद्वयस्य यल्लावण्यं तदेव रसस्तस्य योऽभ्यासोऽभ्यसनं
वारंवारं अभिलाषपूर्वकमवलोकनं तेन कृत्वा रसज्जा रसज्जातारो

रसिका इत्यर्थः ॥ तैस्तथाविधैः समयसभ्यैः ॥ त्वदयेति ॥ त्वद-
यमेव तद्वृहं तस्य गुणगणरूपस्य नटस्य गृहं सर्वदा चितनवशा-
त् आवासस्तस्मात् ॥ प्रेमेति ॥ प्रेम स्मैहस्तदेव चारो दूतस्तेनाऽ-
द्वृते आकारिते तस्य भगवतो गुणानां गणएव भरतवरो नाथ्या-
ऽचार्यस्तस्मिन् ॥ दंतेति ॥ दंतपटावेव ओष्ठावेव नेपथ्ये जवनि-
के ताभ्यामवनद्वं वेष्टितं वदनमर्थात् सभ्यानां तदेव रंगबलयं
नृत्यस्थानं तस्मिन् रसनानर्तकीं रसना जिह्वैव नर्तकीतां नर्तयति-
सति ॥ समयसभ्येषु भगवद्वृणगणान् गायत्सु सत्स्तित्यर्थः ॥ कीदृ-
श्यः सुंदर्यः ॥ तत्सामयिकेति ॥ तत्सामयिकं युद्धसमयभवं यज्ञ-
योः कामनीयकं रमणीयत्वं तदेव मणिशिखरी मणिपर्वतस्तस्य
शिखरात् स्खलन्माव्यो नौभिस्ताऽर्योऽपरिमित इति यावत् एव-
विधो यः करुणाऽमृतप्रवाहस्तेन कूलंकषाः परिपूर्णा येऽतःक-
रणान्येव कासाराः सरांसि तेषां यानि प्रणालानि जलनिर्गम-
मार्गास्तेभ्यो यः प्रसारो जलप्रसरणं तेनाऽद्वृद्वृद्वृअत्यन्ताऽद्वृः ॥
परमरमणीयसुकुमाराऽकृतिपीडनदर्शनेन अतिकरुणार्दत्वदयाइ-
त्यर्थः ॥ २७ ॥

प० ॥ ब्रूयां संप्रति कं प्रति यं पतिमाद्वृग्गिरस्तथाभू-
तैः ॥ मह्लैः सुमनोरूपं भ्रातृयुगं वाध्यते कष्टं ॥ ४६ ॥

तां वाणीमाह ॥ ब्रूयामिति ॥ जनाः यं गिरेः पर्वतस्य ॥ जात्यै-
कत्वादेकत्वं ॥ पर्ति स्वामिनमाद्वृः ॥ पर्वतेद्रमाद्वृरित्यर्थः ॥ तथा-
भूतैः पर्वतेद्रसदृशैर्मह्लैः कर्तृभिः सुमनोरूपं सुमनसां पुष्पाणां रू-
रूपमिव रूपं यस्य तं ॥ पुष्पसदृशमतिसुकुमारमित्यर्थः ॥ यद्वा

सुमनोरूपं दिव्यरूपं ॥ यद्वा सर्वसभ्यानां शोभनेषु मनस्सु रूपं
यस्य तत् ॥ साभिलाषं सर्वैर्मनसि धृतमिति भावः ॥ एवंविधं आ-
त्मयुगं श्रीकृष्णबलरामरूपं बंधुयुग्मं बाध्यते पीड्यते कष्टमेतत् ॥
संप्रति कंप्रति ब्रूयां एकवचनं प्रत्येकाऽभिप्रायं ॥ ४६ ॥

ग०॥ तदानीं करुणाऽर्णोनिधिवीचिविव्लासु म
हिलास्वेवं वदंतीषु सतीषुभयरीत्याऽप्यपूर्वं कुतुक
मवलोकयितुं प्रमिलिताया जनतायाः कोलाहले
नतुंदिले दिङ्भंडले वर्ष्मविषक्तसरभससव्याऽसव्य
भ्रमस्वेदसलिलक्ष्मिन्नरजःपटलस्य स्वस्थता रजो
निवृत्तिमंतरा न भवतीति विष्टश्येवकूरदीर्घनिः
श्वासैस्तन्निवृत्तिं कुर्वतं स्वगात्रपातपात्रतया चू
णितसंपूर्णाऽवयवं मुष्टिकं मुसलधरइव गिरिधरो
अपि चाणूरं सुदूरं पातयांवभूव ॥ २८ ॥

तदानीमिति ॥ तदानीं तस्मिन्वसरे मुसलधरो बलरामो मुष्टि-
कमिव मुष्टिकाख्यं महुं यथा पातयामास तथेत्यर्थः ॥ गिरि-
धरोऽपि गिरेः श्रीगोवद्वनस्यधरोधारकोगोवर्धनधारी श्रीकृ-
ष्णोऽपि चाणूरं सुदूरं पातयांवभूव पातयतिस्म ॥ समकालमे-
वोभावुभौ पातयामासनुरित्यर्थः ॥ कस्मिन् सति ॥ करुण-
ति ॥ करुणा कारुण्यमेवाऽर्णोनिधिरपरिमितत्वात् समुद्रस्त-
स्य वीचीभिर्लहरीभिर्विव्लासु व्याकुलासु महिलासु तत्र
स्थितासु स्त्रीषु एवं पूर्वोक्तप्रकारेण वदंतीषु सतीषु ॥ तथा दि-

झंडले उभयरीत्या प्रकारद्वयेन अपूर्वं पूर्वमदृष्टं नवीनमिति
यावत् ॥ अः वासुदेवः पूर्वो यस्य तथाविधं च कुतुकं अतिसुकु-
मारयो वंजसदशमल्लैः सह युद्धावलोकनजन्यं कौतुकं अवलो-
कयितुं प्रमिलिताया जनताया जनसमूहस्य कोलाहलेन तुंदिले
पूर्णं सतीत्यर्थः ॥ कीदृशं मुष्टिकं चाणूरंच ॥ कूरेति ॥ कूरा दी-
र्घा ये निःश्वासास्तैस्तन्निवृत्तिं तस्य शरीरलग्नस्य रजसो निवृत्तिं
कुर्वतं ॥ अत्रोयेक्षते ॥ वर्ष्मेति ॥ वर्ष्मणि शरीरे विषक्तं संलग्नं
सरभसः सवेगो यः सव्याऽसव्यध्रमो वामदक्षिणमंडलकरणं तेन
यः श्रमस्तज्जन्यं यत्स्वेदसलिलं घर्मोदिकं तेन क्षिनमाद्रीभूतं र-
जःपटलं यस्य तथाविधस्य पुरुषस्य स्वस्थता स्वास्थ्यं रजोनि-
वृत्तिमंतरा अंगविषक्तरजोनिराकरणं विना न भवतीति विष्ट-
श्येव विचार्येव ॥ अथच भगवद्वस्तेन हननप्रभावात्स्वस्थता स्यः
मोक्षसुखे तिष्ठतीति स्वस्थस्तस्य भावस्तत्ता मोक्षसुखप्राप्तिः ॥
उक्तंच ॥ यन्म दुःखेन संभिन्नं नच घस्तमनंतरं ॥ अभिलाषो-
पनीतं च तसुखं स्यः पदाऽस्पदमिति ॥ सारजो निवृत्तिमंतरा उ-
पलक्षणतया गुणत्रयनिवृत्तिमंतरा न भवतीति विचार्येवेति ॥
पुनः कीदृशं ॥ स्वेत्यादि ॥ अत्र स्वशब्देन बलः कृष्णश्व ॥ अत्र
युद्धे ॥ स्वगात्रस्य स्वशरीरस्य यः पातः पतनजन्यसंयोगस्तस्य
पात्रतया आश्रयतयेत्यर्थः ॥ चूर्णितेति ॥ चूर्णिताः संपूर्णा अ-
वयवा यस्य तथाविधं ॥ श्रीकृष्णबलरामशरीरजारेण चूर्णिताऽव-
यवमित्यर्थः ॥ २८ ॥

प०॥ अत्यजन्मुखविलादृशं तदानेत्रतोऽस्वमसकु
त्समल्लराट् ॥ दर्शयन्निव सुरक्ततां निजां स्वाभिनं

निजमयत्वसंभवाम् ॥ ४७ ॥

अत्यजदिति ॥ तदा पातनसमये स मल्लराद् चाणूरो मुष्टिकश्च
मुखबिलात् नेत्रतः नयनद्वयाच्च भृशमतिशयितं अस्रं रुधिरं अश्रु-
च असकृत् वारंवारं अत्यजत् त्यक्तवान् ॥ अत्र प्रयोजनमुत्पेक्षते ॥
दर्शयन्निति ॥ निजं स्वकीयं स्वामिनं कंसं प्रति अयत्वसंभवां यत-
संभवा न भवतीत्ययत्वसंभवा तां स्याभाविकीमित्यर्थः ॥ एवंविधां
निजां स्वकीयां सुरक्ततां सुषुरक्ततां रुधिरसहितत्वेन रक्तवर्णतां
अथच सानुरागत्वं दर्शयन्निव ॥ स्वस्य रक्तवर्णत्वप्रदर्शनेनाऽयं
त्वामपि मदवस्थं कर्ता स्वाऽनुरागप्रदर्शनेन त्वदर्थमेव मया प्रा-
णविसर्गः कृत इति च ध्वनितं ॥ रथोद्धता दृत्तं ॥ रो नराविह र-
थोद्धता लगाविति तद्वक्षणात् ॥ ४७ ॥

ग० ॥ अतः परमसौ गुरुतरधराभरहरणवद्धप्रति
सरस्तद्वसरे दृष्णिवरः कृष्णो निरंतरसहचरतया
विरहभीरुकूटशलतोसलप्राणप्रकरं वरमल्लद्वयप्रा-
णनिचयेन सह सघृणस्तूर्णं कृतांतनगरसरणिसं
चारिणं चकार ॥ २९ ॥

अथ कूटशलादीनां हननमुत्पेक्षापूर्वकं वर्णयति ॥ अतइति ॥
अतः परं चाणूरमुष्टिकहननाऽनंतरं ॥ गुरुतरेति ॥ गुरुतरो यो ध-
राभरः पृथ्वीभारः तस्य हरणविषये बद्धः प्रतिसरः कंकणं येन
स तथाविधः पृथ्वीभारहरणे बद्धकंकणः ॥ भवेत् प्रतिसरो मंत्र-
भेदे माल्ये च कंकणे इति मेदिनी ॥ दृष्णिवरो यादवश्रेष्ठोऽसौ

श्रीकृष्णः सघृणः सकरुणः सन्निव ॥ निरंतरेति ॥ निरंतरं चाणू-
रमुष्टिकसहचरत्वेन ॥ विरहेति ॥ विरहविषये वियोगविषये भी-
रुभीयशीलो यः कूटशलतोसलानां उपलक्षणतया अन्येषामपि
प्राणप्रकरः प्राणसमूहस्तं तदवसरे चाणूरमुष्टिकहननाऽनंतरसम-
ये ॥ वरेति ॥ वरं श्रेष्ठं यन्मल्लद्वयं चाणूरमुष्टिकरूपं तस्य यः प्रा-
णनिचयस्तेन सह तूर्णं शीघ्रं ॥ कृतांतेति ॥ कृतांतस्य यमस्य न-
गरसंबंधिनी या सरणिर्मार्गस्तत्संचारिणं चकार कृतवान् ॥ २९ ॥

तदानीं किल ॥ ५० ॥ नीलांबरसंशोभं सकलकलं
कृष्णमध्यमेतदलम् ॥ रंगस्थलं तु मन्ये सुभसंयुक्
चंद्रमंडलं रम्यं ॥ ५८ ॥

अथ रंगस्थलं चंद्रमंडलत्वेनोत्पेक्षते ॥ तदानीं किलेति ॥ उत्तरा-
ऽन्वयि ॥ नीलेति ॥ तदानीं किल सकलमल्लहननाऽनंतरसमये ॥
अहमेतद्रंगस्थलं रम्यं चंद्रमंडलमेव मन्ये ॥ तुरवधारणे ॥ कीदृशां ॥
नीलेति ॥ नीलांबरो रौहिणेयदत्यमरात् नीलांबरस्य बलरामस्य
सम्यक् शोभा यस्मिस्तत् ॥ नीलांबरेण सम्यक् शोभतद्विति वा ॥
पक्षे नीलं नीलवर्णं यदंबरमाकाशं तत्र सम्यक् शोभा यस्य तत् ॥
तत्र सम्यक् शोभते तदिति वा ॥ तथा ॥ सकलकलं कलकलेन त-
त्रयजनकोलाहलेन सहितं ॥ पक्षे सकलाः संपूर्णाः कला य-
स्मिस्तत् ॥ तथा ॥ अलमत्यर्थं कृष्णमध्यं कृष्णो मध्ये यस्य तत् ॥
पक्षे कृष्णः कृष्णवर्णः कलंकरूपो मध्ये यस्य तत् सकलंकमित्य-
र्थः ॥ तथा ॥ सुभसंयुक् सुषु भा शोभा येषां ते कृष्णपक्षीयास्तैः
संयुनक्ति तत् ॥ पक्षे सुषु भानि नक्षत्राणि तैः संयुक् ॥ ५८ ॥

ग० ॥ ततो निजवृद्वृद्विष्टप्राणप्रभंजनसंघंजंघा
लतां स्वयमभ्यसितुमिव पलायमानेषु निखिलम
द्विकिंपचेषु संप्रहारविच्छित्तिः कंसकृतनात्पूर्वं मा
भवत्विति विमृश्य वयस्यानाकृष्य संसंकरणे रु
षो क्रीडति सति स औग्रसेनिः प्राक्तनद्वेषमन्विष्य
विष्णुपदगुणस्पर्शः कर्णाऽवकाशे ऽनर्हइतीव तू
र्यादिशब्दान्निवार्याऽनार्य इत्थंकारं वाक्यमकथय
त् ॥ ३० ॥

ततइति ॥ ततः अखिलमुख्यमल्लहननाऽनंतरं अनार्यः स औग्र-
सेनिः उपसेनस्याऽपत्यमौग्रसेनिः कंसस्तूर्यादिशब्दान्निवार्य इ-
त्थंकारं वक्ष्यमाणप्रकारेण वाक्यमकथयदुक्तवानित्यन्वयः ॥ अ-
नार्याऽनार्य इत्युक्तिरेतावत्यतापदर्शनेऽपि गोपसामान्यबुद्ध्यनपाय-
मूलेति बोध्यं ॥ तूर्यादिशब्दनिवारणे हेतुमुखेक्षते ॥ प्राक्तनेति ॥
प्राक्तनः प्राकूजन्मसंबंधी यो द्वेषस्तमन्विष्य मार्गयित्वा स्मृत्वेति
यावत् ॥ कंसस्य जन्मांतराऽवच्छेदेन कालनेमित्वाद्वगवति द्वेष
इति पौराणं वृत्तमनुसंधेयं ॥ विष्णुपदेति ॥ विष्णोर्भगवतः पदस्य
चरणस्य ये गुणास्तेषां स्पर्शः अथच विष्णुपदस्याऽकाशस्य यो
गुणः शब्दाख्यो वायजन्यस्तस्य स्पर्शः कर्णाऽवकाशे ऽनर्हः अ-
योग्य इतीव इति विचार्येवेत्यर्थः ॥ अनार्याऽन्विष्येत्यस्य निवार्ये-
त्यपेक्षया तस्य चाऽकथयदित्यपेक्षया पूर्वकालिकत्वं बोध्यं ॥
कस्मिन् सति ॥ संसंकरणे श्रीकृष्णे वयस्यानाकृष्य क्रीडति स-
ति ॥ अर्थात्तैरिति योज्यं ॥ किं कृत्वेति ॥ निखिलेति ॥ किंपच्चा-

दारिद्राः हीनबलत्वाद्वित्वाच्च निद्या इति यावत् ॥ एवंविधा मल्ला
मल्लकिंपचाः ॥ कुत्सितानि कुत्सनैरिति समासः ॥ निखिलाः सं-
पूर्णा ये मल्लकिंपचास्तेषु ॥ निजेत्यादि ॥ अत्र निजशब्देन मल्लाः
निजवृद्वे वंदिष्ठाः अतिशयेन वंदारकाः श्रेष्ठाश्वाणूरमुष्टिकादयस्ते-
षां यः प्राणप्रभंजनसंघः प्राणवायुसमूहस्तस्य या जंघालताऽन्तिवे
गवत्वं तां स्वयमप्यभ्यसितुमिव पलायमानेषु सत्सु ॥ चाणूरप्रभृति-
प्रधानमल्लेषु हतेषु तदनंतरमवशिष्टेषु पलायमानेषु सत्स्वित्यर्थः ॥
कंसकृतनात्कंसनाशनात्पूर्वं संप्रहारस्य युद्धस्य विच्छितिविच्छे-
दो मा भवत्विति विमृश्येवेति लुप्तोत्तेक्षा ॥ निषेधार्थकोऽयं मा
शब्दो नतु माङ् ॥ वंदिष्ठ इत्यत्र वंदारकशब्दादिष्ठनि प्रियस्थि-
रेत्यादिना वंदादेशः ॥ वंदारकौ रूपिमुख्यावित्यमरः ॥ ३० ॥

प० ॥ भो भृत्याः संशृणुध्वं पशुपकुलकलंकायमा-
नः किलाऽयं बालस्तस्याऽग्रजातोङ्गुततरमधुना व
त्यतां गोपवर्गः ॥ तातं मत्प्रातिकूल्यप्रणयननिपु-
णं वंधुसंघं तदीयं हत्वा स्वस्थो भवामि प्रणयिभि
रधुना मागधाद्यैर्बलिष्टैः ॥ ४९ ॥

तद्वाक्यमाह ॥ भोभृत्याइति ॥ भो भृत्याः हे अनुचराः यूयं शृ-
णुध्वं ॥ श्रोतव्यमेवाह ॥ पशुपेत्यादि ॥ किलेति प्रसिद्धौ ॥ पशु-
पानां गोपानां कुले कलंकायमानोऽयंबालः श्रीकृष्णः तथा त-
स्याऽग्रजो बलरामः तथा गोपानां नंदादीनां वर्गः समूहश्च अधु-
ना ङ्गुततरं यावन्नपलाय गच्छेत्तावच्छीघ्रमेव बत्थ्यतां ॥ रज्वा-
दिभिर्बत्थ्वा स्वाऽधीनीक्रियतामिति भावः ॥ तथा ॥ राज्यकाम-

नया मम प्रातिकूल्यप्रणयने विरोधाऽचरणे निपुणं तातमुथसेनं तथा तादृशमेव तदीयमुथसेनसंबंधिनं बंधुवर्गं वसुदेवादिसंबंधि-समुदायं च हत्वा मागधाद्यैर्मच्छुशुरजरासंधप्रभृतिभिर्बिलिष्टैः प्र-णियज्ञिः सुरुद्भिः सह अधुना अस्मिन्नेवकाले स्वस्थो भवामि ॥ अत्रस्यस्थो भवामीत्यनेन निष्कंटकत्वान्निर्श्वतो भवामीति कंस-स्याऽन्निप्रायः ॥ परंतु स्वर्गस्थो भवामीत्यर्थात्रवती भाविसुचिकै-व वाक् तन्मुखतो निःस्ता ॥ स्नग्धरा वृत्तं ॥ ४९ ॥

ग० ॥ तत्क्षणमाशुशुक्षणिसदृक्षामक्षरपरंपरामा कण्ठ्यस्यं क्षमाधरोऽपि तद्वैपरीत्यमाश्रित्य कोपा ऽरुणनयनकमलः कंसाऽरातिमेवं कथयामास ॥ ॥ ३९ ॥

तत्क्षणमिति ॥ आशुशुक्षणिरग्निस्तेन सदृक्षां सदृशीं त्वदयश्रवण-दाहिकामित्यर्थः ॥ अक्षरपरंपरां अर्थात्कंसस्य आकण्ठ्यस्यं क्षमाधरोऽपि क्षमायाः क्षातिर्धरोऽपि अथेच क्षमायाः पृथ्व्या धरो धर्ता शेषावतारत्वात् तत्क्षणं श्रवणसमकालं तद्वैपरीत्यं तस्य क्षमाधरत्वस्य वैपरीत्यं अक्षातिमित्यर्थः ॥ आश्रित्य कोपारुणे-त्यादि स्फुटं ॥ कंसाराति श्रीकृष्णं ॥ एतावदहतेऽपि कंसे हनन-स्याऽतिसंनिहितत्वात्कंसाऽरातिपदं ॥ ३९ ॥

प० ॥ अस्यत्वं वैरिणं कंसं तस्य हैतैषिणं कुलम् ॥ यस्य वर्धनवेलायां पश्य त्वय्यन्ति साधवः ॥ ५० ॥

तदाह ॥ अस्येति ॥ हे अ वासुदेव श्रीकृष्ण त्वं वैरिणं कंसं स्य नाशय ॥ षोऽतकर्मणीत्यस्य लोणमध्यमपुरुषस्य रूपं ॥ वैरिणं

कंसामित्यनेन साधुविद्वैषिण्यस्मिन्मातुलत्वप्रयुक्तः स्मैहो न कर्त्त-व्य इति सूचितं ॥ नैतावतै व संतोषव्यं कित्वन्येऽप्येतत्यक्षपाति-नो हंतव्या इत्याह ॥ तस्येति ॥ तस्य कंसस्य हैतैषिणं हितैष्ये-व हैतैषिणं हितेच्छु ॥ स्वार्थिकः प्रज्ञात्यन् इनण्यनपत्यइति प्रकृतिभावः ॥ कुलमसुरकुलं च स्य ॥ एतत्कलं साधुसंतोष-एवेत्याह ॥ यस्येति ॥ यस्य कंसस्य तद्वितेच्छुकुलस्य च वर्धनवेलायां वर्धनं छेदनइत्यमरात् वर्धनस्य छेदनस्य नाशस्येति यावत् वेलायां समये साधवो त्वय्यन्ति पश्य ॥ वाक्यार्थस्य कर्मत्वं ॥ हर्षस्य वा दर्शनक्रियायां कर्मत्वेनाऽन्वयः ॥ पश्य मृगो धावती-त्यत्र धावनवत् ॥ तान् पश्येत्यत्थ्याहारो वा ॥ ५० ॥

रोषेणोग्रप्रचलवपुषः कामपालस्य वाचं श्रुत्वा कृष्णो जलदनिनदां मंकु सूक्तुं गमंचम् ॥ अध्यारुक्ष-न्मिलितजनतामानसं रंगभूमेः क्रोधाऽक्रांतः प्र-पदपतनात्कंपयन् भूमिदुष्टान् ॥ ५१ ॥

रोषेणेति ॥ कृष्णो रोषेण क्रोधेन कृत्वा ॥ उपेति ॥ उपं कूरं प्र-चलं चंचलं च वपुर्यस्यैवंविधस्य कामपालस्य बलरामस्य ज-लदनिनदां मेघध्वनिसदृशध्वनिमतीं वाचं श्रुत्वा क्रोधाऽक्रांतः सन् मंकु शीघ्रं रंगभूमेः सकाशात् सुतरां उत्तुंगं उच्चं कंसाधि-ष्टितं मंचं तथा मिलिताया जनताया मानसं च अध्यारुक्षत् आ-रुद्धवान् ॥ किं कुर्वन् ॥ प्रपदपतनात् पादायपाताद्वेतोः भूमिदु-ष्टान् भूमिश्व दुष्टाः कंसादयश्व तान् कंपयन् सन् ॥ मंदाक्रांता वृत्तं ॥ ५१ ॥

ग० ॥ अथो धरानाथोऽसावभ्यमित्रीयमाधवप्रधावनवेगविस्त्वरप्रभंजनसाहाय्येनेव प्रबलीभवद्रोषोषर्वुधज्ज्वालावलीढुद्गलोऽतर्निरवकाशतया सत्वरं त्वगावरणं संदत्य वहिनिःस्तैस्तदंगारगणैरिवाऽभरणभरमणिनिकुर्वैदीप्यमानसमग्रविग्रहोऽतिकरालभूदंडकोदंडालृतकूरेत्प्रणकांडप्रहारोऽतिप्रबलप्रचंडभुजदंडांचलयोर्धृताऽनर्धचर्मरोचिष्णुरत्नप्रकररचितमुष्टिनिशितखद्वाऽभ्यामर्ददुर्धर्षो नितांतांऽतःकरणभीषणक्षेडाध्वानवंधुरितसुधांधोऽध्वप्रदेशः कंसः स्वोत्तुंगमंचादुत्पुत्य कुटिमध्यदेशे नानामंडलाऽभ्यादानमभ्याचकार ततः क्रव्यादनिजचक्रे परिपश्यति वियच्चकवाले श्वेनस्येवैनः कर्तुं चक्राऽऽकृति परिभ्रमतः ॥ ३२ ॥ प० ॥ जननांऽतराऽभिधानं सार्थयितुं रत्नशीर्षकं पूर्वं ॥ कंसस्य कालनेमेः पातयति स्माऽरिभृत्तदाशीघ्रं ॥ ५२ ॥

अथोऽति ॥ अथो असौ धरानाथो राजा कंसः स्वोत्तुंगमं चात् स्वस्य उत्तुंग उच्चो यो मंचस्तस्मादुत्पुत्य कुटिमध्यदेशे सभास्थानमध्यभागे ॥ वासः कुटी द्वयोः शाला सभेत्यमरः ॥ नानामंडलाऽभ्यादानं नाना अनेकानि यानि मंडलानि मंडलाकारा गतिविशेषास्तेषा-

मभ्यादानमारंभं ॥ स्यादभ्यादानमुद्घात आरंभ इत्यमरः ॥ अन्नीश्रीकृष्णसमीपे आ समंताच्चकार ॥ कीटृशः कंसः अभ्यमित्रीयेति ॥ अमित्राभिमुखं गच्छतीत्यभ्यमित्रीयः शब्दुसंमुखगामी ॥ अभ्यमित्राच्छचेति च्छप्रत्ययः ॥ एवंविधो यो माधवः श्रीकृष्णस्तस्य यत्प्रकर्षेण धावनं तस्य यो वेगस्तस्माद्विस्त्वरः प्रसरणशीलः प्रभंजनो वायुस्तस्य साहाय्येनेवेत्युत्पेक्षा ॥ प्रबलीभवदिति ॥ प्रबलीभवन् यो रोषः क्रोध एवोषर्वुधोऽग्निस्तस्य ज्वालाभिरवलीढं व्याप्तं पुद्गलं शरीरं यस्य स तथाविधः ॥ स्याद्वंधनपुरं पिंडो वपुः पुद्गलवर्षमणी ॥ कलेवरं शरीरे इति हैमः ॥ तथा ॥ अन्तरित्यादि ॥ अंतः अभ्यंतरे निरवकाशतया अवकाशाऽभावेन हेतुना सत्वरं शीघ्रं त्वगावरणं त्वयूपमावरणमाच्छादनं संदृश दग्धा वहिनिःस्तैः तदंगारगणैः तस्य क्रोधाग्नेरंगारगणैरिवेत्युत्पेक्षा ॥ आभरणेत्यादि वियहइत्यंतं स्फुटं ॥ तथा ॥ अतिकरालेत्यादि ॥ अति अत्यंतं करालः कूरो भूदंड एव कोदंडो धनुस्तस्मात् ॥ कृतेति ॥ कूराणि यानीक्षणानि तान्येव कांडप्रकांडानि प्रशस्ता बाणास्तेषां ये प्रहारास्ते कृता येन स तथाविधः ॥ कांडोऽस्त्री दंडवाणाऽर्ववर्गाऽवसरवारिष्विति ॥ प्रकांडमुद्घतल्जौ प्रशस्तवाचकान्यमूर्नीति चाऽमरः ॥ तथा ॥ अतिप्रबलेत्यादि ॥ अतिप्रबलौ प्रचंडौ यौ भुजदंडौ तयोरंचलयोः हस्तयोरित्यर्थः ॥ धृतेति ॥ धृतौ यौ अनर्थममूल्यं चर्म खेदः रोचिष्णुभिर्दीप्यमानैरत्नप्रकरैरचितो मुष्टिः त्वर्यस्य तथाविधो निशितस्तीक्ष्णः खद्गश्च ताभ्यां साधनाभ्यां अभ्यामर्द्दयुद्धे दुर्दर्षर्षो धर्षितुमशक्यः ॥ अभ्यामर्दसमाधातसंपामाऽभ्यागमाहवा इत्यमरः ॥ तथा ॥ नि-

तातेति ॥ नितांतमत्यंतमंतःकरणस्य भीषणा ये क्षेदास्या ध्वा-
ना ध्वनयः सिंहनादासैर्वंधुरितो व्याप्तः सुधांधसां देवानाम-
ध्वप्रदेशः आकाशरूपो येन तथाविधः ॥ क्षेदा तु सिंहनादः स्या-
दित्यमरः ॥ अथ प्रथमतः श्रीकृष्णाकृतकं समुक्टपातनं वर्णयति ॥
तत इति गद्यशेषसहितेन जननांतरेतिश्लोकेन ॥ ततस्तदा प-
रिभ्रमणसमये अरिभृत् अराः संत्यस्य तदरि चक्रं तद्विभर्तीत्यरि-
शृत् श्रीकृष्णः ॥ क्रव्यादेति ॥ क्रव्यादा असुराः निजा निजप-
क्ष्या गोपादयः अकूरोद्भवप्रभृतयो वा तेषां चक्रे मंडले परितः
पश्यति अवलोकयति सति वियच्चकवाले आकाशमंडले श्येन-
स्येवैनो हिंसादिरूपं पापं कर्तुं चक्राकृति चक्रसदृशं यथा तथा
परिभ्रमतः कालनेमेरेतदवतारभूतस्य कंसस्य पूर्वं प्रथमं रत्नशी-
र्षकं मुकुटं पातयति स्म ॥ चक्राकृतिपरिभ्रमणे उल्पेक्षते ॥ जन-
नांतरेत्यादि ॥ जननांतरे जन्मांतरे यदभिधानं कालनेमिरि-
त्येतत् कालस्य कालचक्रस्य नेमिरित्येवंरूपेणाऽर्थेन सार्थयितु-
मनुगताऽर्थं कर्तुमिवेति लुप्तोत्येक्षा ॥ चक्रधारायाश्वकपरिभ्रमणे-
न भ्रमणस्य प्रसिद्धत्वादित्यर्थः ॥ ३२ ॥ ५२ ॥

ग०॥ तत्काले कालियदमनस्य करसंपक्षादिवरत्न-
कदंवाकलितकिरीटाच्छादने निवृत्ते शिरःपेटका-
त्संरभनिर्गतविकरालक्रोधमणिधरेणोव दीर्घमेच-
ककचचयेन दुष्प्रेक्षणीयस्य कंसस्य ॥ ३३ ॥ प०॥ नं
ध्वावर्ते पौरशब्दैः प्रपुष्टे रुष्टः कृष्णः केशहस्तं स्व

हस्ते ॥ धृत्वा रंगे पातयित्वा द्रुतं तं विश्वाऽधारः
संपपातोपरिष्टात् ॥ ५३ ॥

अथ रंगभूमौ कंसस्य पातनं तदुपरि श्रीकृष्णस्य संपतनं चाह ॥
तत्कालइति गद्यसहितेन नंद्यावर्तइत्यादिश्लोकेन ॥ तत्काले कि-
रीटपातनसमये नंद्यावर्तः सर्वतोवर्तुलाकृती राजगृहभेदस्तस्मिन्
पौरशब्दैः प्रपुष्टे पूर्णे सति रुष्टः कृष्णः कंसस्य केशहस्तं केशक-
लापां ॥ पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थः कचात्परे इत्यमरः ॥ स्वहस्ते
धृत्वा रंगे रंगभूमौ तं कंसं पातयित्वा द्रुतं उपरिष्टात्पतितस्य त-
स्योपरि विश्वाधारः सन् संपपात ॥ विश्वस्य भारं गृहीत्वा तदुप-
रि सम्यक् पपातेत्यर्थः ॥ एतेन तद्वेहचूर्णांकरणेन तत्याणहरणस्य
सौलभ्यं सूचितं ॥ कीदृशस्य कंसस्य ॥ रत्नेत्यादि ॥ रत्नकदंबाऽ-
कलितं यत्किरीटं तदेवाऽच्छादनं तस्मिन् कालियदमनस्य श्री-
कृष्णस्य करसंपक्षादिव निवृत्ते सति शिरःपेटकात्सकाशात् ॥ संरभे-
ति ॥ संरभेण वेगेन निर्गतः विकरालो भयंकरः क्रोधो यस्यैवंविदश्च
यो मणिधरः सर्पस्तेनेवेत्येक्षा ॥ दीर्घैति ॥ दीर्घौ मेचकः कृष्ण-
वर्णो यः कचचयः केशसमूहस्तेन दुष्प्रेक्षणीयस्य प्रेक्षितुमप्यश-
क्यस्य ॥ लोकेहि व्यालयाहिणः करसंपर्केण सर्पपेटिकाच्छादने
निवृत्ते सत्यंतःस्थितः सर्पः फणां विस्फार्य बहिर्निर्गच्छतीति प्र-
सिद्धं ॥ एतच्च कालियदमनस्येत्यनेन सूचितं ॥ श्लोके शालिनी
दृतं ॥ ३३ ॥ ५३ ॥

ग० ॥ ततः प्रभौ क्षमाभृदिति प्रसिद्धो ऽपि तद्र-
हितोऽयं जननांतरे तथा माभवत्विति विचार्यत

द्वच्चसमर्थनाय किल मुहुर्मुहुर्नामिकर्मभ्यां स्त्री
कृतहरितया रिपुकरीद्रिं क्षमातले परिकर्षति हृढ
निवद्धकलत्रोऽत्र तनुत्रपिनद्धगात्रो निशिताश्रि
करालकरवालकलितकराग्रोऽत्युग्रो मज्ज्येषुसहज
विग्रहे मन्नामवाच्यवयसां मत्पूर्वं पातो मा भूदि
तीव सीरायुधवृतपरिघपराभवेन शीघ्रं सातंकः
कंकः पृथिव्यां निपपात ॥ ३४ ॥

ततद्विति ॥ कंसस्याऽधःपातनाऽनंतरं प्रभौ श्रीकृष्ण नामकर्मभ्यां
नाम्ना संज्ञया कर्मणा हरणरूपक्रियया च स्त्रीकृतहरितया स्त्री-
कृतांगीकृता या हरिता हरिरित्येवं नाम शब्दुहरणकर्तृत्वं च त-
या हेतुना श्लेषण हर्यक्षः केसरी हरिरित्यमरात् सिंहत्वेन हेतुना
रिपुकरीद्रिं रिपुः कंस एव करीद्रो गजस्तं क्षमातले मुहुर्मुहुः
परिकर्षति सति कंकः कंसभ्राता सातंकः स्वभ्रातृहननजन्यताप-
सहितः सन् ॥ रुक्तापशंकास्यातंक इत्यमरः ॥ मदिति ॥ मन्त्रो
ज्येष्ठो यः सहजो भ्राता कंसस्तस्य विग्रहे देहे ॥ मन्नामेति ॥ म-
म यन्नाम कंक इति तद्वाच्यानि यानि वयांसि पक्षिणस्तेषां ॥
खगे यमे छब्दविप्रे कंक इति त्रिकांडशेषः ॥ खगबाल्यादिनोर्ब-
यद्वित्यमरः ॥ पातः पतनं प्रामिरिति यावत् ॥ मत्पूर्वं मदपेक्षया
पूर्वं प्रथमं ॥ मत्पतनात्पूर्वमित्यर्थः ॥ माभूदितीव इति विचार्येव ॥
सीरेति ॥ सीरायुधेन बलरामेण धृतो यः परिघ आयुधविशे-
षस्तेन यः पराभवस्तेन हेतुना अत्र रंगस्थले शीघ्रं पृथिव्यां नि-
पपात ममारेत्यर्थः ॥ कीदृशः कंकः ॥ दृढेति ॥ दृढं निवद्धं कल्प-

त्रं कटिर्येनसः ॥ कलव्रं श्रोणिभार्ययोरित्यमरः ॥ तथा ॥ तनुत्रे-
ति ॥ तनुत्रं वर्म दंशनमिमित्यमराल्कवचाञ्छादितशरीरो धृतक-
वचद्वित्यर्थः ॥ तथा ॥ निशितेति ॥ निशिता तीक्ष्णा अश्रिधारा
यस्यैवंविधो यः करालो भयानकः करवालः खड्गस्तेन कलितं
युक्तं करापं यस्य सः ॥ तथा ॥ अत्युपोऽतिकूरः यद्वा पराक्रमे-
ण क्रौर्येण चोपं रुद्रमप्यतिक्रान्तः रुद्राधिकक्रौर्यवानित्यर्थः ॥
कंसस्य भूमौ वारंवारं कर्षणे प्रयोजनमुत्पेक्षते ॥ क्षमाभृदिति ॥
क्षमाभृत् क्षमां पृथ्वी विभर्ति पालयतीति क्षमाभृत् राजा श्ले-
षेण क्षांतिधरः इति प्रसिद्धोऽपि तद्रहितः इदानीं क्षमारहितः अ-
यं कंसो जननांतरे जन्मांतरे तथा क्षमारहितो मा भवत्विति वि-
चार्य ॥ तद्वत्स्वेति ॥ तद्वत्स्य क्षमावत्त्वस्य समर्थनाय किल ॥
क्षमायां कर्षणेन क्षमावत्त्वसंपादनाय किमित्यर्थः ॥ ३४ ॥

किंच ॥ प० ॥ अकुप्यत्सरुखद्वं तं दृष्ट्वा ऽकुप्यत् स रु
ष्टद्वक् ॥ न्यग्रोधाय ददे स्वास्थ्यं भ्रातृभिः सह सीर
धृक् ॥ ५४ ॥

किंचेति ॥ अकुप्येति ॥ सीरधृक् सीरेण धृष्णाति प्रगल्भते इति सीर-
धृक् हलधरः स बलरामः ॥ जिधृषा प्रागलभ्ये इत्यस्मात् किपि रूपं
अकुप्यत्सरुखद्वं कुप्यात्ताभ्रादिकादन्यदकुप्यं हिरण्यं रजतं वा
तन्निर्मितः तस्रुमुष्टिर्यस्यैवंविधः खड्गेयस्यतंतथाविधं ॥ स्याल्को-
शश्च हिरण्यं च हेमरूप्ये कृताऽकृते ॥ ताभ्यां यदन्यत्तल्कुप्यमिति
तस्रुः खड्गादिमुष्टौ स्यादितिचामरः ॥ तं न्यग्रोधास्थं कंसभ्रातरं दृ-
ष्ट्वा अकुप्यत् कुद्धोऽभूत् ॥ ततो रुष्टद्वक् रुष्टे रोषयुक्ते दृशौ य-

स्यैवंविधः सन् न्ययोधाय भ्रातृभिरन्यैः कंसभ्रातृभिः सह खः स्वर्गे तिष्ठतीति स्वस्थस्तस्य भावः स्वास्थ्यं तद्वदे दत्तवान् ॥ अ-न्यभ्रातृसहितं तमपि मारयति स्मेत्यर्थः ॥ ५४ ॥

कंसस्वर्जानुवाधारहितमथ तदा कृष्णचंद्रं प्रदृश्य तत्सोदर्याऽभ्रभंगाद्विमलतरमहो ते हि नीलांबरं च ॥ तारौधेणां॑चितं द्राघ्विशदसुमनसः सौमसं धं समोदंदेवा हर्षाऽश्रुधारां मुमुक्षुरमुभितः स्वर्ग तस्तस्य भीतिं ॥ ५५ ॥

कंसेति ॥ अथ कंसवधानंतरं ते प्रसिद्धाः विशदसुमनसः विशदं ज्यनिवत्या निर्मलं सुषु मनो येषां ते तथाविधा देवाः कृष्ण एव चंद्रस्तं ॥ कंसेति ॥ कंसएव स्वर्जान् राहुः ॥ तमस्तु राहुः स्वर्जानुरित्यमरात् ॥ तस्य या वाधा तया रहितं प्रदृश्य च परं नीलांबरं-बलरामं ॥ तदिति ॥ तस्य कंसस्य ये सोदर्याः कंकादयो भ्रातरस्तएवाऽभ्राणि मेघास्तेषां भंगानाशाद्विमलतरं निर्मलतरं निश्चितमि-त्यर्थः ॥ प्रदृश्य अथच कृष्णशब्देन वर्णः सच कलंकरूपस्तद्विशिष्टं चंद्रं राहुवाधारहितं तथा नीलवर्णमंवरमाकाशं तन्मेघभंगान्निर्मल-तरं च प्रदृश्य तदा द्राक् इतोऽस्मात्स्वर्गतःस्वर्गत् अमुं कल्पदक्ष-संबंधिनं समोदं समुगंधं सौमसंधं सुमानां पुष्पाणामयं सौमः स-चाऽसौ संघश्व तं पुष्पसमूहं मुमुक्षुः ॥ तथा हर्षाऽश्रुधारां आन-दाऽश्रुपरंपरां च मुमुक्षुः ॥ तथा तस्य कंसस्य संबंधिनीं भीतिं च मुमुक्षुः ॥ अहो आश्र्वये ॥ हि: पादपूरणे ॥ कीदृशं कृष्णचंद्रं नी-लांबरं च ॥ ताराणां शुद्धमौक्तिकानां ओधेन समूहेनां॑चितं ॥

पक्षे नक्षत्रदेवेनां॑चितं ॥ स्त्रग्धरा वृत्तं ॥ ५५ ॥

जयशब्दैर्ननु मनुजैस्तस्यगुणैस्तुंदिलं कृतं खं तत् ॥ वयमपि कुर्मइतीव द्राघ्वायानि प्रचक्रुरुच्छब्दम् ॥ ५६ ॥

जयशब्दैरिति ॥ नन्विति विस्मये ॥ यद्यस्मान्मनुजैः कर्तृजिः ज-यशब्दैः कृत्वा खं आकाशं तस्य आकाशस्य गुणैः शब्दरूपै-स्तुंदिलं पुष्टं परिपूर्णमिति यावत् ॥ एवंविधं कृतं तत्स्माद्यम-पि खं तद्वृणैः पूर्णं कुर्म इति विचार्येव वायानि भेर्यादीनि द्राक् शीघ्रं उच्छब्दं उल्लृष्टं उच्चतरं वा शब्दं प्रचक्रुः ॥ ५६ ॥

अथ ॥ अंदुकाबंधनं पित्रोर्भैत्तुं बुद्धिं चकार सः ॥

संसारवागुरां पूर्वं मोचयित्वा रिषोः प्रभुः ॥ ५७ ॥

अथेति ॥ अथ कंसादिहननाऽनंतरं ॥ अंदुकेति ॥ स प्रभुः श्री-कृष्णः पित्रोः वसुदेवदेवक्योः अंदुकाबंधनं अंदूरेवां॑दुका निग-डस्तया बंधनं ॥ अंदूः खियां स्यान्निगडे प्रभेदे भूषणस्य चेति-मेदिनी ॥ केणइति ज्वर्षः ॥ यद्वा अंदुकेन आबंधनं ॥ अंदुको निगडोऽस्त्री स्यादित्यमरः ॥ तद्वेत्तुं बुद्धिं चकार ॥ किंकृत्वा ॥ पूर्वं प्रथमं रिषोः कंसस्य संसारवागुरां संसाराख्यां वागुरां मृगवंधिनीं मोचयित्वा ॥ एतेन पित्रोर्बंधमोचनस्य शत्रुवंधनाऽपेक्षयां॑तरंग-त्वेऽपि तद्विपर्ययकरणात् शत्रुभावेनाऽनिशं मामेव चितयन् शत्रु-रपि मया मोचितः किमुवक्तव्यमनन्यभावेन प्रेमपूर्वकं मामनु-स्मरतः पुरुषान्मोचयामीतीति सूचितं ॥ ५७ ॥

ग० ॥ तदनंतरमनेकभ्योऽपि स्वाऽनुशये ऽजस्ममेक

तां निर्वहृद्योऽणककुणपाशनेभ्यः पंचताप्रदानेन
तत्कुणपसमग्रपरिग्रहेक्षणेषु तत्क्षणमस्तार्दतां सं
विधाय स्वयमप्यभिमरपितृदर्शनाऽल्हादहेतुकां
द्विविधां तामेवोद्धन् स्वयं प्रेमश्टंखलापरिगृहीतः
श्टंखलानिर्वद्योः पित्रोः कारागृहे अमंदमंदाक्षमं
दाक्षः क्षिप्रमक्षिगोचरतां सवलः स समभजत ॥
॥ ३५ ॥

तदनंतरमिति ॥ तदनंतरं पितृमोचनबुद्धिकरणानंतरं स्वयं ॥ प्रेमे-
ति ॥ प्रेमैव श्टंखला तया परिगृहीतः ॥ अमंदेति ॥ अमंदमनत्यं
यन्मंदाक्षं एतावत्यर्थं पितृक्षेत्रोपेक्षाप्रयुक्ता लज्जा तेन मंदे पू-
र्णाऽबलोकनाऽपदुनी अक्षिणी लोचने यस्यैवंविधः ॥ मूढाऽल्पा-
अपदुनिर्जाग्या मंदाः स्युरित्यमरः ॥ सबलो बलरामसहितः सः
श्रीकृष्णः कारागृहे वंधनाऽल्ये श्टंखलानिर्वद्योः पित्रोरक्षिगो-
चरतां दृष्टिविषयत्वं क्षिप्रं समभजत प्राप्तवान् ॥ किं कुर्वन् ॥
अनेकेभ्योऽपि स्वानुशये अत्र स्वशब्देन कृष्णः स्वस्य यो ऽनुश-
यो दीर्घद्वेषस्तस्मिन्विषये ॥ अथाऽनुशयो दीर्घद्वेषाऽनुतापयो-
रित्यमरः ॥ अजस्रं निरंतरं एकतां एकत्वं निर्वहृद्यो धारयद्य
इति विरोधाऽभासः ॥ परिहारस्तु एकत्वं मुख्यत्वं ॥ एके मुख्या-
अन्यकेवला इत्यमरः ॥ अणककुणपाशनेभ्यः अणकाः कुत्सिता
ये कुणपाशना दैत्यास्तेभ्यः ॥ कुपूयकुत्सिताऽवद्यरवेटग्स्थाणिकाः
समा इत्यमरः ॥ पापाणके कुत्सितैरिति समासः ॥ पंचताप्रदानेन
मरणप्रदानेन हेतुना ॥ स्यात्पंचता कालधर्म इत्यमरः ॥ एकत्वं धा-

रयद्यः पंचताप्रदानेन चित्रमणि बोधितं ॥ तदिति ॥ तेषां दैत्यानां
ये कुणपाः शवभूतानि शरीराणि समग्राणां परियहाणां प-
लीनामीक्षणानि नयनानि च तेषु ॥ कुणपः शवमस्त्रियां ॥ प-
लीपरिजनाऽदानमूलशापाः परियहा इति चाऽमरः ॥ तत्क्षणं-
तस्मिन्नेव क्षणे ॥ अस्त्राऽद्रतां असैरुद्धिरश्रुभिश्वाऽद्रतां ॥ तच्छरी-
रेषु रुधिराऽद्रतां तत्पलीनयनेषुबाष्याऽद्रतां चेत्यर्थः ॥ संविधा-
य कृत्वा स्वयमपि ॥ अभिमरेति ॥ अभिमरो युद्धं ॥ भवेदभिमरो युद्धे
इति भेदिनी ॥ पितृदर्शनप्रयुक्त आल्हादश्च तौ हेतु यस्यास्तां द्वि-
विधां युद्धहेतुकरुद्धिरपितृदर्शनाल्हादप्रयुक्ताऽनंदाऽश्रुरूपप्रका-
रद्वयोपेतां तामेवाऽस्त्राऽद्रतामेव उद्धन् धारयन् सन् ॥ अस्त्रः
कोणे कचे पुंसि क्षीबमश्रुणि शोणिते इति भेदिनीकोशात् ॥ ३५ ॥

प० ॥ प्राप्तं समाप्य कंसं कृष्णं मत्वा अतिभीतितस्तू-
र्णी ॥ तत्पितरावुद्दिजत्वा दूरगतं समभवत्तदा दुःख
म् ॥ ५८ ॥

प्राप्तमिति ॥ तदा कृष्णाऽगमनसमये दुःखं कर्तुं प्रकृतत्वादेवकी-
वसुदेवसंबंधि तत्पितरौ तस्य श्रीकृष्णस्य पितरौ देवकीवसुदेवौ
उद्दिजत्वा त्यक्ता तूर्णं दूरगतं समभवत् ॥ कृष्णदर्शनसमयएव त-
योरखिलं दुःखं शांतमभूदित्यर्थः ॥ अत्र हेतुमुत्येक्षते ॥ कृष्णं कं-
सं समाप्य हत्वा प्राप्तं मत्वा विज्ञाय अतिभीतित इवेति गम्यो-
त्येक्षा ॥ स्वपितृक्षेत्रप्रदस्य कंसस्येव तत्प्रयुक्तस्य ममाऽपि हनन-
मयं कुर्यादित्यत्यन्तभयेनेवेत्यर्थः ॥ ५८ ॥

दुःखंसंभवं किल दूरस्यं वीक्ष्य श्टंखला शीघ्रम् ॥

तद्विप्रयोगभीत्या ससर्प हित्वा पदं तयोस्तु तदा
॥ ५९ ॥

निजेति ॥ तदा दुःखनिर्गमनाऽवसरे शृंखला तु निगडस्तु शीघ्रं
तयोः पदं चरणं हित्वा ससर्प दूरं गतवर्ती मुक्ताऽभूदित्यर्थः ॥ उ-
त्तेक्षते ॥ स्वसंभवं अत्र स्वपदेन शृंखला ॥ दुःखं दूरस्यं वीक्ष्य
तद्विप्रयोगभीत्या किल तद्वियोगभयेनेवेति ॥ ५९ ॥

ग० ॥ तदवसरेऽतिदुःखेधनाऽनुसंधानजटालक
रालतद्वियोगाऽनलसंतप्ताऽशयौ पितरौ देवकी
वसुदेवौ शशिघनवपुषौ विनयादिगुणकूलंकषौ
तनयौ वलकृष्णौ गाढं परिरभ्य तस्य खलस्य भ
यमिव वाष्पघनरसं मुंचंतौ तदंगसंगतिमिव
शीततामाल्हादेन समं प्रापतुः ॥ ३६ ॥

तदवसरेऽतिदा ॥ तदवसरे कृष्णाऽगमनाऽवसरे देवकीवसुदेवौ पितरौ
कर्तृभूतौ वलकृष्णौ तनयौ कर्मभूतौ गाढं परिरभ्याऽर्लिङ्ग्य खलस्य
तस्य कंसस्य भयमिव कंसभयं यथा परित्यक्तवंतौ तथेत्यर्थः ॥ वा-
ष्पघनरसं अश्रुजलं ॥ वाष्पमूर्धमाऽश्रु इति जलपर्यायेषु मेघपुष्पं
घनरसइति चामरः ॥ मुंचंतौ संतौ तदंगसंगतिमिव ॥ आर्लिगनेन
पुष्पयोरंगसंगं यथा प्राप्तवंतौ तथेत्यर्थः ॥ आल्हादेन समं सह
शीततां कंसकृतवंधनजन्यतापनिवर्त्ति प्रापतुः ॥ कीदृशौ पितरौ ॥
अतीति ॥ अति अत्यंतं यानि दुःखानि तान्येवेधनानि तेषाम

नुसंधानं मेलनमित्यर्थः ॥ तेन जटालो जटावान् प्रदीपदित्यर्थः ॥
अवएव करालः कूरो यस्तयोः पुत्रयोर्वियोग एवाऽनलोऽग्निस्ते-
न सम्यक् तसौ आशयावंतःकरणे ययोस्तौ ॥ कीदृशौतनयौ ॥
शशीति ॥ शशी चंद्रः धनो मेघस्तद्वपुषी ययोस्तौ ॥ गौरनी-
लवर्णशरीरावित्यर्थः ॥ एतेन तयोः सहजतापनिवर्तकत्वं सूचि-
तं ॥ चंद्रमेघयोश्च यथाक्रममाल्हादैत्यहेतुत्वं सुप्रसिद्धं ॥ तथा ॥
विनयादीति ॥ विनयादिगुणैः कूलंकषौ पूर्णावित्यर्थः ॥ ३६ ॥

ततोऽतिदुष्करकर्मकर्त्रै निजकन्याभर्त्रै दातुं तद-
वसरे कर्मानुरूपं पारितोषिकमलब्ध्येव न्हिया सं
कुचितकरे तद्वहणायेव सरागे पश्चिमरत्नाकरे भ
गवति वसुमति निमज्जति सति ॥ ३७ ॥

अथ सूर्यास्तमयमुखेक्षापूर्वकं वर्णयति ॥ ततद्विति ॥ ततः कंसा-
दिहननायनंतरं ॥ अतीति ॥ अति अत्यंतं दुष्करं यत्कर्म कंसह-
ननादिरूपं तस्य कर्त्रै ॥ निजेति ॥ निजकन्याया यमुनाया भ-
र्त्रै श्रीकृष्णाय तदवसरे पारितोषिकदानाऽवसरे सरागे जामातृ-
प्रेमवति वस्तुतो रक्तवर्णे तत्रापि वसुमति द्रव्यवति वस्तुतः कि-
रणवति तत्राऽपि भगवति ऐश्वर्यादिष्टिधभगशालिन्यपि दातुं क-
र्मानुरूपं पारितोषिकमलब्ध्येव न्हिया संकुचितकरे संकुचितो
जातसंकोचः करो यस्यैवंविधे सूर्ये तद्वहणाय अन्यतः पारि-
तोषिकपर्याप्तरत्नादिवसुसंपादनायेव पश्चिमरत्नाकरे निमज्जति
सति ॥ अस्तमयवेलायां सूर्यस्य रक्तवर्णत्वं संकुचितकिरणत्वं
चाऽनुभवसिद्धं ॥ दातरि द्रव्यव्ययवशाद्वातुं संकोचं कुर्वति सति

एतस्य हस्तः संकुचित इति लोका वदन्ति ॥ सतीतिसप्तम्या उत्तर-
श्लोकेनाऽन्वयः ॥ ३७ ॥

प० ॥ अतिनिद्रया गृहीतोऽरातिस्ते कंस इत्यमुं-
रात्रौ ॥ निद्राऽगात्तं सबलं कथयितुमिव कर्णं
भाक्सुनेत्राऽज्ञे ॥ ६० ॥

अथ बलरूप्यो रात्रौ निद्रासेवनमुखेक्षापूर्वकं वर्णयति ॥ अ-
तीति ॥ रात्रौ निद्रा सबलं बलरामसहितं तं कंसहंतुत्वेन प्रसिद्धं
अमुं श्रीकृष्णं प्रति इति पूर्वोक्तप्रकारेण कथयितुमिवेत्युखेक्षा ॥
कर्णेति ॥ कर्णो भजतः ते तथाविधे सुनेत्रे एवाऽज्ञे कमले कर्म-
भूते अर्थात् श्रीकृष्णस्य अगात् प्राप्तवती ॥ इति कि ॥ ते अरा-
तिः कंसः अतिनिद्रया दीर्घनिद्रया मृत्युनेति यावत् गृहीत इति ॥
कर्णभाक्सुनेत्राऽज्ञे इत्यनेन निभृतमेताऽमृत्युत्तकथने कर्णसान्नि-
धं सूचितं ॥ रात्रेश्व निर्जनसमयत्वाद्गुप्तवृत्तांतकथनयोग्यका-
लत्वं स्फुटं ॥ सजातीयस्य वृत्तांतः सजातीयेनैव सम्यग्ज्ञायत-
इत्यतिनिद्रावृत्तांतकथनं निद्राकर्तृकमिहोत्येक्षितं ॥ ६० ॥

ग० ॥ ततः क्रमेणोग्रसेनस्य दुर्भाग्यतायामिव
शर्वर्यो क्षीणतामुपगतायां सत्यां सेंदिरेव वद-
नाऽमृतसरोनयनेदीवरसदना निद्रा यदुनंदनेन
दत्तं पारितोषिकमादाय कंसातिनिद्रायै दातुमि-
व पक्षमकपाटमुद्घात्य सत्वरं निःससार ॥ ३८ ॥

अथ प्रातजग्नितिमुखेक्षापूर्वकं वर्णयति ॥ ततइतिगदेन ॥ ततः
पर्याप्तकालस्थित्यनंतरं इंदिरेव लक्ष्मीरिव ॥ लक्ष्मीर्यथा सरःसं-

बंधीदीवरवासिनी तथेत्यर्थः ॥ लक्ष्मीसाहृश्यप्रतिपादनेन निद्राया-
अपि तद्वत्परमसुखदत्तादिकं बोधितं ॥ वदनेति ॥ वदनमेव श्रीकृ-
ष्णमुखमेवाऽमृतसरस्तसंबंधिनयनमवेदीवरं तत्सदनं निवासस्था-
नं यस्यास्तथाविधा ॥ अत्रेदीवरशब्दः साधारणकमलवाची
बोध्यः ॥ निद्राया नयनाऽधिकरणत्वं च लोकप्रसिद्धमेव ॥ सा
निद्रा पक्षमकपाट उद्घात्य सत्वरं निःससार निर्गतवती ॥ कदेत्या-
कांक्षायामाह ॥ क्रमेणेति ॥ क्रमेण उपसेनस्य दुर्भाग्यतायामि-
व ॥ उपसेनस्य कंसपितुर्दौर्भाग्यं यथा क्रमेणक्षीणमभूत्येत्य-
र्थः ॥ शर्वर्यो रात्र्यां क्षीणतामुपगतायां प्राप्तायां सत्यां ॥ सूर्यो-
दयवेलायां रूप्यो जागरितोऽभूदित्यर्थः ॥ पक्षमकपाटोद्घाटनपुरः
सरं सत्वरं निद्राया गमने प्रयोजनमुखेक्षते ॥ यदुनंदनेनेत्यादि ॥
यदूनंदयति कंसवधेन संतोषयतीति यदुनंदनः श्रीकृष्णस्तेन द-
त्तं पारितोषिकं कंसहनने साहाय्यकरणप्रयुक्तसंतोषहेतुकं देयं
आदाय गृहीत्वा कंसाऽतिनिद्रायै दातुमिव ॥ ३९ ॥

प० ॥ रागात्युवं वसुमतीं वसुमत्यथ स्वैः सम्य
करैः सुखकरैः परिरंभमाणे ॥ छाया तदा परिस
सर्प यतोऽहिया सा दूरं रुषा तदतियुक्ततमं स
पत्नी ॥ ६१ ॥

अथ सूर्योदयं वर्णयति ॥ रागादिति ॥ अथ स्वयं वसुमति सूर्ये
सुखकरैः स्वैः करैः किरणैः श्लेषेण हस्तैः वसुमतीं स्वानुरूपां
पृथ्वीं रागात्मेहात् सम्यक् परिरंभमाणे आलिंगति सति ॥ उद-
यकालिकरक्तवर्णीविशिष्टैः स्वैः करैः संपूर्णा पृथ्वीं व्यामुवति स-

तीत्यर्थः ॥ तदा व्यापनसमयएव छाया वक्षादिसंबंधिनी श्लेषण तत्पत्री ज्हीया स्वस्याऽनुरूपत्वप्रयुक्तया लज्जया रुषा च स्वस- मक्षमन्याऽलिंगनप्रयुक्तरोषेण च दूरं अपसर्प गतवती ॥ ध्रुव- मित्युत्पेक्षायां ॥ प्रातःकाले हि छाया दूरं गच्छतीति प्रसिद्धं ॥ तेजोवशादनातपोऽपि सूर्यतो दूरे तिष्ठतीतिच ॥ तत् दूरापसरणं यतः सा छाया वसुमत्याः सपत्नी अतोऽतियुक्ततमं अस्ति ॥ व- संततिलका वर्त्त ॥ ६१ ॥

ग० ॥ तत्समये स तत्समयोचिताऽचरणमच्चिर माचर्य भृशाऽल्हादचयपरिचितचित्तः सुरुचिरर लाऽकल्पकौशेयादिविरचितद्विगुणशोभः शशि कुलेभः स्वाऽनुगगणैः परिवार्यमाणः सपरिवारः पौरजनैः सप्रेमाऽभिनन्दयमानो नन्द्यावर्तमभिविश्योग्रसेनादिभिः सबहुमानमंचितः संचितंत द्वाग्योदयमिव ज्योतिर्विदामग्रगं गर्गं चारैः समाव्हाययामास ॥ ३९ ॥

तत्समयइति ॥ शशिकुलेभश्वंद्रवंशश्रेष्ठः ॥ उत्तरपदभूत इभशब्दः श्रेष्ठपर्यायः ॥ स्युरुत्तरपदे त्वमी ॥ सिंहशार्दूलनागायाः पुंसि श्रेष्ठार्थवाचका इत्यमरात् ॥ सः श्रीकृष्णः अचिरं शीघ्रं तत्समये प्रातःकाले तत्समयोचिताऽचरणं स्मानादिकं आचर्य कृत्वा नं- द्यावर्तं एतन्नामकं राजगृहमभिविश्य प्रविश्य संचितं संगृहीतं तद्वाग्योदयमिव तस्य उयसेनस्य भाग्योदयमिवेत्युत्पेक्षा ॥ ज्यो- तिर्विदामग्रगं गर्गं चारैः समाव्हाययामास आकारितवान् ॥ की-

द्वेशः ॥ भृशेति ॥ भृशमत्यंतं य आल्हादचयस्तेन परिचितं चित्तं यस्य सः आनंदयुक्तइत्यर्थः ॥ तथा ॥ सुरुचिरेति ॥ सुतरां रुचि- रा ये रत्नाऽकल्पा रत्नभूषणानि कौशेयादीनि च तैर्विरचिता द्विगुणा द्वैगुण्यरूपाऽनिशयवती शोभा येन स तथाविधः ॥ रत्न- भूषणकौशेयादिभिरलंकृतइत्यर्थः ॥ तथा ॥ स्वानुगगणैर्गोपादि- भिः परिवार्यमाणः ॥ तथा ॥ सपरिवारः दासादियुक्तः ॥ तथा ॥ पौरजनैः सप्रेम अभिनन्दयमानः ॥ तथा ॥ उयसेनादिभिः सबहु- मानमंचितः सल्लृतः ॥ ३९ ॥

प० ॥ कविता तत्र गुरुत्वं गुरुता तत्राऽस्ति सा ऽतिदुष्प्रापा ॥ तदपि सत्तद्ययुक्तो गर्गोऽगात्स वर्वद्विष्णिभिर्विद्यः ॥ ६२ ॥

कवितेति ॥ यद्यपि यत्र कविता कवित्वं तत्र गुरुत्वमतिदुष्प्राप- मिति लिंगव्यत्ययेनाऽन्वयः ॥ यत्र गुरुता तत्र सा कविता ऽतिदु- ष्प्रापा अस्ति ॥ कवितागुरुत्वयोः समानाधिकरण्यमतिदुर्लभमि- त्यर्थः ॥ वृहस्पतित्वशुक्रत्वयोः समानाधिकरण्यमिवेति व्यंग्यं ॥ गुरु गीष्यतिपित्राद्यौ ॥ उशनाभार्गवःकविः ॥ संख्यावान्पंडितःक- विरितिचामरः ॥ तदपि तथापि तद्ययुक्तः कवित्वगुरुत्वाभ्यां युक्तः ॥ एतेन महामहिमत्वं सूचितं ॥ एवंविधः स गर्गः अगात् ॥ कीदृ- शो गर्गः ॥ सर्वेर्वद्विष्णिभिर्यादिवैर्विद्यः ॥ ६२ ॥

दृष्ट्वा भास्वद्वासुरभूसुरमेतं सभासुराः शीघ्रं ॥ उत्तरच्छूरवियोगाद्वररत्नात्तकराः सभांऽगणतः ॥ ६३ ॥

द्विष्टेति ॥ सभासुराः सभायां सुराः तेजस्तिवादिनादेवसदृशाः ॥
यद्वा जासुरैर्मण्यादिभिरलंकारैर्वा सहिताः सभासदः एतं समी-
पवर्तिनं ॥ जास्त्वादिति ॥ जास्त्वान् सूर्यस्तद्वासुरस्तेजस्वी एवंवि-
धो यो भूसुरो ब्राह्मणो गर्गस्तं दृष्ट्वा सभांगणतः सभांगणात् शी-
घमुत्तस्थुः ॥ रवियोगात् सूर्यसंबंधात् वररत्नात् उत्तमाद्रत्नात् त-
त्करा इवेति लुप्तोपमा ॥ जासुरत्वेनोत्थितत्वेनच साधम्यं ॥ अथ-
वा ॥ रवियोगात् सूर्यसंबंधात् हेतुभूतात् वररत्नात् सभासंबंधिश्चे-
ष्ट्ररत्वेभ्यः ॥ जात्यैकत्वादेकत्वं ॥ तत्करास्तेषां वररत्नानां कराः
किरणाश्च उत्तरुः ॥ एतेनसभाया रत्नमयत्वं बोधितं ॥ ६३ ॥

ग० ॥ तदानीं यदुवरैः सविनयं विधिवल्कुतस
भाजनः सभाजनं कृष्णेन सत्त्वणं कृताऽभिषेका
ऽध्येषणोऽतिधिषणो धिषणोपमः सुनिपुणं तत्क्ष-
णमेवं स समाच्चक्षे ॥ ४० ॥

तदानीमिति ॥ सर्गः तत्क्षणं श्रीकृष्ण प्रार्थनाक्षणे सुनिपुणं य-
था स्यात्तथा सभाजनं सभास्थलोकं प्रति एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण
समाच्चक्षे कथितवान् ॥ कीदृशः सः ॥ तदानीमागमनवेलाया-
मेव यदुवरैः सविनयं यथा तथा विधिवद्यथाशास्त्रं कृतसभाज-
नः कृतसत्कारः ॥ तथा ॥ कृष्णेन सत्त्वणं साऽभिलाषं यथा तथा ॥
कृतेति ॥ कृता अभिषेकविषये उपसेनराज्याऽभिषेकविषये अ-
ध्येषणा प्रार्थनापूर्वकं विनियोजनं यस्य सः ॥ सनिस्त्वाध्येषणे-
त्यमरः ॥ अध्येषणा गुर्वादैः प्रार्थनया कच्चिदर्थे नियोजनमिति
तद्वार्यातारः ॥ पुनः कीदृशः ॥ अति अतिशयिता धिषणा बु-

द्विर्यस्य सः ॥ तथा ॥ धिषणो बृहस्पतिः स उपमा उपमानं
यस्य स तथाविधः ॥ बुद्धिर्मनीषाधिषणा ॥ गीष्यतिर्धिषणो गु-
रुरिति चामरः ॥ ४० ॥

प० ॥ गंधोदैः सिन्कमार्ग कुरुत पुरवरं चित्रव-
र्णधर्वजानां चैलैस्तापाऽपनोदं विशदसुशिखरैः
सौधवर्गस्य रम्यम् ॥ दध्यादर्शोदकुंभैः शुभफ-
लजनकैस्तोरणैर्व्यपर्णद्वारप्रांतान् मनोज्ञान् व
सनमणिगणैर्विघ्रहान् पौरवर्गाः ॥ ६४ ॥

तदाह ॥ गंधोदैरिति ॥ हे सभ्याः यूयमिति शेषः सौधवर्गस्य ॥
विशदेति ॥ विशदानि निर्मलानि यानि सुषु शिखराणि तैः रम्यं
पुरवरं गंधोदैः चंदनादिमिश्रैर्जलैः सिन्कमार्ग कुरुत ॥ अत्रोदक-
पर्याय उद शब्दः ॥ चित्रवर्णधर्वजानां चैलैर्वस्तापापनोदं कु-
रुतेत्यत्रापि संबध्यते ॥ एवमेवोत्तरत्र ॥ सर्वत्राऽरोपितध्वजवस्त्रच्छा-
ययाऽतपवाधां निवारयतेति भावः ॥ शुभफलजनकैर्दध्यादर्शो-
दकुंभैः नव्यानि पर्णानि येष्वेवंविधैस्तोरणैश्च कृत्वा द्वारप्रांतान्
मनोज्ञान् कुरुत ॥ मंगलेष्वेवंविध आचारो लोकप्रसिद्धः ॥ हे
पौरवर्गाः यूयं वसनमणिगणैर्विघ्रहान् देहान् ॥ मनोज्ञपदमत्रापि
संबध्यते ॥ मनोज्ञान् रम्यान् कुरुत ॥ स्मर्गदरावत्तं ॥ ६४ ॥

ग० ॥ अथाऽनवस्करभास्करप्रभाभरतिरस्करण
निपुणः समग्रज्योतिर्विद्वर्गाऽग्रगण्यः स गर्गः
स्वाज्ञसशुभंयुमुहूर्तप्रभावेण वसुंधरायामिव म
धुपुर्यामपि मंगलगर्भायां सत्यां पौरप्रकरमुख

प्रस्तृतजयशब्दप्रसरेण दिक्षु निखिलास्वंतर्वर्ती
षु सतीषु त्वयवायसंपद्यमानाऽनवद्यध्वनिभिः सुप
र्वं सरण्यां गर्भिण्यां सत्यां शीतलिमसौरभभरगुरु
दरतया मंदं मंदमनिलश्रेण्यामपि संचरंत्यां सत्यां
यावद्वजिनवजनिराकरणचणतीर्थसार्थसलिलमे
लनाऽतिपवित्रखचितविविधरत्नकिरणधोरणीवं
धुरकलधौतकलशनिभृतचतुरण्वविमलवारिभिः
साक्षान्मार्तडमंडलाऽधिष्ठितं क्षात्रप्रभावमिव
व्यासाऽत्रिच्यवनाऽसितांगिरोदेवलाऽर्थिषेणना
रदपिप्पलादप्रभृतिभिरद्वा तपस्सारैरिवैभिस्तप
स्सारैः सहाऽतिविशदमणिवृद्ध्यपुटितशातकौं
भनिर्मितसिंहासनोपविष्टं तमुग्रसेनं सार्वभौमं
परिपश्यति परिचारकसामंतचक्रे यथाविध्यभ्य
षिंचत् ॥ ४९ ॥

अथेति ॥ अथाऽनंतरं स प्रसिद्धो गर्गः अद्वा साक्षात् तपस्सारैः
तपसः सारैरवेत्युपेक्षा ॥ तपःसारैस्तपएव सारो बलं येषां ते
तपःसारास्तथाविधैरेभिः प्रसिद्धैः ॥ व्यासेत्यादि ॥ व्यासादयः
पिप्पलादांताः सर्वे क्रष्णस्तत्प्रभृतिभिः सह ॥ यावदिति ॥ याव-
त् संपूर्णो यो द्वजिनवजः पापसंघस्तस्य निराकरणेन वित्तः प्र-

स्वातो यस्तीर्थसार्थस्तीर्थसंघस्तसंबंधि यत्सलिलमुदकं तस्य मे-
लनेनाऽतिपवित्राणि यानि खचितानां विविधरत्नानां किरणधो-
रण्या किरणपरंपरया बंधुरा रम्या ये कलधौतकलशाः स्वर्ण-
कुंभास्तेषु नितरां जृतानि धृतानि यानि चतुरण्वसंबंधीनि विम-
लानि वारीणि जलानि तैः कृत्वा ॥ अतिविशदेति ॥ अतिविश-
दमतिनिर्मलं यन्मणिवृद्धं मणिसमूहस्तेन स्थपुटितं व्यासं खचि-
तमिति यावत् ॥ एवंविधं यच्छातकौंभेन सुवर्णेन निर्मितं च यत्
सिंहासनं तस्मिन्नुपविष्टं स्थितं ॥ शातकुंभं शातकौंभमितिद्विरूपः ॥
तं सार्वभौमं सर्वभूमेरीश्वरस्तत्रविदितो वा सार्वभौमः एवंविधं
उपसेनं कंसस्य पित्रं यथाविधि यथाशास्त्रं अभ्यंषिचत् ॥ सिंहास
नोपविष्टोयसेनविषये उत्तेक्ष्णते ॥ साक्षादिति ॥ मार्तडमंडले सूर्यमंड-
ले अधिष्ठितं स्थितं साक्षान्मूर्तिमत्तया प्रत्यक्षं क्षात्रप्रभावमिव ॥
एतेन सिंहासनस्य तेजोविशिष्टत्वं राजोऽत्युत्कटप्रभावशालित्वं च
बोत्थ्यते ॥ कीटशो गर्गः ॥ अनवस्करेति ॥ अनवस्करा निर्मला-
या भास्करस्य प्रभा तस्या भरोऽतिशयस्तस्य तिरस्करणे निपुणः ॥
सूर्याऽधिकतेजःशालीत्यर्थः ॥ निर्णिकं शोधितं मृष्टं निःशोध्य-
मनवस्करमिति विशेष्यनिभ्रेष्वमरः ॥ तथा ॥ समयेति ॥ समयाः
संपूर्णा ये ज्योतिर्विद्स्तेषां यो वर्गस्तस्मिन्नयगण्यः श्रेष्ठः ॥ क-
स्मिन्सति ॥ स्वाज्ञमेति ॥ स्वेन गर्गेण आज्ञामः शुभंयुः शुभान्वितो यो
मुहूर्तस्तस्य प्रभावेण वसुंधरायामिव पृथिव्यामिव मधुपुर्यामिषि
मंगलगर्भायां सत्यां ॥ मंगलं गर्भेयस्यास्तस्यां ॥ पृथ्वीपक्षे मंगलो
भौमो गर्भे यस्यास्तस्यां ॥ तथा ॥ निखिलासु दिक्षु ॥ पौरेति ॥
पुरजनसंघमुखनिःस्तृतजयधोषेण अंतर्वर्तीषु सगर्भासु परिपूर्ण-

स्थिति यावत् ॥ एवंविधासु सतीषु ॥ तथा ॥ सुपर्वणां देवानां
या सरणिर्मार्गस्तस्यां ॥ आकाशे इत्यर्थः ॥ हृद्येति ॥ हृद्यैर्मनोहैर-
वर्द्यैः संपद्यमानाः अनवद्याः अर्थात्सुश्रवा ये ध्वनयस्तैर्गर्भिण्यां
परिपूर्णायामिति यावत् ॥ एवंविधायां सत्यां ॥ तथा ॥ अनिल-
श्रेष्ठ्यां वायुपरंपरायां ॥ शीतलिमेति ॥ शीतलिमा शैत्यं सौरज्ञं सौ-
गंधं तयोर्यो भरो भारस्तेन कृत्वा या गुह्यदरता सगर्भत्वं परिपू-
र्णत्वमितियावत् ॥ तया कृत्वा मंदंमंदं संचरत्यां सत्यां ॥ मंदे शी-
तले सुगंधवति वायौ प्रसरति सतीत्यर्थः ॥ लोके गर्भिणीनां गर्भ-
भाराऽलसतया मंदगमनं प्रसिद्धं ॥ अपि: समुच्चये ॥ तथा ॥ प-
रिचारकेति ॥ परिचारकाः सेवका ये सामंताः मांडलिका रा-
जानस्तेषां चके समूहे परितः सर्वतः पश्यति सति ॥ एतेन सार्वज्ञौ-
मत्वं तस्य दृढीकृतं ॥ ४९ ॥

प० ॥ मुनिवर्यानिथ नत्वा रत्नकिरीटादिकं वृषो
धृत्वा ॥ विधिवत्सर्वं कृत्वा हर्षयुतोऽभूद्गजादिकं
दत्वा ॥ ६५ ॥

मुनिवर्यानिति ॥ अथ अभिषेकाऽनंतरं ॥ शेषं सुगमं ॥ अत्र रत्न-
किरीटादिवारणं गजादिदानं च अभिषेकांगतया ज्ञेयं ॥ ६५ ॥

तदानीं ॥ प० ॥ स्निग्धसरागसुपौरेक्षणसंपर्कात्सरा-
गद्व तत्र ॥ घुस्तणाऽगुरुपंकांगो वरासनस्थो
रराज राजवरः ॥ ६६ ॥

तदानीमिति ॥ अभिषेकाऽनंतरसमये ॥ स्निग्धेति ॥ तत्र सभा-
यां वरासनस्थो राजवरो राजश्रेष्ठ उपसेनः ॥ घुस्तणेति ॥ घुस्तणं

काश्मीरजन्म तेन मिश्रितो योऽगुरुपंकः सः अंगे यस्यैवंभूतः ॥
अगुरुकुंकमपंकांगरागलिमांग इत्यर्थः ॥ अतएव सरागः रागो-
ऽनुरागो लौहित्यं च तत्सहितो रराज शुशुभे ॥ सरागत्वे हेतुमुत्ये-
क्षते ॥ स्निग्धेति ॥ स्निग्धानि क्रौर्यरहितानि अथच अहृक्षाणि
सरागाणि सप्रेमाणि अथच रक्तमविशिष्टानि सुपौराणामीक्ष-
णानि नयनानि तेषां संपर्कादिव ॥ स्निग्धत्वरक्तत्वविशिष्टांग-
रागयुक्तो राजा स्निग्धसरागपौरजननयनसंसर्गादिव तथाविधो
ज्ञातीत्यर्थः ॥ ६६ ॥

ग० ॥ तदानीमस्य विधृतभूषणाऽनर्थविविधर-
त्वाऽविरलतरलप्रभाविमलसलिलमध्यवर्तिवदन
कमलं संसेवितुमागताभ्यां हंसाभ्यामिव चाम
राभ्यां परिचितप्रांतभागस्याऽस्मल्कुलतिलकोऽ-
यं कृतराज्यतिलकोऽभूदित्यानंदाऽदितेनोऽनुनिच
यपरिश्रितेन भगवता चंद्रेणोव मुक्तादामाऽवलं
वितधवलाऽतपत्रेण कृतच्छायस्य नानादेशनरे
शनिदेशाऽगताऽनेकोपायननिचयव्याप्ताऽग्रभू-
भागस्य वाणिनीजनसुसंगीतिनिपुणश्रवणजा-
तशर्माऽतिरेकाऽर्द्धमुकुलितनयननलिनस्य मणि
प्रचुरचामीकरमुष्टिरूपाणकलितकरांचलस्य मं-
दस्मितच्छलेन ल्वदेशादुत्कूलितस्य भगवद्यशसः
प्रसारमिव कुर्वतः कांतस्य मेदिनीकांतस्य पुरः

प्रदेशे नव्याऽनेकविरुद्धकाव्यमुखरमुखा बहुपा
रितोषिकलिप्सवः सूतबंदिमागधाः सहर्षमेवं सं
जगदुः ॥ ४२ ॥

अथाऽभिषेकाऽनंतरं सिहासनाऽधिष्ठितस्य राजश्लत्रचामरादि-
राजचिन्हविशिष्टस्य सूतमागधादिभिः कृतां सुर्ति वर्णयितुमुप-
क्रमते ॥ तदानीमिति ॥ अस्य गर्णणाऽभिषिक्तस्य सिहाऽसनाऽ-
धिष्ठितस्य कांतस्य मनोरमस्य मेदिनीकांतस्य भूपतेरुपसेनस्य
पुरःप्रदेशे अग्रभागे तदानीं ॥ नव्येति ॥ नव्यानि नूतनरचितानि
अनेकविरुद्धघटितानि यानि काव्यानि तैर्मुखराणि वाचालानि
मुखानि येषां ते तथाविधाः ॥ बहुपारितोषिकलिप्सवः सूतबंदि-
मागधाः सहर्ष एवं वक्ष्यमाणं संजगदुः ॥ कीदृशस्य मेदिनी-
कांतस्य ॥ विधृतेत्यादि ॥ विधृतानि यानि भूषणानि तत्संबंधी-
न्यनर्थाण्यमूल्यानि यानि विविधान्यनेकजातीयानि रत्नानि ते-
षामविरला घना तरला तारल्यविशिष्टा या प्रभा सैव विमलं
निर्मलं सलिलं तस्य मध्ये वर्तते तत्तथाविधं यद्वदनमेव कमल-
मर्थद्राज्ञसत्कर्मभूतं सम्यक् सेवितुं आगताभ्यां हंसाभ्यामित्रे-
त्युत्तेक्ष्णा ॥ चामराभ्यां परिचितः सेवितः प्रांतभागो यस्य तथा-
विधस्य ॥ धृतमणिगणाऽभरणस्य सुवदनस्योभयोः पार्श्वयोरुद्धू-
तचामरस्येत्यर्थः ॥ तथा ॥ अस्मदित्यादि ॥ अस्माकं यत्कुलं त-
स्य तिलकइव अलंकारभूतइत्यर्थः ॥ एवंविधोऽयं राजा उथ-
सेनः कृतो राज्यसूचकस्तिलको यस्यैवंविधोऽभूदिति हेतोर्य आ-
नंदस्तेन अंदितेन बद्धेन युक्तेनेति यावत् तथा उद्दुनिचयेन न-

क्षत्रगणेन परितः श्रितेन ॥ नक्षत्रगणाऽभिप्रायेण बहुत्वविवक्ष-
णादस्मत्कुलेत्यत्र मादेशाऽभावः ॥ भगवता ऐश्वर्यवता चंद्रेण-
वेत्युत्तेक्ष्णा ॥ मुक्तादाम्ना मौक्तिकमालया अवलंबितं यद्वलाऽऽन-
पत्रं तेन कृतच्छायस्य ॥ कुलकूटस्थस्य स्ववंशेषु च्छायाकरणं लो-
कोक्तिप्रसिद्धं ॥ तथा ॥ नानादेशसंबंधिनो ये नरेशारा-
जानस्तेषां निदेशात्समीपादागतानि यान्यनेकान्युपायनानि उप-
दास्तेषां निचयेन समूहेन व्याप्तोऽप्यभूभागो यस्य तस्य ॥ निदेशः
स्यादुपकंठे शासने परिभाषणे इति हैमः ॥ तथा ॥ वाणिनीति ॥
वाणिनीजनानां नर्तकीजनानां सुषु उत्तमा या संगीतिर्गानं त-
स्या निपुणं यच्छ्रवणं तेन संजातो यः शर्माऽतिरेकः सुखातिश-
यस्तेनाऽर्धमुकुलिते नयननलिने यस्यैवंविधस्य ॥ वाणिन्यौन-
र्तकीदूत्यावित्यमरः ॥ तथा ॥ मणीति ॥ मणिभिः प्रचुरश्वामीकर-
निर्मितः स्वर्णनिर्मितो मुष्टिर्यस्यैवंविधो यः कृपाणः खद्गस्तेन
कलितः करांचलो यस्यैवंविधस्य ॥ तथा ॥ मंदेति ॥ मंदहास-
मिषेण लद्देशादुत्कूलितस्य परिपूरणाऽवशिष्टतया बहिरुच्छलि-
तस्य भगवद्यशसः प्रसारं विस्तारं कुर्वतइव स्थितस्य ॥ ४२ ॥

प० ॥ सुकवेः काव्यमिवते पस्यमस्त्वनिशं नृप ॥
सुवर्णाऽलंकृतिरसैर्हृद्यं परिकराऽन्वितं ॥ ६७ ॥

तदाह ॥ सुकवेरिति ॥ हेनपते पस्यं गृहं ॥ निशांतपस्यसदनभव-
नाऽगरमंदिरमित्यमरः ॥ अनिशं निरंतरं सुकवेः काव्यमिवाऽ-
स्तु ॥ कीदृशं पस्यं काव्यं च ॥ सुवर्णेति ॥ सुवर्णं स्वर्णं अलंकृतयोः
नानाविधरत्नघटिता अलंकाराः रसा दुग्धादयः यद्वा रसविशि-
ष्टाः पदार्थश्च तैर्हृद्यं मनोरमं ॥ पक्षे शोभना मृदुत्वादिगुणवि-

शिष्टा वर्णा अक्षराणि अलंकृतय उपमादयः रसाः श्रृंगारादय-
श्च तैर्त्तद्यं ॥ तथा ॥ परिकराभ्यन्वितं परिकरेण परिवारेणाऽन्वितं युक्तं
यद्वा परिकरः पर्यकः उपलक्षणतया सर्वभोगसाधनानि तैर्युक्तं ॥
परिकरः पर्यकपरिवारयोरित्यमरः ॥ पक्षे परिकरेण परिकराऽभ्य-
लंकारेणाऽन्वितं ॥ अलंकारः परिकरः साऽभिप्राये विशेषणे इ-
ति तल्लक्षणाऽनुरोधेन साऽभिप्रायविशेषणसत्वे तत्सत्वादुपलक्ष-
णविधया व्यंग्येनान्वितं ॥ तेन चोन्नमत्वं बोधितं ॥ एतदर्थमेवाऽ-
लंकृतिपदेनैव संग्रहे इस्य पृथगुपादानं ॥ ६७ ॥

सुप्रतिपत्संद्वद्दे शुचिहस्ते त्वयि सुभाऽन्विते युक्ता ॥
कृष्णां तःकरणे इये इनंताऽभिख्ये इस्ति राजता रा-
जन् ॥ ६८ ॥

सुप्रतीति ॥ अये राजन् त्वयि राजता भूप्रतित्वं श्लेषण चंद्रत्वं च
युक्ता अस्ति ॥ योग्यत्वप्रतिपादकानि साधारणानि विशेषणा-
न्याह ॥ स्मिति ॥ प्रतिपदद्वज्ञाप्तिचेतनाऽन्याहरात् सुषु प्या प्रतिपत्-
ज्ञानं तया संद्वद्दे ज्ञानसंद्वद्दियुक्ते इत्यर्थः ॥ पक्षे शोभना शुक्ल-
पक्षीया या प्रतिपत् तस्यां संद्वद्दे ॥ प्रतिपदमारभ्यैवैकस्याः क-
लाया वर्द्धमानत्वात् ॥ तथा ॥ शुचीति ॥ शुचिः शुद्धो हस्तो
यस्य तस्मिन् ॥ निरंतरं दानोदकक्षालितत्वात् भगवत्सेवात्परत्वा-
च्च ॥ पक्षे शुचयः शुभ्राः हस्ताः साध्यवसानलक्षणया कराः कि-
रणा यस्य तस्मिन् ॥ तथा ॥ सुषु उत्तमा या भा कांतिस्तयाऽ-
न्विते ॥ यद्वा सुषु भा येषां ते सुभाः सामन्तास्तैरन्विते ॥ पक्षे सुषु
भानि नक्षत्राणि तैरन्विते ॥ तथा ॥ कृष्णांतःकरणे कृष्णे अंतःकरणे

यस्य तथाविधे ॥ यद्वा कृष्णएवांतःकरणं यस्यैवंविधे ॥ भगव-
देकतानत्वेन कीटभृंगन्यायेन कृष्णरूपत्वसंभवात् ॥ पक्षे कृष्णं
मलिनं सकलंकमितियावत् ॥ एवंविधमंतःकरणं यस्य तथा-
विधे ॥ अत्रांतःकरणशब्देन मध्यभागो यात्रः ॥ तथा ॥ अनं-
ताऽभिख्ये अनंता अपरिमिता अभिख्या शोभा यस्य तस्मि-
नित्युभयसाधारणं ॥ यद्वा अनंतो भगवानेव अभिख्या शोभा
कारणं यस्य तस्मिन् ॥ अनंतायां पृथ्व्यां अभिख्या यस्य तस्मि-
निति वा राजपक्षे ॥ चंद्रपक्षे अनंते आकाशे अभिख्या यस्य
तथाविधे ॥ अभिख्या नामशोभयोरित्यमरः ॥ ६९ ॥

भूत्याऽहीनगणैः संसेव्ये भूभृत्समाश्रिते नृपते ॥
एकस्मिन् हरिहरता त्वयि दृष्टा वाहिनीपदे वं-
द्ये ॥ ६९ ॥

भूत्येति ॥ हेनृपते एकस्मिन्पि त्वयि हरिहरता हरिहरयोर्भावो
हरिहरता ॥ भावप्रत्ययस्य प्रत्येकं संबंधात् हरित्वं हरत्वं चेत्यर्थः ॥
दृष्टा मयेतिशेषः ॥ एतदेवोभयसाधारणैर्विशेषणैर्द्रव्यर्थाति ॥ भूत्ये-
ति ॥ भूत्या संपत्या अहीनानामुन्तमपुरुषाणां गणेश्व संसेव्ये ॥
हरिपक्षे भूत्या लक्ष्या अहीनानामुन्तमानां सनकादीनां जन्मानां
गणैः संसेव्ये ॥ हरपक्षे भूत्या भस्मना अहीनां सर्पणामिनाः
स्वामिनो वासुक्यादयस्तेषां गणैः संसेव्ये ॥ भूतिर्भस्मनि संपदी-
त्यमरः ॥ तथा ॥ भूभृद्धिर्मांडलिकैः सम्यगाश्रिते ॥ हरिपक्षे भूभृ-
मंदराद्रिः कूर्माऽवतारे गोवर्धनोवा कृष्णाऽवतारे सम्यक् आश्रि-
तो येन तस्मिन् ॥ हरपक्षे भूभृत्कैलासः स आश्रितो निवासार्थं

येन तथाविधे ॥ आहिताश्यादित्वान्निष्ठांतस्य परनिपातः ॥ तथा ॥
वाहिनीपदे वाहिनी सेना पदे स्थाने राजधान्यामिति यावत् य-
स्य तथाविधे ॥ हरिपक्षे वाहिनी गंगा पदे चरणे यस्य तस्मिन् ॥
हरपक्षे वाहिन्या गंगायाः शिरोऽवच्छेदेन स्थानं तस्मिन् ॥ वा-
हिनी स्यान्तरंगिण्यां सेनासैन्यप्रभेदयोरितिमेदिनी ॥ पदं व्यव-
सितत्राणस्थानलक्ष्माऽधिवस्तुष्वित्यमरः ॥ तथा ॥ वंदे ॥ सर्व-
ब्रह्मसमं ॥ ६९ ॥

दृग्युग्मे भूरिवले मध्ये वर्गे जलाऽलये रागे ॥
गजशिरसि च प्रदाने राशिच्चयस्ते प्रदृश्यते क्षमे
श ॥ ७० ॥

दृग्युग्मेऽमिति ॥ हेक्षेश पृथ्वीपते ते तव त्वसंबंधिष्वेतेषु राशिच्चयः
राशीनां मीनादीनां चयः संघः किंचिदूनः प्रदृश्यते ॥ एतेषु के-
षु ॥ दृग्युग्मे नयनयुगे मीनो मत्स्यः ॥ तयोः परस्परं सादृश्यात्
अथच मीनाख्यो राशिभेदः दृग्युग्मस्य दकारादित्वात् ॥ तथा ॥
भूरिवले बहुसैन्ये धनुः कार्मुकं ॥ अथच धनुराख्यो राशिः भूरि-
वलस्य भकारादित्वात् ॥ तथा ॥ मध्ये वलये सिंहः मध्यस्य सिं-
हमध्यसदृशत्वेन तथा प्रत्यभिज्ञानात् ॥ अथच सिंहाख्यो राशिः
मध्यस्य मकारादित्वात् ॥ तथा ॥ वर्गे सजातीयस्त्रीयसंघे वृषो-
धर्मः ॥ अथच वृषाख्यो राशिः वर्गस्य वकारादित्वात् ॥ तथा ॥
जलाऽलये स्वसन्ताऽक्रान्ते समुद्रे मकरः भाषायां मगरऽति प्र-
सिद्धः ॥ अथच मकराख्यो राशिः जलाऽलयस्य जकारादि-

त्वात् ॥ रागे प्रीतौ तुला पुत्रादिस्त्रीयपरकीयसाधारण्येन साम्ये ॥
अथच तुलाख्यो राशिः रागस्य रकारादित्वात् ॥ तथा ॥ गजानां
शिरसि कुंभः एतदाख्यो मांसर्पिंडः ॥ अथच कुंभाख्यो राशिः
गजस्य गकारादित्वात् शिरसश्च शकारादित्वात् ॥ तथा ॥ प्रदाने
प्रकृष्टदाने वितरणे कन्या देयत्वात् ॥ अथच कन्याख्यो राशिः
प्रदानस्य पकारादित्वात् ॥ एवं राजसंबंधिष्वेतेषु पदार्थेषु राश्यष्ट-
कवर्णनं चित्रमत्र ॥ अवकहडाचकानुसारेणाऽदिमवर्णाऽनुरोधा-
त्तत्तद्राशिर्भवतीति ज्योतिःशास्त्रे प्रासिद्धं ॥ ७० ॥

गोहयगजरथकांचनमणिगणकौशेयभूत्याना-
नि ॥ संपूज्याऽदात्तेभ्यो वंदिभ्यो नांदिपाठकेभ्योऽय-
म् ॥ ७१ ॥

गोहयेति ॥ स्पष्टं ॥ नन्दयंते आशीर्वादपूर्वकं स्तूयंते वृपादयो य-
स्यामितिनांदिः ॥ दुनदिसमृद्धावित्यस्मात् औणादिके इनप्रत्यये
बाहुलकादकारस्य दीर्घेऽहस्यांतोऽपि नांदिशब्दः ॥ ७१ ॥

ग० ॥ अथ महेंद्रद्वावोपेंद्रकृपाऽसादितसाम्राज्यो
गजेंद्रद्वाव दानांऽवुसेकाऽद्रीकृतधरित्रीतलश्चाप
द्वाव सद्गुणो मार्गणगणभरणदक्षिणश्च विष्णुपाद
द्वाव पुण्यप्रवाहप्रवर्तको घनरसद्वाव भुवि कीर्तिप्र
सारतत्परः कुबेरद्वाव शिवप्रीतियुक्तश्चंद्रद्वाव चंद्रहा-
सप्रख्यातो वर्षाऽवसद्वाव वाहिनीवर्धको घनद्वाव
शरदृष्टिनिपुणो गांडीवीव भीम्बसेनाविद्रावणद्

क्षो विकर्तनस्यंदनइवैकचक्रपरिचितानंतो मार्तं
डइव निजश्रिया कौशिकनयननमीकरणचणः सु-
राऽध्वेव तारोच्चयरुचिरः पयोनिधिरिव वहूर्मिको
वसंतइव माधवाऽनुकूलगुणो मिलिंदइव सुमनः
सेवनाऽभिरुचिस्तिलोचनइव सश्रीकाऽहीनैः संसे-
व्यमानः सरसिजोद्भवइव सर्वतोमुखः कनकाऽच-
लइव महीभृद्येसरः क्षत्रेशाऽनंदप्रदोऽपि नक्षत्रे
शाऽल्हादजनकः कृष्णसारोऽपि मृगेद्विक्रमः श्रि-
तकृष्णवर्त्माऽपि सर्वतापाऽपहारकोऽकृष्णकर्मापि
कृष्णकर्मनिरतो वृसिंहोऽप्यतिशांतमतिः कविर-
पि दैत्यप्रतिपक्षी क्षमाधराहीनोऽप्यशेषाऽभिख्या-
विराजमानः प्रत्यर्थिपृथ्वीशपृतनास्वन्वर्थनामाऽ-
यमुग्रसेनो धराधवः परं मथुरापुरमेवाऽवसन् भै-
दिनीमंडलं परिपालयां चक्रे ॥ ४३ ॥

अथेति ॥ अथ अयं अभिषिक्त उयसेनाभिधो धराधवः पृथ्वीपतिः
मथुरापुरमेव आवसन् ॥ उपान्वध्याङ्गवसइत्याधारस्य कर्मत्वं ॥ परं दूरं
मेदिनीमंडलं परिपालयांचक्रे ॥ परं उल्लङ्घं यथा तथेति क्रियावि-
शेषणं वा ॥ मथुरापुरमेवाऽवसन् इत्यवधारणेन ततो निर्गमनम-
तैरैव स्वप्रतापवशात् अतिदूरस्याऽपि भूवलयस्य पालनसामर्थ्यं
बोधितं ॥ दूराऽनामोन्नमाः परा इत्यमरः ॥ कीदृश उयसेनो ध-
राधवः ॥ महेद्रइव इंद्रइव ॥ उपेद्रेति ॥ उपेद्रः श्रीकृष्णस्तस्य कृ-

पया आसादितं प्राप्तं साम्राज्यं चक्रवर्तित्वं येन स तथाविधः ॥
पक्षे उपेद्रस्य वामनस्य कृपया ऽसादितं साम्राज्यं त्रिलोकीना-
यकत्वं येन सः ॥ तथा ॥ गजेद्रइव सदामदमन्तगजश्रेष्ठइव ॥
दानांब्विति ॥ दानांबुसेकेन वितरणोदकसेचनेन ॥ पक्षे मदोद-
कसेचनेन आद्रीकृतं धरित्रीतिलं पृथिवीतिलं येन स तथाविधः ॥
गजेद्रोपमया सर्वदा दानोदकाऽद्रीकृतकरत्वं सूचितं ॥ तथा ॥
चापइव धनुरिव सद्गुणः संत उत्तमा गुणाः शौर्यादयो यस्य त-
थाविधः ॥ मार्गणेति ॥ मार्गणानां याचकानां यो गणः समूह-
स्तस्य भरणे पोषणे दक्षिणो दक्षश्च ॥ पक्षे सद्गुणः सन्मौर्वीकः
मार्गणगणस्य बाणसमूहस्य भरणे धारणे दक्षः ॥ मार्गणो याच-
के शरे इति मेदिनी ॥ मौर्वी द्रव्याऽश्रिते सत्त्वशौर्यसंध्यादिके
गुण इत्यमरः ॥ तथा ॥ विष्णुपादइव विष्णोस्त्रिविक्रमभावापन-
स्य चरण इव ॥ पुण्येति ॥ पुण्यस्य शुभकर्मणो यः प्रवाहः परं-
परा तस्य प्रवर्तकः ॥ पक्षे पुण्यजनकः पुण्यरूपो वा यः प्रवाहो
गंगारूपस्तस्य प्रवर्तकः ॥ तथा ॥ घनरसइव उदकमिव ॥ मेघपु-
ष्पं घनरस इत्युदकपर्यायेष्वमरः ॥ भुवि पृथ्व्यां ॥ कीर्तीति ॥
कीर्तीर्थशसः प्रसारे तत्परः ॥ पक्षे कीर्तेः पंकस्य प्रसारे तत्परः ॥
कीर्तीर्थशसि विस्तारे प्रसारे कर्दमेऽपि चेति हैमः ॥ तथा ॥ कुबे-
रइव धनदइव ॥ शिवेति ॥ शिवे मंगले कर्मणि प्रीतियुक्तः ॥
पक्षे शिवस्य प्रीत्या स्मेहेन युक्तः ॥ च्यंबकसखत्वात् ॥ तथा ॥
चंद्रइव ॥ चंद्रहासेति ॥ चंद्रहासेन खड्गेन प्रख्यातः ॥ खड्गे तु
निस्त्रिशचंद्रहासाऽसिरिष्यइत्यमरः ॥ पक्षे चंद्रस्य हासइव शु-
भत्वसाधम्याच्चंद्रहासश्वंद्रिका तया प्रख्यातः ॥ तथा ॥ वर्षाऽव-

सरइव वर्षकालइव वाहिनीवर्धकः वाहिन्याः सेनायाः वर्धकः संतोषदानादिना द्वद्विकर्ता ॥ यद्वा वाहिनीनां शत्रूसेनानां वर्धकश्लेषकः ॥ पक्षे वाहिनीनां नदीनां वर्धकः ॥ तथा ॥ घनइव मेघइव ॥ शरेति ॥ शराणां बाणानां या दृष्टिः शत्रूणामुपरिवर्षणं तत्र निपुणः ॥ पक्षे शराणामुदकानां दृष्टिवर्षणं तत्र निपुणः ॥ तथा ॥ गांडीवीव अर्जुनइव ॥ भीष्मेति ॥ भीष्मा भयंकरा या सेना तस्या विद्रावणे दक्षः ॥ पक्षे भीष्मस्य गांगेयस्येत्यादिपूर्ववत् ॥ भीष्मो गांगेयभीमयोरिति मेदिनी ॥ तथा ॥ विकर्तनस्यं इनइव सूर्यरथइव ॥ एकेति ॥ एकेनाऽसाधारणेन स्वैकसत्ताकेनेति यावत् एवंविधेन चक्रेण राष्ट्रेण परिचिता अनंता पृथ्वी येन स तथाविधः ॥ आसमुद्भूमंडलसंकांताऽनन्यसत्ताकराज्यइत्यर्थः ॥ पक्षे एकेन चक्रेण रथांगेन परिचितमनंतं आकाशं येन स तथाविधइति ॥ सप्त युंजति रथमेकचक्रमिति श्रुतौ एकचक्रो रथो यस्येत्यादिना पुराणेषु च सूर्यरथस्यैकचक्रत्वं प्रसिद्धं ॥ चक्रं राष्ट्रेषीति चक्रं रथांगमिति भूर्भूमिरचला ऽनंतेति अनंतं सुरवर्त्म खमितिच अमरः ॥ तथा ॥ मार्त्तिङ्गइव सूर्यइव ॥ निजेति ॥ निजश्रिया स्वकीयसंपत्त्या ॥ कौशिकेति ॥ कौशिकस्येद्दस्य नयनानां यन्नश्रीकरणं एतत्संपत्तिदर्शनप्रयुक्तलज्जावशादधःकरणं तेन वित्तः प्रख्यातः ॥ पक्षे कौशिकानामुलूकानां यानि नयनानि तेषां नश्रीकरणेन विख्यातः ॥ तेन वित्त इति चण्प् ॥ सूर्योदयानंतरं हि तेषांदृश्मीलनं भवतीति प्रसिद्धं ॥ अतएते दिवांधपदेन व्यन्हियन्ते ॥ महेऽद्रगुगुलूकव्यालयाहिषु कौशिक इत्यमरः ॥ तथा ॥ सुराऽध्वेव सुराणामध्वा मार्गः सुरवर्त्म आ-

काश इति यावत् ॥ सइव ॥ तारोच्चयेति ॥ ताराणां शुद्धमौक्तिकानामुच्चयेन समूहेन रुचिरः ॥ पक्षे नक्षत्रसमूहेन रुचिरः ॥ तथा ॥ पयोनिधिरिव समुद्रइव बहूर्मिकः बद्ध्यः ऊर्मिकाः अंगुलीयकानि यस्यैवंविधः ॥ पक्षे बहुलहरीविशिष्टः ॥ शैषिकः कप् ॥ तथा ॥ वसंतः ऋतुविशेषः सइव ॥ माधवेति ॥ माधवस्य श्रीकृष्णस्य अनुकूला गुणा भज्यादयो यस्यैवंभूतः ॥ पक्षे माधवे वैशाखे अनुकूला गुणा नानाविधपुष्पसमृद्ध्यादयो यस्यैवंभूतः ॥ माधवोऽजे मधौ राधे इति मेदिनी ॥ तथा ॥ मिर्लिङ्गइव अमरइव ॥ सुमनःसेवनेति ॥ सुमनसां निर्मलांतःकरणानां योगिनां देवानां वा सेवने ऽभिरुचिरभिलाषो यस्यैवंभूतः ॥ पक्षे सुमनसां पुष्पाणामित्यादि पूर्ववत् ॥ तथा ॥ त्रिलोचनइव शंकरइव ॥ सश्रीकेति ॥ सश्रीकाः संपत्तिमन्तो ये अहीनाः उज्जमाः पुरुषा अमात्यादयस्तैः सम्यक् सेव्यमानः पक्षे सश्रीकाः सविषाः ये अहीनाः सर्पश्रेष्ठास्तैः सम्यक् सेव्यमानः ॥ तथा ॥ सरसिजोद्भवइव चतुर्मुखइव ॥ सर्वतोमुखः सर्वतोमुखं यस्यैवंभूतः सर्वज्ञइत्यर्थः ॥ पक्षे सर्वतश्चतस्षु दिक्षु मुखानि यस्य सः ॥ तथा ॥ कनकाचलइव मेरुरिव ॥ महीभृदिति ॥ महीभृतां राज्ञामयेसरः ॥ पक्षे महीभृत्सुपर्वतेष्वयेसरः श्रेष्ठः ॥ एतावत्पर्यंतमुपमागर्भाण्युभयसाधारणानि विशेषणान्युक्तग इतःपरं विरोधाभासयुक्तानि विशेषणान्याह ॥ क्षत्रेशाऽनंदप्रदोऽपीत्यादिना ॥ तथा ॥ क्षत्रेशेति ॥ क्षत्रेशानां राज्ञां सत्कारादिना शौर्येण च आनंदप्रदोऽपि ॥ नक्षत्रेशेति ॥ क्षत्रेशाऽल्हादजनको नभवतीति नक्षत्रेशाऽल्हादजनक इति विरोधाभासः ॥ नजर्थकनशब्देन समाप्तः ॥ परिहार-

स्तु नक्षत्रेशस्य चंद्रस्याऽल्हादजनकस्तद्वंशोत्पन्नत्वात् ॥ यद्वा
नक्षत्रेशवच्चांद्रवदाल्हादजनकः सर्वजनानामानंदजनकः ॥ त-
था ॥ कृष्णसारोऽपि मृगविशेषोऽपि ॥ मृगेंद्रेति ॥ सिंहो मृगेंद्रः
पंचाऽस्य इत्यमरात् मृगेंद्रवत् सिंहवद्विक्रमः पराक्रमो यस्यैवं-
विध इति विरोधाभासः ॥ परिहारस्तु कृष्णः सारो बलं यस्य स
कृष्णसारइति ॥ तथा ॥ श्रितेति ॥ श्रितः कृष्णवर्ल्मी अग्निर्येन स
तथाविधोऽपि सर्वतापाऽपहारकः सर्वेषां तापानामपहारक इति
विरोधाभासः ॥ परिहारस्तु श्रितं कृष्णस्य वर्त्म मार्गो येन सः
भगवन्मार्गाऽनुयायी ॥ सर्वेषां जनानां तापस्य दुःखस्याऽपहार-
को नाशकइति ॥ तथा ॥ अकृष्णकर्मा न कृष्णं पापजनकमल-
ष्णं पुण्यजनकं कर्म यस्य स तथाविधोऽपि कृष्णकर्मनिरतः पा-
पजनककर्मतत्पर इति विरोधाभासः ॥ परिहारस्तु कृष्णसंबंधि
यत्कर्म सेवादिकं तत्र निरतः ॥ तथा ॥ वृसिंहोऽपि ना सिंहइव
क्रौर्यादिगुणविशिष्टत्वादिति वृसिंहः ॥ उपमितं व्याघ्रादिभिरिति
समासः ॥ यद्वा वृसिंहाऽवताररूपः ॥ एवंविधोऽपि अतिशांतम-
तिरिति विरोधाभासः ॥ परिहारस्तु वृषु मनुष्येषु सिंहः श्रेष्ठः ॥
उत्तरपदस्थस्य सिंहशब्दस्य श्रेष्ठवाचित्वादिति ॥ तथा ॥ कविरपि
शुक्रोऽपि दैत्यप्रतिपक्षी दैत्यविरोधीति विरोधाभासः ॥ परिहार-
स्तु कविः सूरिङ्गानवानितियावत् इति ॥ कविर्वाल्मीकिशुक्रयोः ॥
सूरौ काव्यकरे पुंसीति मेदिनी ॥ तथा ॥ क्षमेति ॥ क्षमायाः पृ-
थ्व्या धरो धारको यः अहीनां सर्पाणामिनः स्वार्मीशेषः सोऽ-
पि ॥ अशेषेति ॥ शेष इति या अभिस्व्या नाम तेन विराजमा-
नो न भवतीत्यशेषाऽभिस्व्याविराजमानइति विरोधाभासः ॥ प-

रिहारस्तु क्षमाधरेषु सकलराजसु क्षांतिमत्सु वा अहीन उत्तमः ॥
यद्वा क्षमाधरः क्षमावान् हीनो न भवतीत्यहीनः ततः कर्मधारयः ॥
अशेषा संपूर्णा या अभिस्व्या शोभा तथा विराजमान इति ॥
एतावत्पर्यंतं विरोधाभासयुक्तानि विशेषणान्युक्तग्ना साधारणं विशे-
षणमाह ॥ प्रत्यर्थीति ॥ प्रत्यर्थिनः प्रतिपक्षभूता ये पृथ्वीशा राजान-
स्तेषां याः पृतनाः सेनास्तासु विषये अन्वर्थं उग्रा सेना यस्येत्यर्थ-
सहितं नाम उपसेनइति यस्य स तथाविधः ॥ ४३ ॥

प० ॥ पृथ्वी सस्याऽद्यगभां समभवदनिशं पूर-
पूर्णास्तटिन्यो नानावर्णप्रसूनप्रकरफलभराऽक्रां
तशाखं द्वुवृद्धम् ॥ स्वे काले नीरधारावितरणनि
पुणो मेघसंघस्तदानीं चातुर्वर्ण्यं स्वधर्माऽचर-
णसुमतिभृद्धत्यवर्गाऽनुकारी ॥ ७२ ॥

अथैतस्य सौराज्यं वर्णयति ॥ पृथ्वीति ॥ तदानीं उग्रसेनस्य नि-
ष्कंटकतया पृथ्वीपालनाऽवसरे ॥ पृथ्वी अनिशं सस्यैर्धान्यैरा-
ङ्ग्यो गर्भो यस्या एवंविधा समभवत् ॥ अनिशं समभवदित्यन-
योरुत्तरत्र सर्वत्र संबंधः ॥ तटिन्यो नद्यः पूरेण जलप्रवाहेन पूर्णाः
अनिशं समभवन्निति वचनव्यत्ययः ॥ एताभ्यामन्नपानसौलभ्यं
दर्शितं ॥ वनस्पत्यानुकूल्यमप्याह ॥ नानेति ॥ द्वुवृद्धं दक्षसमूहो
नानावर्णेन प्रसूनप्रकरेण पुष्पसमूहेन फलभरेण चाऽक्रांता व्या-
माः शारवायस्यैवंविधं ॥ एतेन सार्वदिकी पुष्पफलसमृद्धिर्दर्शि-
ता ॥ एवं भौमाऽनुकूल्यमुक्तग्ना उक्तचितयस्य हेतुभूतं दिव्यानु-
कूल्यमप्याह ॥ स्वेइति ॥ मेघसंघः स्वे काले वर्षाकाले ॥ पूर्वा-

हिम्यो नवभ्योवेति विकल्पात्पक्षे स्मिनोऽभावः ॥ नीरेति ॥ विक्षरणं दानं ॥ एवं राज्ञः प्रतापाऽतिशयप्रतिपादकं जडवत्तमुक्त्रा तादृशं चेतनदत्तमाह ॥ चातुर्वर्ण्यमिति ॥ चत्वारो वर्णश्चातुर्वर्ण्य ॥ स्वार्थेष्यज् ॥ स्वेति ॥ स्वधर्मस्याऽध्ययनादेराचरणं सुमतिर्भिक्ष-ज्ञानोपयोगिनी बुद्धिः भक्तियुक्ततया शोभनं ज्ञानं वा ते द्वे विभर्ति धरयतीति तथाविधं ॥ भृत्यवर्गः राज्ञोऽनुचरवर्गः अनु-कारी अनुकूलाऽचरणशीलः ॥ स्वधरा वत्तं ॥ ७२ ॥

इदं किल कृष्णवर्त्माऽहितेः फलम् ॥ प० ॥ सद्वर्ति-कः स्नेहपूर्ण उच्चस्थश्छत्रभृत्तरः ॥ न राजतद्वोद्धी-पः कृष्णवर्त्माऽहितिं विना ॥ ७३ ॥

इदमिति ॥ इदं पूर्वोक्तेश्वर्याऽवाप्निरूपं कृष्णवर्त्माऽहितेः कृष्णस्य य-द्वर्मतस्य या आहितिर्धारणं अवलंबनमिति यावत् ॥ तस्याः फलं अस्ति ॥ किल निश्चये ॥ कृष्णवर्त्माऽहितिं विनैतादृशं फलं न भवतीति श्लेषभंग्या प्रतिपादयति ॥ सद्वर्तिकद्विति ॥ सत्त्वु सत्कर्मसु वर्तते तच्छी-लः सद्वर्तीं सद्वर्तिकः निरंतरं सत्कर्माऽचरणशीलद्वित्यर्थः ॥ तथा ॥ स्नेहपूर्णः स्नेहेन सर्वत्र सौहृदेन पूर्णः ॥ तथा ॥ उच्चस्थः उच्चे राजसिहा-सने तिष्ठतीति उच्चस्थः ॥ तथा ॥ छत्रभृत् छत्रं विभर्तीति छत्रभृत् ॥ एवंविधोऽपि नरः कृष्णवर्त्माऽहितिं विना कृष्णमार्गाऽश्रयणं विना न राजते न शोभते ॥ कद्विव ॥ सद्वर्तिकः सत्य उत्तमा व-र्त्यो दशा यस्मिन्सः स्नेहेन तैलेन पूर्णः उच्चस्थः उच्चदीपिका-

स्थितः छत्रभृत् दीपोपरि कज्जलधारणाय छत्राऽकृति यत् स्था-पयंति तच्छत्रं तद्विभर्तीति छत्रभृत् एवंविध उत्कष्टो दीपद्व ॥ कृष्णवर्त्मनोऽग्नेराहितिमाधानं विना दीपो यथा नराजते नप्रका-शते तद्वत् ॥ ७३ ॥

यश्वैवं द्विजतामवाप्य गुरवे दत्तेप्सितां दक्षिणां कुञ्जाया ब्रजयोषितां समलुनात्तापं भृशं त्वद्वतं ॥ यः श्रीद्वारवतीं प्रविश्य सबलो लीलाः सुकुर्वन् सदा श्रीमद्भोकुलएव तिष्ठतिसुखं सोऽव्यान्नद्वशो निजान् ॥ ७४ ॥

इतः परमवशिष्टा भगवलीलाः संक्षेपेण वर्णयन्नाशिषं प्रार्थयते ॥ यश्वैवमित्यादिश्लोकैः ॥ सः ईशः प्रभुः श्रीकृष्णः निजान् स्वकी-यान्नः अस्मानव्यात् रक्षतात् ॥ सकः ॥ यश्व एवं पूर्वोक्तली-लाकरणवत् द्विजतां द्विजतापादकोपनयनाख्यसंस्कारेणद्विजत्वं अवाप्य प्राप्य ॥ उक्तंच ॥ जन्मना जायते शूद्रः संस्काराद्विज उच्यते इति ॥ गुरवे सांदीपिन्याख्याय ईप्सितामभीष्टां मृतस्य पुत्रस्य पु-नरानयनपूर्वकं समर्पणरूपां दक्षिणां दत्ता कुञ्जायाः ब्रजयोषि-तां गोपीनां च त्वद्वतं भृशमत्यंतं तापं विरहप्रयुक्तं खेदं सम्यक् अलुनात् छेदितवान् निवारयामासेत्यर्थः ॥ तत्र कुञ्जायाः स्वयं तद्वहगमनपूर्वकं स्वसंजोगादिदानेन गोपीनां तूद्रवद्वारा स्वसं-देशकथनेन बलरामरूपेण स्वस्यैव गोकुलगमनेन कुरुक्षेत्रयान्नायां स्वयमेव तत्वोपदेशेन च त्वत्तापनिवारणं कृतवानिति भावः ॥ बलरामरूपेण भगवतएव गोकुले गमनमिति स्फुटीकृतं सुबोधिन्यां

श्रीमद्भृत्युभाचार्यैः॥ यथ सबलो बलरामसहितः ससैन्यश्च श्रीद्वारव-
तीं श्रीद्वारकां प्रविश्य लीलाः सुषु कुर्वन्पि सदा श्रीमद्भोकुले एव
सुखं यथा स्यात्तथा तिष्ठति ॥ श्रीद्वारकाप्रवेशपूर्वकलीलाकरण-
स्य सर्वदा गोकुलस्थितत्वस्य च युगपद्वीर्णनं वर्तमानकालनिर्देश-
शश्च नित्यलीलाऽभिप्रायेण विरुद्धधर्माऽश्रयत्वाऽभिप्रायेण च ॥
एतदुपपत्तिश्च विद्वन्मंडनादितो ऽवगतव्या ॥ शार्दूलविक्रीडितं वृ-
त्तं ॥ ७४ ॥

गोत्रत्रच्छत्रसत्राणपवित्राऽखर्वर्गर्वकृत् ॥ गोव-
र्धनधरः सोऽव्यान्निजानां नंदनद्वुमः ॥ ७५ ॥

अथ मंगलादीनि मंगलमध्यानि मंगलांतानि प्रथंते शास्त्राणीत्यभि-
युक्तोक्तेर्थांते स्वेष्टदेवतास्वरूपत्रयकीर्तनपुरस्तरमाशीरूपं मंगल-
माचरति ॥ गोत्रत्रेत्यादिश्लोकत्रयेण ॥ तत्र प्रथमं स्वमार्गेऽत्यंतप्रधा-
नं स्वयं व्यक्तं श्रीनाथस्वरूपं वर्णयति ॥ गोत्रेति ॥ सः लोकवेदप्रसि-
द्धः गोवर्धनधरः श्रीनाथः स्त्रीयान् इति शेषः ॥ अव्यात् ॥ कीदृशः ॥
गोत्रान् पर्वतान् त्रायते इति गोत्रो गिरिराजो गोवर्धनः सएव
च्छत्रं तेन सतां ब्रजभक्तानां यत् त्राणं रक्षणं तेन कृत्वा पर्वि-
बज्रं त्रायते पविना वा लोकांस्त्रायते इति पवित्रो वज्रधारको
बज्रेण लोकरक्षकोवा इंद्रस्तस्याखर्वोऽनल्यो यो गर्वसं कुंतती-
ति तथाविधः ॥ तथा ॥ निजानां स्त्रीयानां नंदनद्वुमः कल्पवक्षः ॥
अभीसितफलप्रदातेत्यर्थः ॥ एतेन सर्वविद्वाऽपहरणपूर्वकं स्वभ-
क्तानां रक्षणे सर्वमनोरथपूरणे च सामर्थ्यं दर्शितं ॥ ७५ ॥

करतलधृतनवनीतं छायाभीतं सुमुग्धभावव-

शात् ॥ स्फीतं कविभिर्गीतिं प्रियनवनीतं प्रभुं वंदे
॥ ७६ ॥

अथ स्वमार्गीयमुख्यरूपेषु सप्तसु नवनीतप्रियेतिप्रसिद्धस्वरूपस्य
स्वपारंपरिकप्रभुत्वं स्वस्य तद्दृश्यत्वं च ध्वनयितुं तत्त्वरूपमजिवाद-
यते ॥ करतलेति ॥ अहमिति शेषः ॥ प्रियनवनीतं प्रियं नवनीतं
यस्य तथाविधस्तं नवनीतप्रियास्यं प्रभुं वंदे ॥ कीदृशं ॥ करेति ॥
स्पष्टं ॥ करोऽत्र दक्षिणः ॥ सुतरां यो मुग्धभावो बाल्यं तद्वशात्
छायाभीतं स्वस्य स्वेतरस्य वा छायायाः सकाशात् भीतं ॥ अथ
लोकसाधारणं मुग्धत्वं वारयितुं विशेषणांतरमाह ॥ स्फीतमिति ॥
कविभिः शुकप्रभृतिभिः स्फीतं बहुलं यथातथा गीतं ॥ पथ्याऽर्या
द्वत्तं ॥ ७६ ॥

बालकृष्णचरणोत्पले ऽमलं मानसं वसति निर्म-
लं चलम् ॥ दृष्टमस्ति किल तत्र तत्कुलं चित्रमत्र तु
विलोमताऽस्त्वलम् ॥ ७७ ॥

अथ स्वस्य सेव्यत्वेन प्रामे श्रीमदाचार्यसेविते श्रीबालकृष्णाख्ये
स्वरूपे स्वमनोनिधानं श्लेषमूलकचित्रप्रदर्शनपूर्वकं वर्णयति ॥
बालकृष्णेति ॥ ममेति शेषः ॥ मम चपलमपि मानसं अंतः-
करणं अमलं लौकिककामादिशून्यं सत् बालकृष्णस्य चरण-
मेव उत्पलं तस्मिन् वसति ॥ चित्रमेतत् ॥ चित्रमेवोपपादयति ॥
दृष्टमिति ॥ यतः तत्कुलं तेषामुत्पलानां कुलं समूहस्तत्र मानसे
सरसि दृष्टमस्ति किल प्रसिद्धं ॥ कमलनिष्ठाऽधेयतानिरूपित-
माधारत्वं मानसे प्रसिद्धमिति भावः ॥ अत्र तु श्रीबालकृष्णपद-

तादात्म्यापनकमलमानसयोर्विषये तु अलमत्यर्थं विलोमता मा-
नसनिष्ठाऽधेयतानिहृपिताऽधारत्ववत्कमलमित्येवंहृपं वैपरीत्यं
अस्तीति ॥ वर्णनप्रभावेण स्वमानसस्य तच्चरणकमलाभिनिवि-
ष्टत्वं स्फुटीकृतं ॥ इह मानसपदेन अंतःकरणस्य सरसश्वाऽभेदा-
ऽध्यवसायः ॥ रथोद्धत्ता वृत्तं ॥ रो नराविह रथोद्धता लगाविति
तद्वक्षणात् ॥ ७७ ॥

**श्रीमद्भिकुलसंभवं विभुं वल्लभं तमतिदुर्लभं
नुमः॥ हल्कं चरणरूपकं सदा शल्यकं निगमव
र्त्मविद्विषाम्॥ ७८ ॥**

अथ स्वाऽचार्यानि स्तौति ॥ श्रीमदिति ॥ वयमिति शेषः ॥ वर्यं
तं वल्लभं नुमः स्तुमः ॥ कीदृशं ॥ श्रीमत् यद्भिकुलं ब्राह्मणकुलं ॥
ब्राह्मणानां भगवन्मुखरूपत्वादग्नेश्व तदीर्थैवतत्वादग्निशब्देन ब्रा-
ह्मणो लक्ष्यते ॥ तस्मिन्संभव उत्पत्तिर्थस्य तं यद्वा अग्नेः कुलं
गृहं तस्मात्संभव उत्पत्तिर्थस्य तं ॥ श्रीमद्भूलभाचार्याणामग्निकुं-
द्वादुत्पत्तिर्लोके स्वमार्गीयंथेषु च प्रसिद्धा ॥ मुख्यार्थस्तु अग्ने-
र्भगवन्मुखाधिष्ठात्रानंदरूपस्य कुलं गृहं भगवन्मुखं तस्मात्संभ-
वो भगवदाज्ञया अवतरणं यस्य ॥ एतच्च सुबोधिनीभाष्यादौ तै-
रेव ध्वनितं ॥ पुराणादौ च प्रसिद्धं ॥ तथा ॥ विभुं नियहाऽनुय-
हसमर्थं ॥ तथा ॥ अतिदुर्लभं अभक्तिमतामित्यर्थः ॥ यद्वा तद्वर्श-
नार्तिजनितदुःखेन लब्धुं शक्यमित्यर्थः ॥ तं कं ॥ यस्येति शेषः ॥
यस्य चरणरूपमेव चरणरूपकं ॥ स्यार्थेकः ॥ हल्कं रक्तवर्णं
संध्याविकासि कमलं ॥ हल्कं रक्तसंध्यकमित्यमरः ॥ निगमेति ॥

वेदमार्गद्वैष्टणां सदा शल्यकं शल्यमेव शल्यकं बाणायं तद्वद्वेधकं
आस्ति ॥ रथोद्धता वृत्तं ॥ ७८ ॥

**शश्वद्वर्मभृतां मृदुप्रवचसां जेता यशसंपदा
श्रीमद्भूलभनंदनाऽन्वयसुधाराशिः प्रकाशी सदा॥
राजलक्ष्मणपदाऽरविंद्युगलाऽभ्याशे धृताशो त्व
दा सोऽयं मोहमयीपुरे विजयते गोवर्धनेशो मु
दा॥ ७९ ॥**

मंत्रोपदेष्टतया गुरुन् धर्मपितृचरणान् गोवर्धनाभिधान् गोस्या-
मिविशेषान् वर्णयति ॥ शश्वदिति ॥ सः प्रसिद्धः अयं सर्वदा
चितनीयत्वेन निकटवर्ती गोवर्धनेशो मोहमयीपुरे लोके मुंबई-
तिप्रसिद्धे नगरे विजयते सर्वोत्कर्षेण वर्तते ॥ वर्तमानप्रयोगस्तु
स्वमते प्रपञ्चस्य नित्यत्वात् गुरोर्भागवद्वपत्वेन सर्वदा विद्यमानत्वा-
च ॥ कीदृशो गोवर्धनेशः ॥ शश्वत् निरंतरं यशःसंपदा स्वीयकी-
र्तिसंपत्त्या मृदुप्रवचसस्तेषां ॥ अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं च वचो येषां
ते मृदुप्रवचसस्तेषां ॥ अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ॥
स्वाध्यायाऽभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते इति गीतावाक्या-
नुसाराद्वाङ्मयतोयुक्तानामित्यर्थः ॥ एवंविधानां धर्मभृतां धा-
र्मिकाणां जेता तेषां मध्ये श्रेष्ठ इत्यर्थः ॥ तथा ॥ श्रीमदिति ॥
श्रीमद्भूलभनंदनस्य श्रीविठ्लेशस्याऽन्वयो वंशस्तस्य सुधाराशिः
आलहादजनकत्वाच्चंद्रः एवंविधोऽपि सदा प्रकाशोऽस्याऽस्तीति
प्रकाशी॥ एतेन प्रसिद्धचंद्रैलक्षण्यं॥ तथा॥ रुदा अंतःकरणेन मुदा
हर्षेण॥ राजदिति॥ राजच्छोभमानं यल्कणस्य बालकणस्य पदार-

विद्युग्लं तस्याऽभ्याशे समीपे धृताशो धृताऽभिलापः ॥ एतेन सदा सहर्षं भगवत्सेवनं चित्तनपरत्वं वर्णितं ॥ शार्दूलविक्रीडितं वृत्तं ॥ ७९ ॥

तर्ककर्कशताप्रपन्नाधिषणः काव्येषु शौँडाऽग्रणी रुद्धद्वलभवत्मवादविभवग्रंथेष्वभिज्ञोत्तमः ॥ विद्वद्यविभाषिताऽतिसुयशसौशील्यरत्नाकरः सच्छास्त्रे रतिमावहन् विजयतां सद्वैद्यनाथाऽभिधः ॥ ८० ॥

अथाऽध्यापयितृगुरुविजयमाशास्ते ॥ तर्केऽति ॥ सद्वैद्यनाथाभिधः विद्याऽस्ति येषां ते वैद्या विद्यावंतस्तेषां नाथो वैद्यनाथ इति अभिधा नाम यस्य स विद्याप्रदो गुरुः सच्छास्त्रे पाखंडादिरहिते उत्तमशास्त्रे रत्नं प्रतिमावहन् धारयन् सन् विजयतां सर्वोत्कर्षेण वर्ततां ॥ कीदृशः ॥ तर्के तर्कशास्त्रे विषये ॥ कर्कशतेति ॥ कर्कशतां प्रपन्ना प्राप्ता कर्कशताप्रपन्ना ॥ द्वितीयेति योगविभागात्मासः ॥ अथवा प्रपन्ना प्राप्ता कर्कशता यां सा कर्कशताप्रपन्ना ॥ आहिताऽध्यादित्वान्निष्ठांतस्य परनिपातः ॥ एवंविधा धिषणा बुद्धिर्यस्य सः ॥ तथा ॥ काव्येषु विषये शौँडाऽग्रणीः शौँडा विद्यातास्तेषामयणीः विद्याततम इत्यर्थः ॥ शौँडो मन्ते च विद्याते इति भेदिनी ॥ तथा ॥ उद्यदिति ॥ उद्यन्तः प्रकटीभवन्तो ये वल्लभवत्मनः श्रीवल्लभाचार्यप्रकटीकृतमार्गस्य संबंधिनो वादविभवविशिष्टा यंथास्तेषु अभिज्ञोत्तमः ॥ तथा ॥ विद्वदिति ॥ विद्वद्यैर्विद्वच्छैष्टैर्विशेषेण भाषिते प्रतिपादिते अति अत्यन्ते सुयशः

सौशील्ये तयो रत्नाकरइवेति तथाविधः ॥ इहापि शार्दूलविक्रीडितं वृत्तं ॥ ८० ॥

युग्मं ॥ तुष्ट्यै कवेहिं दर्पी नाऽस्ति सुमनसामतस्तु मुद्दिज्ञत्वा ॥ सद्गुरुकृपाप्रभावात्तेषां तस्यै मया तु बालधिया ॥ ८१ ॥ संग्रथितेऽत्र निवंधे रसिकैः काव्यज्ञशिक्षितैर्निपुणैः ॥ संशोध्यं शोध्यं चेदेतद्वो ध्यं नचेतर्विवुधाः ॥ ८२ ॥

अथ कवित्वविषयकदर्पाऽभावबोधनपुरःसरं सूक्तासूक्तविचारविषये विबुधानभिमुखीकृत्य प्राथयते ॥ तुष्ट्यै इत्यादिश्लोकद्वयेन ॥ हेविवुधाः विशेषेण ध्वनिभर्मज्ञा विद्वांसः हि यतः कवेः काव्यकर्तुर्दर्पः कवित्वप्रयुक्तोगर्वः अथच देवपक्षपातिनः शुक्रस्य गर्वः सुमनसां पंडितानां अथच देवानां तुष्ट्यै नाऽस्ति संतोषाऽध्यायको न भवति ॥ अतस्तं कवित्वप्रयुक्तं गर्वं उद्दिज्ञत्वा त्यक्ता बालधिया बालवदप्रगत्तुद्विना मया ॥ सदिति ॥ सद्गुरुणां मोक्षमंत्राद्युपदेशकानां अथच देवपक्षपातितया सतो गुरोर्बृहस्पतेः कृपायाः षभावात् ॥ अनेन बालबुद्धित्वेऽपि यंथकरणसामर्थ्यं गुरुकृपाप्रभावहेतुकमेवेति सूचितं ॥ तेषां सुमनसां तस्यै तुष्ट्यै तुरवधारणार्थः संतोषायैव संग्रथिते अत्र अस्मिन् निवंधे चेत् यदि शोध्यं शोधनार्हं किंचिद्वेत्तर्हि रसिकैः काव्यज्ञशिक्षितैः निपुणैः भवद्विरिति शेषः सम्यग्मात्सर्येण शोध्यं इतरैः रसिकत्वादिविशेषणत्रयवर्जितैर्नच शोध्यं नैव शोधनीयं एतत्बोध्यं ज्ञातव्यं ॥ अथवा रसिकत्वादिविशेषणत्रयसहितैरेव किं

मर्थमिदं शोध्यमित्याशंकायामाह ॥ एतदिति ॥ एतकाव्यवस्तु
इतरैरुक्तविशेषणत्रयरहितैर्नच बोध्यमर्थज्ञानपुरःसरं नैव बोत्थुं
शक्यं ॥ अत्र रसिकैरित्यनेन स्वाभाविकी काव्यकरणशक्तिरु-
क्ता ॥ तस्य नीरसैः कर्तुमशक्यत्वात् ॥ निपुणैरित्यनेन लोकशा-
क्त्वकाव्याद्यवेक्षणप्रयुक्तं चातुर्थं संगृहीतं ॥ काव्यज्ञशिक्षितैरि-
त्यनेन काव्यज्ञशिक्षया अभ्यासोऽपि ॥ एवं च शक्तिर्निपुणता लो-
कशक्त्वकाव्याद्यवेक्षणात् ॥ काव्यज्ञशिक्षया अभ्यास इति हेतुस्त-
द्वद्वे इति काव्यप्रकाशाद्युक्तसमयकाव्यसामर्थीसंपन्नैः सत्कवि-
भिरेवैतच्छोत्थ्यमित्युक्तं भवति ॥ ८१ ॥ ८२ ॥

गोरसमेतं गोरसलिप्सोलीलासुशर्करामिष्टम् ॥
रसिकाः पिबन्तु तुष्ट्यै पुष्ट्यै सौवर्णपात्रस्थं ॥ ८३ ॥

अथ रसिकान् प्रति एतद्वृंथसेवनं कर्तव्यमिति प्रार्थयते ॥ गोरस-
मिति ॥ रसिकाः एतं चंपूरूपं गोरसं गोः वाण्याः रसं अथच हु-
ग्धादिरूपं तुष्ट्यै संतोषाय पुष्ट्यै भगवल्लीलानां पोषाय यद्वा
श्रीमद्वल्लभाचार्यप्रकटितं पुष्टिमार्गं लब्धुं च पिबन्तु ॥ क्रियार्थोप-
पदस्येत्यादिना चतुर्थी ॥ हुग्धादिरसपानेनाऽपि संतोषशरीरपो-
षी प्रसिद्धौ ॥ स्वतो मधुरस्याऽपि गोरसस्य मधुरतरत्वबोधनाय
विशेषणमाह ॥ गोरसलिप्सोरिति ॥ गोरसलिप्सोः श्रीकृष्णस्य ॥
लीलेति ॥ लीला एव शोभना अविकृता शर्करा तथा कृत्वा भि-
ष्टं मधुरं ॥ प्रसिद्धशर्करावैलक्षण्यद्योतकः सुशब्दः ॥ यंथस्य गो-
रसरूपत्वात् भगवतश्च गोरसलिप्सुत्वाद्वगवल्लियत्वं यंथस्य सू-

चितं ॥ एतादृशाऽत्युक्तमपदार्थस्य पाने साधनभूतमुक्तमं पात्रम-
पि विशेषणेन दर्शयति ॥ सौवर्णेति ॥ शोभना मार्दवादिगुणवि-
शिष्टा भगवद्वर्णनोपयुक्तत्वाद्वा शोभना येवर्णाः अक्षराणि सुव-
र्णास्तेव सौवर्णाः ॥ स्वार्थिकःप्रज्ञाद्यथ ॥ तएव पात्राणि तेषु
सम्यक् तिष्ठतीति तथाविधं ॥ अथच स्वर्णमयपात्रस्थितं ॥ ८३ ॥

युग्मं ॥ गुणशशिनंदधरित्रीमितवर्षे वैक्रमे तु वै
क्रमतः ॥ मास्याश्विने हि घस्ते प्रथमे पक्षे शुभे
च भौमयुते ॥ ८४ ॥

अथ मानुरपि मातृदेवोभवेति श्रुतिबोधितदेवतात्वात्तन्नामकीर्त-
नपूर्वकं यंथसमाप्तिं युग्मेन प्रतिपादयन्नादौ समाप्त्यधिकरणका-
लं प्रतिपादयति ॥ गुणेतिश्लोकेन ॥ वैक्रमे विक्रमस्य राज्ञः इदं
वैक्रमं तस्मिन् ॥ गुणास्त्रयः ३ शशी एकः १ नंदा नव १ धरि-
त्री एकः १ एतेषां द्वंद्वे अंकानां वामतोगतिरित्युक्तेस्त्रयोदशाऽ-
धिकैकोनविंशतिशतानि १९१३ तैर्मिते परिच्छिन्ने वर्षे वत्सरे
आश्विने मासे शुभे पक्षे शुक्लपक्षे भौमेन मंगलेन युते प्रथमे घ-
स्ते दिवसे प्रतिपदीत्यर्थः ॥ क्रमतः क्रमेण ॥ वै पादपूरणे ॥ ८४ ॥

पद्मावतीगर्भभुवा मया द्य पद्मापतेर्भूरिकृपावले
न ॥ श्रीवालकृष्णादिमशब्दचंपूः संपूरितेयं ननु
जीवनेन ॥ ८५ ॥ इति श्रीमद्वालकृष्णपर्दिंदीवरमि
लिंदायमानश्रीमद्वालकृष्णवाऽत्मजजीवनजी
शर्मणा विरचितोऽयं श्रीमद्वालकृष्णचंप्वाख्यप्रबं

घरस्मासिमटीकत ॥ ॥ श्रीमद्भूपीजनवल्लभः प्रसन्नोस्तु ॥

पद्मावतीति ॥ अद्य पद्मावतीर्गर्भभुवा मया जीवनेन जीवनाख्येन कविना पद्मापतेर्लक्ष्मीपते: श्रीकृष्णस्य अथच नामैकदेशे नाम-प्रहणमितिन्यायात्पद्माशब्देन पद्मावती तस्याः पतिः श्रीविठ्ले-शस्तस्य श्रीमद्भुलभाचार्यतनयस्य ॥ तत्परियहस्याऽपि पद्मावती-त्यभिधानात् ॥ अथच स्वपितुः श्रीमद्भूकुलोत्सवस्य भूरिकपा-बलेन इयं ॥ श्रीति ॥ श्रीयुक्ता बालकृष्णइत्यादिमः शब्दो य-स्या एवंविधा याचंपूर्गद्यपद्यमयं बालकृष्णचंपवभिधं काव्यं संपूरिता समाप्ति नीतेति शिवम् ॥ इद्रवज्ञाटत्तं ॥ ८५ ॥

सोऽव्याद्विरुपाक्षमिभाऽननः स्वं संद्रष्टुमायांतमवेक्ष्य बाल्यात् कुंदाऽवदातैकरदाऽपदेशाद्वास्यांकुरं यः प्रकटीचकार ॥ १ ॥

गोदादक्षिणतीरराजदमलश्रीनासिकाख्याऽतुलक्ष्मेत्राऽवासविधा-यिना तनुभुवा नारायणस्य त्वियं ॥ लक्ष्मीर्गर्भभुवा मया विर-चिता खाडिलकरोपाख्यकेनाऽत्मारामसमाह्येन विद्यतिस्तुष्यंतु संतोऽनया ॥ २ ॥ नयन २ वसु ८ मुनि ७ द्व्यामि १ संमिते १ ७८२ रौद्रशाके स्वर ७ कु १ नव १ रसा १ युग्मैकमाद्वे १९९७ च मासे ॥ सहसि वदिदले नंदाख्यतिथां च मंदे विद्यतिरवसितेयं जीवनेशप्रसादात् ॥ ३ ॥ वेदांतव्याकृतिच्छंदोधर्मसाहित्यमर्मभि-र् ॥ घनश्यामतनूजन्मा कृती गोवर्धनः कविः ॥ ४ ॥ तर्कवेदांत-साहित्यधर्मपाथोधिमंदरः ॥ लब्धवर्णैविद्यनाथःकविश्वेमौ सुहृ-द्द्वौ ॥ ५ ॥ सिंघया ऽनयनां दृष्ट्या दोषानुत्धृत्य सर्वशः ॥ रसि-कास्वाद्यतामेतां मत्कृतां विद्यति शिवम् ॥ ६ ॥ अधिकं दुरुक्तम-

त्राऽनुकं सम्यग्विचार्य विद्वांसः ॥ अपसारणसमकरणाऽपूरण-विषये स्थ सादरा यूयं ॥ ७ ॥ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजका-ऽचार्यतारकब्रह्मानंदसरस्वतीचरणकमलमिलिदायमानमानसेन नारायणतनुजनुषा लक्ष्मीर्गर्भसंभवेन खाडिलकरोपाभिधेनाऽत्मारामेण रचिता श्रीबालकृष्णचंपव्याख्या मंजर्यभिधा समाप्ति-मगमत ॥ श्रीकृष्णायनमः ॥

